

Person- historisk tidskrift



Utgiven av
Personhistoriska Samfundet

1974

Årgång 70 · Häfte 3-4

Personhistorisk tidskrift

utges av Personhistoriska Samfundet genom dess sekreterare förste bibliotekarien fil. dr *Ake Lilliestam*, Kungl. Biblioteket, Box 5039, 102 41 Stockholm. Medlemsavgiften i samfundet är kr. 30:— per år + porto från och med årg. 1975 och uttages som postförskott för tidskriften. Önskan om inträde anmäles till sekreteraren.

Redaktionsutskott: krigsarkivarien fil. dr *Bertil Broomé* (samfundets ordf.), fil. dr *Hans Gillingstam* och sekreteraren.

Bertil Boëthius

Av Bertil Broomé



Personhistoriska samfundets hedersledamot och ordförande under åren 1944—1955, förre riksarkivarien professor Bertil Boëthius avled i Stockholm den 6 november 1974. Han var född i Uppsala den 31 januari 1885 och var vid sin bortgång alltså nära 90 år gammal.

Bertil Boëthius var son till professor skytteanus Simon Johannes Boëthius och Essie Sahlin. Hans historiesyn grundades i hemmet under intryck av fadern, den bekante statsvetaren och politikern. I sitt författarskap anknöt Bertil Boëthius gärna till idéhistoriska och metodiska problem och berikade från konservativa utgångs-

punkter en på den tiden inte så vanlig vetenskaplig debatt i sådana frågor. Vid universitetet blev Boëthius en av Harald Hjärnes yngre och mest hängivna elever. Hans forskningar inriktades tidigt på Gustaf II Adolfs utrikespolitik och avsatte utom i ett flertal uppsatser resultat i den 1912 ventilerade doktorsavhandlingen "Svenskarna i de nedersachsiska och westfaliska kustländerna juli 1630—november 1632. Till belysning af Gustaf II Adolfs tyska politik". Studierna förde Boëthius till både svenska och utländska arkiv. Under färder, ofta per cykel, mellan arkiven i de tyska småstäderna utvecklades hans starka och för livet bestående sympatier för Tyskland. En viktig utbyggnad av hans undersökningar om Trettioåriga kriget kom med de innehållsrika utrikespolitiska och diplomatiska avsnitten i det av generalstabens krigshistoriska avdelning utgivna sexbandiga verket Sveriges krig 1611—1632 (1936—1939). Boëthius' bidrag tillhör de tyngst vägande partierna i verket. Hans vetenskapliga livaktighet förde honom snart i främsta ledet bland våra historiker. Nils Ahnlund betygar i förordet till sin doktorsavhandling 1918 sin tacksamhetskulld till Boëthius "för ett tankeutbyte öfver gemensamma studieämnen, där jag varit den mottagande parten".

Det är ägnat att förvåna att Boëthius med sina lärda traditioner inte omedelbart efter disputationen gav sig in på en akademisk karriär. Han blev i stället amanuens i riksarkivet 1912 och kom därmed under inflytande av riksarkivarien Emil Hildebrands starka och för en man med

Boëthius' kynne kraftigt stimulerande personlighet. Boëthius betygade ständigt sin respekt för Hildebrands skarpa begåvning och banbrytande insatser för organisationen av det svenska arkivväsendet. I många stycken skulle Boëthius komma att bygga vidare på den grund Hildebrand lagt. I dennes anda genomförde den unge amanuensen redan från början stora ordnings- och förteckningsarbeten i riksarkivet. Boëthius' flit och arbetsförmåga gav honom tidigt en särställning i arkivvärlden. Han placerades 1922 som chef för det med riksarkivet just då införlivade kammararkivet — han hade året förut avancerat från amanuens till förste arkivarie. Under hans ledning inventerades och grovordnades de väldiga kamerala arkiven med det av Boëthius uppsatta målet att göra det värdefulla materialet tillgängligt för forskningen på ett sätt som tidigare inte varit möjligt. För inriktningen av arkivtjänsten i kammararkivet var det av utomordentligt stor betydelse att Boëthius blev dess förste chef.

År 1926 fick Boëthius i uppdrag att tillsammans med Halvar G. F. Sundberg utreda Stockholms stads arkivväsen. Resultatet blev ett omfångsrikt betänkande, som i huvudsak är Boëthius' verk och som är fotat på en utomordentligt grundlig genomgång av förefintliga arkivbestånd och utmynnar i ett genomtänkt organisationsförslag. När i stort sett enligt de av Boëthius uppdragna riktlinjerna ett stadsarkiv inrättades i Stockholm, blev han dess förste chef 1930—1944, en tid som han betraktade som den kanske lyckligaste i sitt liv. Under hans ledning tillkom stadsarkivets nybygge i Kungsklippan, på sin tid en pionjärinsats. Med stor framgång organiserade han den inre och yttre tjänsten. Han gav anvisningar för och ledde ordnings- och förteckningsarbetena i depån. Av forskningen noterades tacksamt de stort upplagda registren till personhistoriskt viktiga källserier såsom bouppteckningar, taxeringslängder och kyrkböcker.

Boëthius förstod också att intressera företrädarna för den levande förvaltningen att bringa sina arkiv i ordning. Han arbetade för kloka och praktiska gallringsåtgärder. Redan tidigt hade hans intresse inriktats på dessa i modern arkivvård centrala arbetsuppgifter. Han blev från början medlem av 1940 års arkivsakkunniga, som hade till uppdrag att lösa gallringsfrågorna i statsförvaltningen.

När riksarkivarien Helge Almquist 1944 avled, blev Boëthius hans självskrivne efterträdare, och han återvände — kanske med viss tvekan — till sin gamla arbetsplats. Klokt och sakkunnigt ledde han arbetena på den inre och yttre fronten och tillvann sig under sin sexåriga riksarkivarietid stor respekt och tillgivenhet hos sina medarbetare — även sådana som sett hans utnämning med en viss kritik. Alla kunde vitsorda hans rådsnarhet och goda vilja till samarbete. Vid sin pensionering 1950 hyllades han med en stor vetenskaplig festskrift, *Donum Boëthianum*.

Det framhölls vid Bertil Boëthius' fränfälle, att arkivmän enligt hans mening också måste vara forskare. Endast forskning kunde besjåla det i och för sig torra arkivarbetet. Boëthius levde som han lärde och hans ofantliga vetenskapliga produktion får i inte obetydliga delar ses från denna synpunkt. Under sin tid i riksarkivet trängde han allt djupare in i kansliets arkivbildning och kunde bl. a. redovisa resultaten av sitt tankearbete i uppsatser, bland vilka särskilt Riksarkivets *Livonica-serie* under 1600- och 1700-talen (*MRA*. Ny följd I: 51—53, 1922) är värd omnämnande. Hur Boëthius i sin arkivteori i vissa hänseenden frigjorde sig från en äldre mer dogmatisk uppfattning av proveniensprincipen till att mera kraftigt än sina föregångare betona fyndomständigheterna vittnar hans föredrag 1964 om Primär och sekundär proveniens i svenska riksarkivet (*Historiallinen Arkisto* 60, 1964).

I nära sammanhang med Boëthius' ar-

kivtjänst får man se hans stora kulturinsats som initiativtagare till och huvudredaktör för det nya Svenskt biografiskt lexikon. Planläggningen började redan 1913 och det första häftet utkom 1917, upplagt efter principer som uppdragits av Boëthius och som vittnade om hans stränga krav på arkivforskning och källredovsning i de enskilda biografierna. Under hans ledning utkom i förhållandevis rask takt tio stora volymer omfattande namncombinationen Abelin-De la Gardie. Själv författade redaktören inte mindre än omkring 150 artiklar, som ofta vittnade om hans stora arkivkännedom. Boëthius' bidrag rörde sig över vida fält: 1600-talets politiker och militärer, 1700-talets affärsmän och bruksägare och från vår egen tid Hjalmar Branting, vilken sistnämnde han biograferade i en märklig artikel. Boëthius' arbetsförmåga tycktes outtömlig. Det var med stor besvikelse han av förlagstekniska skäl 1931 tvingades avbryta arbetet. När utgivningen av lexikonet ånyo togs upp, tillhörde han länge styrelsen för företaget. Boëthius' livliga biografiska intresse kom Personhistorisk tidskrift till godo i ett flitigt medarbetarskap, som sträckte sig över den långa tidrymden 1912—1966.

Nära samband med arkivtjänsten hade Boëthius' utgivningsarbeten. Han publicerade en omfattande del i verket Sveriges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar (åren 1723—1771, del 8, 1915—1922) och 1938 tillsammans med E. F. Heckscher Svensk handelsstatistik 1637—1737. I Kungliga samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinavien historia var han länge en ledande och stimulerande kraft (sekreterare 1919—1946 och ordförande 1949—1955). Här utvecklades ytterligare det i riksarkivet och annorstädes grundlagda samarbetet mellan Boëthius och den av honom mycket beundrade Johan Axel Almquist.

I nära förbindelse med Boëthius' stadsarkivarietjänst stod det stora arbete han

1943 publicerade om Magistraten och borgerskapet i Stockholm 1719—1815. Flera av de yngre tjänstemännen i stadsarkivet inspirerades av sin chef till forskning i huvudstadens historia med mycket förnämliga resultat. Det må erinras om Torgny Höjer och Carl-Fredrik Corin, vilkas doktorsavhandlingar tillkom helt i Boëthius' anda.

Tidigt intresserade sig Boëthius för vår ekonomiska och sociala historia, ett intresse, som stimulerades inte minst genom hans allt djupare förtrogenhet med kammararkivets skatter. Boëthius kom att jämte Eli F. Heckscher och Arthur Montgomery räknas till sin generations främsta företrädare för den ekonomiska historien och han deltog aktivt i de ekonomisk-historiska seminarierna vid Stockholms högskola och i ledningen av Ekonomisk-historiska institutet. Heckscher säger i förordet till del 1 av Sveriges ekonomiska historia, att Boëthius' ovanligt uppslagsrika och insiktsfulla kritik av hela arbetets ursprungliga redaktion på en mängd punkter påverkat dess slutliga utformning.

Redan 1917 publicerade Boëthius ett arbete *Ur de stora skogarnas historia*, som blivit klassiskt såtillvida som det utgivits i ny upplaga 1955. Det används som lärobok vid Skogshögskolan, där Boëthius var lärare i skogspolitik och skogsstatistik 1920—1925. Boëthius var stor naturälskare och i det nu nämnda arbetet förenade han iakttagelser och intryck från Dalarna, Härjedalen och Jämtland med forskningar i ett fylligt arkivmaterial och en nära bekantskap med litteraturen och den skogspolitiska debatten. Till hithörande ämnesområde hänförde sig vidare historiken över Robertsfors bruk 1921 och den charmerande samlingsvolymen *Skogen och bygden* 1939. Alltmer inriktades intresset på brukshantering och dess villkor. Bakom de i det följande uppräknade boktitlarna ryms otroligt krävande forskarmödor och en sällsport omfattande litterär produktion: *Grycksbo* 1382—1940

(1942), Jernkontorets historia 1—3 (1947—1968), Gruvornas, hyttornas och hamrarnas folk. Bergshanteringens arbetare från medeltiden till gustavianska tiden (1951) och Kopparbergslagen fram till 1570-talets genombrott (1964).

Boëthius' hembygd var och förblev Dalarna. I Ål, där farfadern var präst, hade fadern slagit sig ner som pensionär och hit tog Bertil Boëthius ofta sin tillflykt. Här blommade hans kärlek till skogen och bygden. I upprepade skrifter lämnade han bidrag till socknens historia. Också åt sin släkts historia ägnade Boëthius stort intresse genom föredrag och skrifter.

Boëthius glädde sig mycket åt att han fick uppleva en litterärt fruktbringande tid efter sin pensionering. Nästan 25 år kunde han ägna helt åt forskning utan hinder av tjänstearbete.

Bertil Boëthius föredro för den som kom i beröring med honom på 1940-talet bilden av sträng självdisciplin, harmonisk skaparglädje och ett jämnt och muntert lynne. Sin balanserade jämvikt hade han säkerligen inte vunnit utan vidare. Han inriktade sig från början kanske väl ensidigt på sitt arbete och sin forskning. Skämtsamt berättade han en gång att hans far hyst bekymmer för hans i dåtidens Uppsala väl sobra levnadssätt. Bertil Boëthius var helt visst alltid en måttfull natur. Men han var ingen tungus. Hans positiva läggning och hans lidelsefulla kärlek till skog och mark hindrade en utveckling åt det hållet. I riksarkivet kom han väl överens med äldre kamrater som J. A. Almquist, Herman Brulin och Erik Naumann. Hans sakliga och litet kärva kynne, kanske också en viss brist på psykologiskt handlag och en viss okänslighet för egen del sy-

nes ha försvårat kontakten med andra kamrater och det är uppenbart, att han på 1920-talet kom i motsatsförhållande till en och annan i riksarkivet. Av kontroverserna tycks Boëthius ha förvärvat ett stort mått av människokunskap och lärdomarna blev honom till god hjälp när han blev chef först i stadsarkivet och sedan i riksarkivet.

Boëthius' stora besvikelse i livet kom 1930, när han blev förbigången vid tillsättningen av den efter Ludvig Stavenow lediga historieprofessuren i Uppsala. Många är ense om att han med sin pedagogiska läggning säkerligen skulle ha blivit en prydnad för universitetet. För Boëthius dröjde det länge innan han kom över slaget. Han fick redan s. å. professors titel.

Bertil Boëthius hade alldeles särskilda gåvor att knyta kontakt med yngre akademiker. Han tillhörde den peripatetiska skolan — på långa promenader, ofta efter kvällssammanträden eller kvällsforskningar i något lärt verk, kunde han dela med sig av sitt rika vetande från olika forskningsfält. Alltid begrep kanske inte den yngre vad som sades. Boëthius gav sig ibland hän åt abstrakta och teoretiska spekulationer ovanför följeslagarens horisont. Men om somliga korn föll på hälleberget, gav han också mycket som omedelbart eller vid närmare eftertanke bar frukt.

Vid en återblick på Bertil Boëthius' person och livsgärning imponeras man av vidden i hans intressen, hans fysiska och psykiska uthållighet, hans lärdom och hans kloka syn på livet och människorna. Hans flärdfria och anspråkslösa kynne tillvann honom starka sympatier. Det är många som känner sig stå i stor tacksamhetsskuld till Bertil Boëthius.

Birgittagestalten och svensk högkyrklighet

1920-talets brytningstid

Av Bengt Ingmar Kilström

I PHT 69, 1973, s. 24—35, redogjordes för tillkomsten av Societas Sanctae Birgittae och Birgittastiftelsen, för männen bakom verket och de bärande tankarna hos dem. Här skall studeras den fortsatta utvecklingen, närmast till att börja med 20-talets händelser. Som i den tidigare uppsatsen nämndes, bestod Sankt Sigfrids Brödraskap efter det att de båda år 1920 tillkomna sällskapen vuxit fram ur dess sköte. Brödraskapet sammanträdde sista gången 1926 och kom därefter helt enkelt att självdö. Dess utslocknande kan i viss mån hänga samman med de åsiktsmotsättningar, som avspeglas i brödraskapets cirkulerande brevböcker eller epistolarier. Men framför allt synes tillkomsten av Societas Sanctae Birgittae och dess stabilisering ha gjort Brödraskapet överflödigt. Emellertid skulle det dröja ganska länge, innan S.S.B. blev ett till numerären ansevärt sällskap. Hela 20-talet kännetecknas av en sparsam tillväxt, och vid två tillfällen sker anmärkningsvärda utträden ur Societas. Det första av dessa hänger samman med meningsbrytningar kring Birgittajubileet 1923, varom nedan skall förtäljas. Men först skall en redogörelse lämnas för den birgittinska prägel av det 1920 stiftade S.S.B. I den nämnda år antagna regulan¹ — i ursprungsdokumentet användes ordet stadgar — betonas klart anknytningen till Birgittagestalten: "Societas Sanctae Birgittae utgör en sammanlutning af svenska män och kvinnor, hvilka med kärlek till Gud och vördnad för Hans tjänarinna, den heliga Birgittas, minne förena håg att tjäna vår heliga

Moder, Sveriges kyrka, Birgittas och vår kyrka."² Det heter vidare i den första "artikeln": "*Birgittabroder, Birgittasyster* kan den vara, som på Svenska Kyrkans och den apostoliska bekännelsens grund vill i ödmjukhet åtaga sig en bestämd uppgift till Kyrkans fromma i Birgittas anda och till Birgitta-minnets främjande." Formuleringen "bestämd uppgift" är intressant. Den sammanhänger utan tvivel med de planer för Vadstena kloster och Vadstenasystrar, som innehållas i det första generalkapitlets grundritningar för Birgittastiftelsen, och som klart finns formulerade i Birgitta-stiftelsens år 1922 definitivt antagna stadgar.³ Som jag i den föregående uppsatsen påpekat, blev det icke möjligt att realisera dessa planer på det ursprungligen tänkta sättet.⁴ — En märklig anknytning till birgittinerregeln finns också i stadgarnas föreskrifter om medlemsantalet i artikel 2: "Brödernas och Systrarnas antal vare aldrig flera än fem och åttio." Enligt anvisningarna i Regula Sancti Salvatoris (Birgittas ordensregel), kapitel 12, skulle ett fullständigt birgittinerkloster ha 85 medlemmar, av vilka 13 skulle vara präster.⁵ I S.S.B:s regula av 1920 — den har sedermera reviderats

¹ Jfr PHT 69, sid. 30.

² Citatet hämtat från S.S.B:s äldsta, vackert präntade protokollsbok, vilken även ligger till grund för övriga citat och uppgifter i denna uppsats, då intet annat uppgives.

³ Dessa är återgivna i PHT 69, s. 33 f.

⁴ A. a., s. 34 f.

⁵ Jfr Den Heliga Birgitta, Himmelska Uppenbarelser. Till svenska av Tryggve Lundén. Fjärde Bandet (Malmö 1959), s. 25 (Tolfta kapitlet).

— stadgas följande: "Intill tretton Bröder vare Clerker af S. Sigfrids Brödraskap. En af dessa vare Confessor . . ." Intressant är här tanken, att Sigfridsbröderna skulle motsvara prästmunkarna i Birgittas regula, en tanke som aldrig kunde helt förverkligas och som blev helt obsolet, sedan Brödraskapet upphört att fungera. Det kan anmärkas, att flera av Sigfridsbröderna aldrig besökte ett Generalkapitel i Vadstena och sålunda över huvud taget aldrig kom att tillhöra S.S.B.

Vid S.S.B:s första generalkapitel i Vadstena i juli 1920 skedde också den första medlemsupptagningen. Förutom de nio stiftarna — Hugo Berggren, Brita Hermelin, Manda Hökerberg, Clas och Greta Lagerfelt, Simon Lüders, Eric von Rosen, Mats och Ida Åmark — upptogs Algot Anderberg och Anders Blomquist — båda Sigfridsbröder — Mary von Rosen, kyrkoherdeparet i Vadstena Claes och Ragnhild Törner samt fru Sigrid Hult, Vadstena, en dotter till den kände klassikern Ludvig Lindroth, vars gestalt f. ö. skymtar i ett par redogörelser från Vadstenakapitlen. Dessa första femton medlemmar upptogs i S.S.B. vid en ceremoni på morgonen den 21 juli 1920. Vid kapitelförhandlingarna nominerades 15 nya medlemmar; endast ett fåtal av dessa kom att upptagas i S.S.B. Bland föreslagna personer, som aldrig kom att bli medlemmar, märks namn sådana som Sigurd Curman och Agnes Branting. Vid generalkapitlet utsågs Hugo Berggren, sedermera domkyrkosysselman i Västerås (1925), till S.S.B:s confessor och till "Ledande Syster" — sedermera med titeln Moder Superior — grevinnan Mary von Rosen, Rockelstad. På hösten 1920 hölls i Stockholm, på Birgittadagen, ett extra kapitel i samband med de samma dag förda förhandlingarna om Birgittastiftelsens inrättande.⁶

Generalkapitlet 1921 i Vadstena synes ha förflutit utan några större problem. Fyra nya medlemmar kunde nu upptagas: doktor och fru Oscar Olsson, Flen, fru

Ester Berggren, Falun — maka till Hugo Berggren — samt fröken Gerda Berggren, Säfsnäs, Confessors syster. En intressant notis förekommer i redogörelsen för välkomstmåltiden i Vadstena prostgård den 19 juli: "I prestgårdens prydda sal mottogos Bröder och Systrar samt betjänades af våra tvänne i Vadstena boende Systrar uti Birgittinerdräkt." Tydligt har denna dräkt ett samband med den ovan angivna målsättningen att skapa tjänande Vadstenasystrar, en tanke som 1921 fortfarande var aktuell. — Vid detta generalkapitel föreslogs tre nya medlemmar.

Vid 1922 års generalkapitel i Vadstena kom den ovan antydda åsiktsschismen i dagen. Birgittahögtiden inleddes emellertid med en solenn ceremoni. Vid vesperen den 22 juli invigdes nämligen "det nya altarbrun, som Syster Superior sömmat tillsammans med ett rött och ett grönt antependium". Till dessa textiler hade friherrinnan Elise Akerhielm på Mälsåker, Agnes Branting och Sigurd Curman lämnat ekonomiska bidrag; generalkapitlet sände dem av detta skäl en särskild hälsning. I samband med detta S.S.B.-kapitel höll Birgittastiftelsen sammanträde i Vadstena, och gemensam middag för S.S.B. och Birgittastiftelsens styrelse hade anordnats på Stadshotellet. I denna middag "deltogo äfven några utomstående, bl. a. Ingeniör Ludv. Nobel". Ludvig Nobel föreslogs f. ö. till medlem av S.S.B. men kom aldrig att upptagas i sällskapet. Till nya medlemmar upptogs vid 1922 års generalkapitel "Baron Harald Fleetwood från Stockholm, Kyrkoherden i Malmö S. Petri Albert Lysander (samt) Fröken Hulda Sallin från Falun". Harald Fleetwood, som 1931 blev riksheraldiker, tillhörde i många år S.S.B. och har bl. a. ritat dess sigill.

Vid medlemsupptagningen 1922 erhöll nya och äldre medlemmar "S.S.B:s nya

⁶ Se härom B. I. Kilström, *Societas Sanctae Birgittae's historiska bakgrund (Societas Sanctae Birgittae 1920—1970, Strängnäs 1970)*, sid. 15 f.

tecken", dvs. brödra- respektive systrakorsen med den av Birgitta omhuldade symbolen för Kristi fem sår — fem röda punkter, som går igen också på birgittinersystrarnas dok. Antalet medlemmar i S.S.B. var nu 22. — Den 26 juli samtalande "åtskilliga Bröder och Systrar om bästa sättet att nästa år begå 550-årsdagen af den hel. Birgittas död". Frågan var också uppe till officiell behandling på generalkapitlet. I protokollet därifrån skildras jubileumsfrågan mycket utförligt i § 12. Det heter där bl. a.: "Meningarna om lämpligaste sättet för värdigt firande af detta dyrbara minne bröto sig stundom ganska skarpt." Orsaken härtill var främst ett förslag från Eric von Rosen om att två birgittinernunnor skulle inbjudas till jubileet. Till protokollet lät denne anteckna följande uttalande: "Då S.S.B. nästa år sannolikt kommer att på ett särskildt högtidligt sätt fira 550-årsminnet af den Hel. Birgittas död, synes det mig helt naturligt, att S.S.B. ej blott inbjöd instiftade Birgitta-sammanslutningen i Finland att öfvervara minnesfirandet i Vadstena, utan äfven sände meddelande till de fåtaliga kongregationer tillhörande Birgittas egen Orden, som ännu fortleva, så att dessa kunde sända representanter till Vadstena för att öfvervara högtidligheterna därstädes. Jag anser det ingalunda alldeles säkert, att några medlemmar af dessa kongregationer skulle infinna sig, men jag håller det för mycket sannolikt, att Birgittas eget ordensfolk med glädje och tacksamhet skulle vid ett dylikt tillfälle sända representanter till det för allt Birgittinerfolk så kära Vadstena. Det må äfven anses vara en själfklar gärd af aktning för S:ta Birgittas minne, att S.S.B. vid den blifvande högtiden ej alldeles ignorerar medlemmar af hennes egen Orden. Dessutom hyser jag den fasta öfvertygelsen, att S.S.B. just vid detta tillfälle får enastående möjligheter att tack vare det gemensamma stora minnet göra början till ett närmande af två kristna samfund,

som alltför länge misskänt och bekämpat hvarandra. Att göra ett försök i denna riktning vore enligt min tanke det värdigaste och bästa sätt, hvarpå man kunde fira minnet af vårt vidtfamnande svenska helgon. Lyckades det för S.S.B. genom Guds hjälp att inom den på förpliktande traditioner så rika Klosterkyrkan åstadkomma ett första närmande mellan de båda kristna samfunden, ja, då hade S.S.B. fått utföra en världshistorisk insats i Kyrkans tjänst. Vid den diskussion, som förekommit beträffande denna fråga, har ej något uttalande gjorts, som på minsta sätt ändrat den uppfattning, jag förut framlagt och nu sammanfattat. Då emellertid två för S.S.B. synnerligen nitälskande, varmhjärtade och för oss alla kära Bröder meddelat, att de möjligen komma att utträda ur vår Orden, om genom S.S.B. eller Birgittastiftelsen förut berörda meddelanden komma att utfärdas till Birgittinerkongregationerna, önskar jag ej göra något bestämdt yrkande i frågan, utan hoppas att Generalkapitlet må finna den lämpligaste lösningen."⁷ Den lösning, som generalkapitlet kom fram till, har kompromissens tydliga kännetecken. Man gjorde två uttalanden. Det första lyder så: "S.S.B. som med glädje motser högtidlighållandet af den heliga Birgittas dödsdag nästa 23 Juli, vill härmed förklara sig tacksamt emottaga ett eventuellt förtroende att ombesörja den gudstjänst, som i samband därmed bör hållas i Klosterkyrkan." Beträffande det mer kinkiga ämne, som von Rosens förslag innebar, uttalade man sig sålunda: "Vidare uttalade Generalkapitlet önskvärdheten af att Vadstena stad utfärdade meddelanden till de utländska Birgitta-sammanslutningarna om det instundande minnesfirandet i Vad-

⁷ Som en kommentar till vissa uttalanden om "Birgittasammanslutningen i Finland" i ovanstående citat kan nämnas att 1922 konkreta planer förelåg att bilda ett slags finländsk dotterstiftelse till S.S.B. En av männen kring dessa planer var fil. doktor Amos Andersson.

stena samt att underhandlingar mellan S.S.B. och stadens myndigheter borde i detta syfte inledas.”

Förslaget att inbjuda birgittinernunnor till jubileet i Vadstena 1923 var alltså så kontroversiellt, att två av Societas' manliga medlemmar hotat med utträde, om S.S.B. eller möjligen Birgittastiftelsen skulle ställa sig bakom detsamma. Vilka dessa bröder var, framgår inte av handlingarna, med de närmast följande årens händelser ger oss vissa antydningar härom. Generalkapitlets hänvändelse till Vadstena stad, att denna skulle utfärda inbjudan, ledde icke till något resultat, men likväl återfanns två birgittinersystrar vid jubileumshögtiden i Vadstena 1923, nämligen moder Elisabeth Hesselblad och den engelska syster Reynolds. De hade inbjudits som Mary och Eric von Rosens privata gäster. Greve von Rosen lämnade vid kapitelförhandlingarna ”en redogörelse för den form, under vilken två birgittinernunnor från Rom inbjudits att bevista högtidligheterna i Vadstena ...” Han lät till protokollet anteckna, att de båda systrarna ”blivit inbjudna som Greve Rosens privata gäster samt att de med stor tacksamhet antagit inbjudningen och beviljat såväl den historiska minnesfesten som vespergudstjänsten”. Protokollet meddelar vidare, att Confessor uttryckt sitt gillande av formen för de båda nunnornas inbjudan och framhållit, att deras ”närvaro under högtidligheterna i Vadstena klosterkyrka kunde bliva av betydelse i arbetet för förståelse och samförstånd mellan den svenska och den romerska kyrkan”.

Elisabeth Hesselblad är en kyrkohistoriskt mycket betydelsefull person. Hon var född 1870 i Fågslavik, Västergötland, och kom vid unga år att utvandra till USA, där hon 1902 konverterade till den romersk-katolska kyrkan. Följande år besökte hon Rom och kom till Birgittas hus vid Piazza Farnese. Hon erfor där en stark kallelse ”att få bo och bedja i den heliga Birgit-

tas hus och kyrka”.⁸ Detta hus innehades vid denna tid av karmelitersystrar. I deras kommunitet blev hon efter hand upptagen men med påvens speciella tillstånd att få bära birgittinerdräkten och att leva efter den birgittinska regeln. År 1911 bildade hon ”en liten kommunitet med två engelska flickor”. Hennes strävan var att förnya den gamla birgittinska orden och att få representanter från de ännu existerande birgittinerklostren till Rom, så att där en kommunitet skulle kunna bildas. Detta lyckades nu inte för henne, men 1920 godkände påven den ordensgren, som vuxit fram i Rom kring Elisabeth Hesselblad ”och hon kallades från denna tid abbedissa av Vår Frälsares Orden”.⁹ Det var alltså i denna egenskap och i sällskap med en av sina medsystrar, som moder Elisabeth 1923 besökte Sverige och Vadstena. Grevinnan Mary von Rosen hade ända sedan 1911 stått i brevkontakt med Elisabeth Hesselblad. ”Samma kontakt utvecklades till en andlig varm vänskap.”¹⁰ Det var också vid detta sitt Sverigebesök, som Moder Elisabeth lyckades förvärva en villa i Djursholm ”med hjälp av sina goda vänner von Rosens”.¹¹ Den villan blev den första birgittinska kommuniteten i Sverige efter det att de sista systrarna mot slutet av 1500-talet lämnat Vadstena kloster. Detta birgittinerkonvent i Djursholm består alltjämt. År 1935 lyckades Moder Elisabeth ”grunda Birgittahemmet i Vadstena och härmed återföra Birgittas döttrar till deras födelseort, efter nära 350 års avbrott. Även då fick hon hjälp av en medlem av S.S.B., Sigrid Hult.”¹² Detta ”hem” i Vadstena har nu utvidgats till det stora birgittinerkonvent,

⁸ Moder Hilaria O. Ss. S., Moder Elisabeth Hesselblad (Birgitta — klostergrunderskan. Verket och dess aktualitet. Föredrag från S.S.B:s jubileumsfirning i Vadstena 1973 ...), Kumla 1974, s. 99.

⁹ A. a., sid. 101.

¹⁰ *Ibm.*

¹¹ A. a., sid. 102.

¹² *Ibm.*

som kunde invigas vid Birgittajubileet 1973. Men redan innan Moder Elisabeth lyckats återföra birgittinerna till Vadstena, hade hon genomfört en annan svår uppgift: hon hade lyckats förvärva Birgittas hus vid Piazza Farnese år 1931 "efter oerhörda ansträngningar och vedermödor" och där sålunda återupprätta ett birgittinerkonvent.¹³ Här är icke platsen att närmare redogöra för de dramatiska och mycket komplicerade omständigheterna kring detta, ej heller faller det inom ramen för vårt ämne att närmare utreda förhållandet mellan den nya och den äldre birgittinerorden.¹⁴ Vad som närmast intresserar oss är följande fråga: vilken blev reaktionen i Vadstena och inom S.S.B. med anledning av de båda systrarnas besök 1923?

S.S.B:s protokoll innehåller inga uppgifter om protester eller reservationer, men det är påfallande, att flera medlemmar icke var närvarande vid 1923 års högtidliga generalkapitel med åtföljande jubileumsfirande. § 2 innehåller följande indirekta upplysning därom: "Därefter uppläste Confessor inkomna hälsningsbrev och telegram från frånvarande Bröder och Systrar i följande ordning: Kyrkoherde Lysander, Syster Brita (Hermelin), Br. Syslomanen (baron Lagerfelt), Pastor Anderberg, Pastor Lüders, Br. Vicarius (Mats Åmark)." Händelserna år 1924 är emellertid desto mer upplysande.

Detta år hölls inget generalkapitel i Vadstena utan detta ägde rum i Falun den 24 juli 1924. Emellertid är det möjligt, att den traditionella Birgittavespern, som redan från början utvecklats till en stor folkhögtid, hölls i Vadstena också detta år. Men härom meddelar protokollet intet. Upplysningar står däremot att finna i Sigfridsbrödernas epistolarium. Algot Anderberg har där en längre redogörelse för under sommaren 1924 timade händelser. Det heter där bl. a.: "I Vadstena sammanträffade jag en underbart vacker julieftermiddag med broder Ambrosius (Hugo

Berggren) och firade jämte honom och några bröder och systrar af Societas Stae Birgittae minnet av Birgitta. Stämningen i staden var dock icke god. Våra därvarande vänner voro gripna af räddhågsans ande".¹⁵ Formuleringen talar sitt tydliga språk om stämningen i Vadstena gentemot S.S.B. efter jubileet 1923. Den "katalogskräck", som spökade ännu på 30-talet i samband med S.S.B. och som t. o. m. en period ledde till sällskapets portförbudande i Vadstena, har tydligen grundlagts genom de båda nunnornas närvaro 1923.¹⁶ Tydligt är också, att generalkapitlet på grund av förhållandena i Vadstena helt enkelt inte kunde hållas där utan måste förläggas till Falun. Om detta kapitel skriver Anderberg: "Oförgätligt skönt var däremot kapitlet i Falun, som ägde rum omedelbart efter Vadstenadagarna. Här mötte äfven broder Moderator (Åmark)". Anderberg har tydligen vid denna tidpunkt tillfälligt övervunnit de betänkligheter, som några år senare skulle komma honom att lämna S.S.B. Ty han fortsätter: "Den andliga vederkvickelsen under dessa dagar var så rik, att jag däri vågar se ett vittnesbörd om att Gud bekämt sig till detta verk. Därom har jag tidvis misströstat." Vid generalkapitlet i Falun antecknades till protokollet, att några medlemmar icke förnyat sina löften och skulle beredas tillfälle att före 7 oktober skriftligen göra detta till Confessor. Bland dessa var baron Lagerfelt, som hittills fungerat som S.S.B:s sysloman. I protokollet

¹³ Ibm. — För ytterligare uppgifter om Elisabeth Hesselblad hänvisas till Marguerite Tjäders biografi på engelska "Mother Elisabeth", New York 1972.

¹⁴ Se härom Marguerite Tjäder, Den nya svenska grenen av den Heliga Birgittas orden (Den Heliga Birgitta och Vadstena, utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien), Sthlm 1970, sid. 51 ff., samt ovan nämnda engelska arbete av samma förf.

¹⁵ Citatet hämtat från Epistolarium Societatis Sancti Sigfridi, V, som också är källa till ett antal andra citat och uppgifter i det följande.

¹⁶ Se härom Kilström, a. a., sid. 20.

meddelas, att "Till interimssyssloman utsågs Broder Vicarius", dvs. Mats Åmark. Protokollet nämner dock ingenting om en ev. avsägelse från Lagerfelts sida. I december 1924 hölls på Rockelstad ett adventskonvent. Enligt protokollet från detta hade baronerna Lagerfelt och Fleetwood förnyat sina löften. Dock hade kyrkoherde Lysander "meddelat Confessor sin tvekan, huruvida han skulle kvarstå i S.S.B., då S.C.A. kräufde hans mesta disponibla tid." Kapitlet uttalade emellertid sin önskan, att Lysander skulle kvarstå som medlem i S.S.B., vilket han också gjorde till sin död.

Vid konventet på Rockelstad diskuteras också frågan om var nästa sommars generalkapitel skulle hållas. Önskemål uttalades härvid, att detta skulle hållas i Vadstena "och att Ärkebiskopen i Uppsala i så fall borde anmodas att om möjligt predika i Klosterkyrkan." Greve von Rosen och Mats Åmark fick i uppdrag att förhandla med ärkebiskopen om detta. Resultatet blev i varje fall negativt. Nathan Söderblom, som tagit initiativet till S.S.B:s stiftande, avböjde konsekvent varje inbjudan att komma till någon dess sammankomst liksom förfrågan att bli sällskapets visitator.¹⁷

Under alla omständigheter kom emellertid generalkapitlet år 1925 att hållas i Vadstena. Detta uppges ha ägt rum i Vadstena klosterkyrka den 22 juli och i Alvastra klosterruin den 23 juli. Kapitelförhandlingarna hölls i klosterkyrkans sakristia den 22 juli. Vad som förekom i Alvastra och huruvida någon Birgittavesper ägde rum, framgår inte av handlingarna. Det förefaller emellertid uppenbart, att efterverkningarna av 1923 års händelser kastat sin slagskugga såväl över detta generalkapitel som följande. Vid förhandlingarna den 22 juli "meddelade Confessor, att systarna friherrinnan Lagerfelt och fru Olsson samt lekbröderna friherre Lagerfelt och doktor Olsson anmält sitt utträde ur S.S.B. Under beklagande av det skedda

manade Confessor till bön för dem". Fyra andra medlemmar hade försummat löftesförnyelse: två av dessa skulle ganska snart vara borta ur bilden, nämligen Algot Anderberg och Anders Blomquist. I S.S.B. upptogs denna gång en ny medlem, men allt som allt hade detta generalkapitel blott samlat åtta deltagare. År 1926 synes över huvud taget ingen sommarhögtid ha ägt rum i Vadstena. Däremot hölls där generalkapitel på hösten, 6—7 oktober. Denna gång var tolv medlemmar närvarande. Samtliga frånvarande hade i enlighet med regulans föreskrifter förnyat sina löften. Icke mindre än åtta nya medlemmar föreslogs, av vilka fyra skulle komma att upptagas i sällskapet följande år. Detta år (1927) hölls dels ett vårkonvent i Västerås, dels generalkapitel i Vadstena 23—24 juli. Fem nya medlemmar kunde denna gång upptagas i S.S.B:s gemenskap. En av dessa var diakonen Herman Hedberg, som skulle komma att bli av största betydelse för Societas.¹⁸ Nio nya medlemmar nominerades. Protokollets femte paragraf har följande lydelse: "Confessor meddelade, att av Societas medlemmar ett par clerker försummat att förnya sina löften, och beslöt Capitlet efter en stunds överläggning, att på grund av det stora nit dessa clerker visat för Societas de fortfarande skulle få kvarstå, fastän de brutit mot Regula, försåvitt de framdeles förnyade sina löften. Dock skulle de av Confessor erhålla en allvarlig förmaning." Några namn nämns inte här, men det framgår indirekt att berörda personer varit Anderberg och Blomquist. Vi får

¹⁷ A. a., sid. 17 samt 20.

¹⁸ A. a., sid. 18 samt 22. — Om Herman Hedberg se även förf:s minnesteckning i Julhälsning till församlingarna i Arkestiftet 1966, sid. 160 ff., samt Bo Wahlund, Nils Herman Hedberg, minnesteckning vid prästmötet i Strängnäs 1968, Strängnäs stifts prästmötesförhandlingar 1968, sid. 175 f., och Ö. Sjöholm, Memoriale Fratrum, II, Minnesteckningar till prästmötet i Uppsala 1966, sid. 165 ff.

strax anledning återkomma till denna fråga.

År 1928 hölls generalkapitel i Vadstena den 22—24 juli. Femton medlemmar deltog denna gång, varjämte tillstånd beviljades för en ung student, som nu var närvarande och föreslogs till novis, att deltaga i Societas gudstjänster. Eftersom S.S.B. i början av sin tillvaro strängt betonade sin karaktär av slutet sällskap med ordenskaraktär, hölls såväl morgonmässor som tidegärder inom låsta dörrar — en åtgärd, som naturligtvis var föga ägnad att skingra Vadstenabornas misstänksamhet gentemot S.S.B:s förehavanden. Endast vespergudstjänsten var offentlig. Att denna ägde rum år 1928, framgår med all tydlighet av protokollet. Det heter nämligen i inledningen till detta: "Efter den sedvanliga, sköna konsertens slut på söndagens afton . . ." Ett förslag om att förlägga generalkapitlet till hösten avvisades med bl. a. den motiveringen, "att den offentliga vespergudstjänsten och konserten vid denna tid (kring 23 juli) nu liksom trängt in i människors medvetande." Det kan vidare noteras, att baron Fleetwood vid detta tillfälle "framlade för Capitlet två förslag till sigillum S.S.B:ae", vilka med tacksamhet granskades. "Baron Fleetwood erbjöd sig att ytterligare utarbета det ena av dem."



Denna gång framgår det med full tydlighet, vilka de båda tveksamma medlem-

marna var, som redan 1927 hade underlåtit löftesförnyelse. Det heter nämligen i protokollet, "att alla Bröder och Systrar svarat på kallelsen till Gen.capitlet utom Clerkerna Pastor Blomquist och Pastor Anderberg, som försummat att förnya sina löften." De skulle av kapitlet tillfrågas, huruvida de önskade kvarstå i S.S.B. Tydligt har de båda meddelat, att de icke önskade kvarstå, ty de är fr. o. m. nu borta från handlingarna. Vad Algot Anderberg beträffar, kan man — särskilt genom ett studium av inläggen i epistolarierna — konstatera en viss kritisk inställning till en alltför överdriven ritualism och till tänkbara sympatier för romersk-katolska kyrkan. I Brödraskapet hade år 1922 vid ett extra kapitel i Lillkyrka Fjärdedag Pingst upptagits teol. lic. pastor Kåre Johansson, sedermera efter namnbyte Skredsvik. Denne var vid tidpunkten för sitt inträde i Brödraskapet präst i Ervalla, blev sedermera e. o. lektor i Eskilstuna och med tiden kyrkoherde i Garde på Gotland. Han ådagalade redan vid brödraskapets årskapitel 1923 vissa romersk-katolska sympatier, som åstadkom rabalder och en stämning av upprördhet inför uppbrottet från detta kapitel. Vid ett senare årskapitel skriver secretarius (Sam. Gabriellsson), att Kåre Johansson "kom ju också till oss som 'ett levande brev', om det också i viss mån var en Epistel från the Romare". För egen del räknade Gabriellsson det som en rikedom, "att vi få läsa även detta levande Romarebrev, vars fromma anda är uppenbar, även om en del krumilurer ta sig en smula lättfärdiga ut för mera puritanskt inriktade ögon." Till den senare kategorin hörde utan tvivel Anderberg, som vid flera tillfällen gjorde spydiga uttalanden om det enligt hans mening alltför stora liturgiska nitet hos vissa av bröderna. Vid Brödraskapets sista sammankomst i Jäder i februari 1926 var Anderberg med. Han hade då nyligen (1925) tillträtt befattningen som domkyrkovicepastor i Uppsala. Vid detta kapitel har

uppenbarligen inga motsättningar förekommit, och Anderberg har flera protokollförda uttalanden i positiv anda rörande Brödraskapets framtida verksamhet. Denna gång var Kåre Johansson endast närvarande några timmar och har knappast utgjort något speciellt irritationsmoment. Men vid höstens S.S.B.-kapitel i Vadstena (jfr ovan) återtog Simon Lüders sitt tidigare förslag, att Kåre Johansson skulle antagas som novis i S.S.B. Han var tydligen redan då en alltför omstridd person. Problematiken kring hans person kom sålunda aldrig att beröra S.S.B. men har tvivelsutan varit besvärligt för Sigfridsbröderna.¹⁹ Kåre Johansson-Skredsvik nedlade sedermera (1934) prästämbetet och konverterade till romersk-katolska kyrkan. Algot Anderbergs sortie från S.S.B. får väl bl. a. ses mot bakgrunden av hans ömtåliga ställning som domkyrko-vicepastor i Uppsala, men utan tvekan har han stegrat sig mot tendenser, som han upplevt såsom främmande. Därom vittnar yttranden som han under senare år fällde. Gåttfullare är Anders Blomquists försvinnande från S.S.B. Han hörde till den falang inom Brödraskapet, som av i synnerhet Anderberg kritiserades för sitt liturgiska nit. I början av dennes medlemskap i Brödraskapet har han stått Kåre Johansson-Skredsvik nära: bl. a. besökte de tillsammans katolska kyrkan i Göteborg i augusti 1923 "för att hämta uppbyggelse af våra papistiska bröders emottagande af en den hel. kyrkans kardinal", som Kåre Johansson uttrycker sig. I sitt inlägg i Epistolariet av den 17 december 1923 verkar Blomquist i viss mån slagen av "eftertankens kranka blekhet". Han anförtror bröderna, att "Göteborgskatastrofen" i räckvidd övergår "allting

annat": hans besök i katolska kyrkan i Göteborg hade blivit känt i Jönköping och tydligen väckt stort rabalder i staden. Blomquist skriver: "En rätt högt uppsatt person här i staden har för en förtrolig krets berättat saken, den är känd i hela landet. Det säges, att 'de närvarandes namn antecknades'. Mina bröder, det gifves tydligen en svart lista." Uppenbart är, att Anders Blomquist efter denna händelse blivit mycket försiktig. I fortsättningen är hans inlägg i epistolariet mycket korta och påfallande återhållsamma. Vid Sigfridsbrödernas konvent åren 1924—26 var han ej närvarande. Vid S.S.B:s generalkapitel i Vadstena kring den 7 oktober 1926 deltog han en dag. Det var hans sista kontakt med S.S.B. som medlem. Längre fram i tiden, när situationen inte längre var lika ömtålig, kom han ofta till Vadstena och deltog med glädje i gudstjänstlivet. Han blev aldrig medlem i S.S.B. på nytt, men med sitt hjärta tillhörde av allt att döma Anders Blomquist — i motsats till Algot Anderberg — den andliga traditionen kring S.S.B. under hela sitt liv.

1920-talet var, som vi sett, en brytningstid för den högkyrkliga väckelse, som vuxit fram kring Birgittaminnet. Också det följande decenniet skulle komma att bjuda på problem, innan det genombrott skedde, som gjorde S.S.B. till en faktor av vikt inom svenskt kyrkoliv. Hithörande händelseförlopp kräver en särskild studie, som förhoppningsvis kan presenteras i ett senare nummer av PHT.

¹⁹ Kanske har Kåre Johanssons år 1925 publicerade diktsamling "Skeppen brinna" ansetts så kontroversiell, att hans medlemskap i S.S.B. icke längre kunde övervägas.

Två brev från New York 1851—52

Utgivna och kommenterade av Lars Jan Liedgren

Sekreteraren Lars Jan Liedgren, som ägde Räcklunda herrgård i Ekebyborna socken söder om Boren, avled i maj 1842, och hans maka följde honom i november 1843. Barnen voro ännu minderåriga. Äldste sonen Carl August Liedgren (1827—80), som 1 juni 1843 gått ut apolo-gistklassen i Linköpings högre lärdoms-skola, började samma år som elev vid Borkhults bruk i Yxnerum och var 1845—48 en av de tre bokhållarna där. År 1848 flyttade han som ensam bokhållare till Karlshults säteri vid Boren nordost om Motala, alltså mindre än en mil från fä-dernegården, som var utarrenderad.

Karlshult ägdes då, liksom det närbe-lägna Kulla m. m. i Kristbergs socken, av borgerskapssekreteraren i Norrköping Gustaf Magnus Nordström (1795—1867), som sedan 1828 var gift med Fredrika Amalia Lagergren (1810—85), dotter till kyrkoherden i Vinnerstad och Motala, prosten Nils Lagergren (1773—1835) och dennes maka Maria Catharina Stockhaus (1787—1859). Eftersom ägaren huvudsak-ligen bodde i Norrköping, sköttes går-den genom en bokhållare. C. A. Lied-grens företrädare Johan Ahlström (f. 1824) hade köpt en liten gård i Asks kyrkby och gifte sig i april 1849 med G. M. Nordströms äldsta svägerska Ca-tharina Charlotta Lagergren (1808—82). Familjen Nordström synes ha tillbragt somrarna på Karlshult; dit hörde sönerna Gustaf Fredrik (1829—66), som blev stu-dent i Uppsala 1849, avlade kameralexamen 1855 och med titeln kgl. sekreterare bosatte sig som godsägare på Karlshult,

och Nils Carl (1832—1900), som skrevs in som student i Uppsala 1851 och slutade som postexpeditör i Stockholm.

Just 1848 bosatte sig G. M. Nordströms svärmor prostinnan Lagergren på Karls-hult jämte sin yngste son Carl Adolf La-gergren (f. 23 juli 1830), som samma år 1848 inskrevs i Östgöta nation i Uppsala och avlade studentexamen i Uppsala 1849. Ett par bevarade brev av hans hand visa, att nära vänskap uppstod mellan den unge studenten Lagergren och den ett par år äldre bokhållaren Liedgren, och att till de-ras bekantskapskrets också hörde de jämn-åriga eller obetydligt äldre verkstadsele-verna vid Motala verkstad — det var nå-got dussin unga män, som under några år utbildade sig där under ledning av den inte minst som fartygskonstruktör be-römde "ÖfverMechanicus" Otto E. Carl-sund.

Ett par av C. A. Lagergrens svågrar voro direkt knutna till Motala verkstad. Hans syster Maria Lovisa Lagergren (1812—62) var nämligen sedan 1840 gift med Anders Olof Hertzman (1804—91), som från 1841 var predikant och skollä-rare där, tills han 1869 blev kyrkoherde i Västra Ny. "I synnerhet egde han grund-liga insikter i så väl gamla som nyare språk", berättar K. G. Odén i "Östgötars Minne" (1902), och herdaminnet instämmer. Bl. a. utgav han 1848 i översättning från engelskan den amerikanske unitariske prästen W. E. Channings arbete "Napo-leon Bonaparte". — En annan syster Ca-rolina Gustafva Lagergren (1815—56) var sedan 1844 omgift med Henning Schale

(1814—1908), som 1847—57 var kamrer vid Motala verkstad, ehuru familjen var mantalsskriven i Norrköping; senare blev H. Schale brukspatron på Björkä bruk i Ångermanland med vinterbostad i Stockholm, såsom framgår av Leijonhufvuds "Ny Svensk Släktbok", s. 508.

Enligt "Östgötars Minne" emigrerade Carl Adolf Lagergren 1850 till Amerika och fortsatte därifrån 1853 till Australien men återvände till Sverige 1860 och blev lantbrukare i Östergötland. Han flyttade 1887 till Stockholm, där han till en början bodde Malmskillnadsgatan 28, och avled 24 december 1893. I en not till "Svenska Ättartal 1889", s. 304, meddelar L. M. V. Örnberg om honom: "Har af trycket bland annat utgifvit 'Sjöbris och landvind', en skildring på vers öfver hans i ungdomen företagna vidsträckta resor." Det är en bok om 120 sidor med underrubriken "Versifieradt kåseri af C-n", tryckt i Stockholm 1888. I sitt berömda "Svenskt anonym- och pseudonymlexikon" (1898—1915) har L. Bygdén tydligen ej uppmärksammat Örnbergs notis (upprepad i "Östgötars minne" 1902) utan tillskriver verskåseriet en C. Öhlin, som i ett annat arbete använt samma signatur C-n. Verserna 1888 berätta om författarens korta studietid i Uppsala och om hans stormiga och äventyrsfyllda sjöresa från Stockholm till Amerika med ett fartyg, som under månaderna kring jul låg i Cherbourg för reparation, vilket gav passagerarna tillfälle till en Parisresa.

De båda brevens adressat C. A. Liedgren, min farfar, stannade som bokhållare vid Karlshult till 1852 och flyttade så till Västerbotten, där han från april 1853 till november 1855 ägde halva Strömbäcks glasbruk och herrgård vid Umeå och bar titeln brukspatron liksom en gång greve C. F. O. von Schwerin på Borkhult. Brukspatronstiden (som skildrats av min syster Rut Liedgren i "Fataburen" 1954), tog emellertid slut, och C. A. Liedgren slog sig i stället ned som lantbrukare på

Bärstad i Rystads socken utanför Linköping; fädernegården Räcklunda hade systerkonen sålt 1854.

(Odaterat, troligen försommaren 1851)

Broder! Det kanske roar dig att från en aflägsen vän i det goda "Terracina", du vet bemärkelsen av detta namn, höra några få ord; skada att detta Terracina skall vara ett diktadt namn, beläget i det prosaiska, fast natursköna Amerika; men vi få inbilla oss att vi bo i Italien (jag tror ock, att Amerika ej ger wika för detta, hvad natur angår, men man sjunger ej här.) Jag får spela Fra Diavolo så godt jag kan. — En ganska snygg halmhatt, en blå linneskjorta och ett par hvita byxor, sammanhållna med det kända swarta bältet, (Kleins fabrik), se där den kostym, hvaruti undertecknad, om arbetsdagarne, går och larfvar; förofrigt ganska småtreflig. — Man nyttjar verktyg också, man är artist; jag hembär serskilt den goda snickarboden i Carlshult min tacksamhet, ithub jag där förvärfvat min kännedom af att handtera en yxa, ett borrh osw. Nu gifver daglig öfning färdighet. — Om söndagarna går man uppsträckt, i halmhatt naturligtvis, men dertill i Blå jacka, och allt efter klimatets beskaffenhet, i linne- eller yllebyxor. "Min Broder" och jag njöt för några dagar sen af den gudomliga Jenny Linds sång; vi reste nemligen till City för att höra henne. När en författare kommer i förlägenhet, om hvad han skall dra till med, för att åstadkomma någonting effektivt, så blir vanliga marsen: "Det är till den grad herrligt, att det kan af ingen penna målas"! Så är förhållandet också nu med mig. — Amerikanarne tycka mycket om vacker sång; en anekdot må visa deras smak och urval af dylik. N. York och Erie Railroad var fulländad och President Fillmore skulle viga in den; dervid skulle en sång utföras, och man valde då: *Yankee-Doodle*, en fin sång, som uppstämades i Chorus af Sällskapet, Denna sång är ungefär likadan, som när den i Motalatrakten beryktade blindningen Calle Nyman drar åstad med: "Kung Ring med sin drotning osw." eller "I Nykile Sokene boer ene bonde" — sistnämnde sång har Gustaf och Calle troligtvis hört af studenten Kinnander (P. Jyx) i Upsala. Ja de äro roliga de där Amerikanarne, kostligt folk att studera, beskedliga temligen, phlegmatiska

till ytterlighet, om de ej ha något att göra så sofva de osw.

När vi voro i York och hörde Jenny Lind, så hade vi ett kostligt småäfventyr med en swensk där. På samma ställe, som vi spisade, inkom nemligen en ljuslockig person, med liten näsa, små röda läppar och ett litet smånätt ansigte och satte sig vid bordet. Gustaf yttrade då: "Det var ett verkligt barnansigte på den der karlen, han ser from ut". Gustaf trodde naturligtvis att det var en Amerikanare. Vi satt och pratade om ett och annat, slutligen tilltalar det nämnda barnansigtet oss på ren Swenska: "Förlåt mej, ä herrarne från Stockholm". Vi läto ej förskräcka oss, utan swarade genast: "Ja vasserra hvad vi det äro". Han berättade oss sedan att han skulle resa till Havanna och få en contorsplats där. Vi påminte honom då om Climatet, hurusom det var enormt hett osw. "Ja", swarade han, "der är visserligen hett, men inte så hett nu som förr". Det var fan, tänkte vi, sågo genast vi hade en driftkuku för oss, och en af sällskapet yttrade: "Nä-nej, den är verkligen inte så het nu sedan Jernvägstrainerna kommit i gång, de fläkta litet." Saken blef visserligen swår derigenom att på Cuba finnes ej Jernvägar; men om han ej swäljt, så hade en annan af sällskapet genast varit framme med: "Ja! Ja! Men det kommer att bli Jernvägar och de fläkta redan på förhand". Det behöfdes ej, ty mannen swäljde. — Bössor säljas till godt pris i New York; en präktig dubbelbössa för 40 Rdr. Sw. en mindre elegant för 30 Rdr. alla goda gewär; i Manufacturvaror stå de högt i Amerika. — Men jagten är ej mycket begagnad, ty det lönar sig ej här; men i de Westra Staterna, där är fullt af allt slags wildbråd. Här är för mycket bebyggt och därför flyr vildtet. Hvad säga de vid Werkstaden att Bredberg kom back; underrätta mig om deras tanka. Vi tyckte att han gjorde ej riktigt klokt; det var för hastigt. — Sänd mig några rader; det var sant, tack för det bref jag fick den 4 April eller deromkring, jag minns ej så noga. — Helsingn från Gustaf —

Din vän Carl Adolf

besvarat den 21 juli [påteckning av C. A. Liedgren]

New York Apr. 23. 1852.

Du gamle Hedersknyffel!

Och äfven du! du! skulle också i dag sätta mig myror i hufvudet! det var visst en complott af sällskapet. Men jag är underkufvad; jag som förr var så lat att skrifva, swarar nu med största nöje, om jag blott får min belöning derföre. Tack, du min "vän" för ditt bref; få rader äro mig mycket värda, när jag vet de komma från ett varmt hjerta. Du säger att du ännu går och marcherar vid Carlshult, men det blir kanske ej länge till. Hvad månde då man har för storartade planer; jo då tycker jag mig få höra, att man snart är på egen boten; ack jag skulle fröjda mig åt din lycka. Derom förmodar jag, du meddelar mig, hvarhelst i "Gamla Sweea land" (kommer du ihog wackra stället och dess aftonduetter våren 49, ack!) du dig kommer att befinna. Du har min adress, så derföre kan ej hinder komma ifråga. Alla Herrar Elefver må godt hör jag; och Bredberg, som är åt Carlskrona; han brukade ofta tala om sina färder på machineri-uppsättningsväg och fröjda sig däråt, när vi lågo ute på Atlanten, i den goda Gumman Metoka. Han har nu återfått sin älsklingssystemställning.

Såsom en nyhet kan jag omtala för dig att vår landsman, Capten Eriksson, har nu fått i ordning en machin för att framdrifva fartyg, hwilka sättes i rörelse förmedelst het luft i st. för Ånga, Denna Machin kallas Caloric Engine på Engelska. Försök kommer att göras så snart som möjligt; ett fartyg af 2 200 Tons drägt ligger på stapeln, och när detta blir färdigt, skall Machinen insättas deruti; och detta fartyg kommer att göra turer emellan New York och Liverpool. Du kan meddela detta för vännerna i Mechaniken. 2 200 tons Drägtighet låter mycket, men för att det ej må anses orimligt, så medföljer en bit af en annons i en tidning, hvarst du finner ett annat fartyg, Illinois, 2 500 Tons. Fartygen här äro inga småpoikar.

Kossuth har, som du vet, hållit tal här och rest genom Staterna. Emot honom ha de burit sig skamlöst åt. Först lofvade de honom hjälp och allt godt i werlden, men han fick blott vända ryggen till, så karrerade de honom på allt vis. De afritade honom, gående omkring med ett Positiv och en dresserad Markatta, sökande hjälp för Ungern. Förb. fåaktigt.

Lola Montes gör ett oerhört uppseende i Amerika, synnerligen äro Bostonboarne isynnerhet betagna. Jag skickar derom en spalt ur en New-Yorks Tidning, kanske Swåger Hertzman vill se det och öfversätta. Det är ett rätt löjligt anfall på Bostonianerna och Lola.

Har du dina jagthundar ännu i behåll och fortfar du ännu att vara alla vilddjurs skräck; om du ännu jagar, så förmodar jag att du är ombuldad af din gamla fortuna. Du talar om att jag skall snart förtjena och komma hem snart. Det är ej så godt, skall du se. Man hittar ej Guld på gatorna här. Helsning och välgång.

Din redlige vän
Carl Adolf Lagergren

Kommentar till brevtexterna.

Den svenska sångerskan Jenny Lind (1820—87) vistades i Amerika 1 septem-ber 1850—29 maj 1852. Kort före återresan hade hon gift sig med Otto Goldschmidt (1829—1907).

Millard Fillmore (1800—74) var president i U.S.A. 1850—53.

Johan Gustaf Kinander (1825—91) var bondson från Nykil och inskrevs i Östgöta nation i Uppsala närmast före C. A. Lagergren 1848 och blev först 1857 färdig med de teologiska examina, så att han 1858 kunde prästvigas; han blev komminister i Fornåsa och Lönsås 1869.

”Gustaf och Calle” syftar på C. A. La-

gergrens systemsöner G. F. och N. C. Nordström, jämnåriga med honom själv.

”Gustaf” är förmodligen C. A. Lagergrens bror Nils Gustaf Lagergren (1820—55), som enligt ”Svenska Ättartal”, 5, var ingenjör,

J. O. Bredberg (f. 1823) upptages i mantalsuppgiften 4 dec. 1849 för Motala verkstad som verkstads elev (filare). Östergötland 1850: 9, Kammararkivet.

Uppfinnaren John Ericsson (1803—89), kapten 1827, flyttade till Amerika 1839 och blev amerikansk medborgare 1848 samt ledamot av Vetenskapsakademien 1850. Om caloric-skeppet Ericsson, som påbörjades i april 1852 och blev färdigt 9 månader senare, se bl. a. G. Lindwall, ”Ingeniören vid Beach Street” (1937), s. 239—240 med bild s. 237; om varmluftmaskinen av år 1850 se a. a., s. 360.

Den ungerske frihetshjälten Lajos Kosuth (1802—94) flydde efter händelserna i Ungern 1848—49 till Turkiet och gjorde 1851—52 agitationsresor till England och Amerika.

Den irländska dansösen och äventyrerskan Lola Montez, eg. Eliza Gilbert (1818—61), utbildades någon tid av spansk danslärare och pretenderade på att vara spanjorska. Hon vistades 1846—48 i München, där konung Ludvig I av Bayern gjorde henne till grevinna von Landsfeld, och från 1851 mest i U.S.A.

Lärare vid Uppsala universitet på 1820-talet

Anteckningar av Gustaf Mauritz Upmark utgivna av Gösta Berg

Författaren till dessa anteckningar, Lars Gustaf Mauritz Upmark, var född den 3 januari 1811 i Västerhaninge i Sörmland och son till kronofogden assessor Frans Gustaf U. och hans maka Fredrica Johanna Girolla. Efter undervisning i hemmet, i katedralskolan i Strängnäs och i Maria trivialskola i Stockholm kom han i början av 1825 till Uppsala för att genom privat undervisning förbereda sig för studentexamen, vilken då som bekant avlades vid universiteten. Övervakningen av hans studier handhades av Per Erik Bergfalk, kyrkoherdeson från Österhaninge och så småningom juris professor vid universitetet. I språk fick han undervisning av Olof Fryxell, som varit hans lärare redan i Stockholm och som sedermera blev kyrkoherde i Ör på Dal. Redan i juni 1825 kunde han — vid 14 års ålder! — avlägga studentexamen och blev omedelbart inskriven i Södermanlands—Nerikes nation. Sina universitetsstudier började han dock först vårterminen 1826. Med delvis ganska långa avbrott, då han vistades på faderns gård Hammar i Västerhaninge, bedrevs dessa fram till den 11 juni 1829, då han avlade "examen för inträde i Rikets Kammar- och Räkenskapsverk".

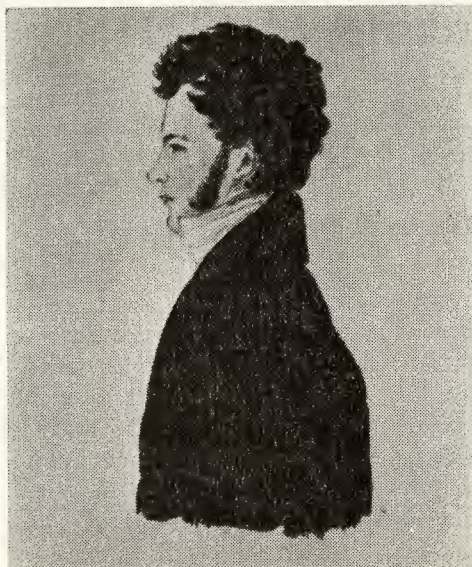
På hösten samma år vann U. anställning som e.o. kammarskrivare i krigskollegium och bosatte sig i Stockholm. Han tjänstgjorde även i kammarrätten, i kammarkollegium och i statskontoret. Slutligen blev han 1856 ordinarie kammarskrivare i kammarrätten, där han så småningom fick ställningen som revisor. Vid upprepade tillfällen avvisade han erbju-

danden till befordran inom verket och att bli landskamrerare i olika län. Ett av skälen var att han efter fadern övertagit Hammars gård, som han själv brukade och som krävde hans närvaro åtminstone vid veckosluten. U. avled efter att ha undergått en operation på Sabbatsbergs sjukhus den 10 januari 1880.

Under senare delen av sitt liv — han lämnade 1876 sin tjänst med pension — ägnade sig U. bl. a. åt att nedskriwa sina memoarer. Som ett resultat härav föreligger ett omfångsrikt manuskript, betitlat *Minnen från ett mycket hvardagligt men nära fulländat lefnadslopp 1811—1874*. Detta manuskript är fortfarande i familjens ägo och förvaras hos fru Ingrid Rudling, Djursholm (en avskrift finnes i Nordiska museets arkiv). För åren 1847—58 grundar det sig på dagboksanteckningar, som även de tillhör familjen och förvaras hos förre generaldirektören Erik Upmark, Stockholm.

Genom förmedling av förf:s sons dotter fru Gun Schilling-Upmark, Oslo, har jag beretts tillfälle att i Majhälsning till landsmännen, utgiven av veteranföreningen vid hans gamla nation, publicera det avsnitt i memoarerna, som behandlar studieåren i Uppsala.¹ Härvid har det befunnits lämpligt att bryta ut ett tämligen fristående parti om de akademiska lärarna och att i stället låta detta inflyta i PHT. Det har skett i förf:s egna ordalag, varvid i huvudsak endast uppenbara skrivfel blivit rättade. En förteckning över de om-

¹ Majhälsning 48, 1975, s. 9—29.



Gustaf Mauritz Upmark. Lavyr av Clas Fredrik Laurén omkr. 1830. Foto S.P.A.

nämnda personerna har upprättats och bifogas.

Man kan ifrågasätta om inte hela det Upmarkska manuskriptet på grund av sitt kulturhistoriska intresse borde befordras till trycket, men detta skulle kräva ett ganska omfattande redigeringsarbete, innebärande bl. a. en sovring, särskilt av de senare partierna av framställningen.²

Den bild som U. ger av lärare vid Uppsala universitet är inte insmickrande. Man måste givetvis ihågkomma, att det rör sig om en skildring i godperspektiv, men även som sådan har den sitt givna intresse. Man kan jämföra de mer nyanserade karakteristiker Matthias Floderus (1766—1822) gav av en något äldre generation professorer och som Gunnar Carlquist tryckte i denna tidskrift 23, 1922, s. 57 ff. Några av de där skildrade professorerna verkade även under Upmarks studenttid. Dessa är bröderna Jan och Pehr Afzelius, Aurivillius, Hultén, Kolmodin, Nordmark, Rabenius och Thunberg. Förklaringen till till de hos en och annan av professorerna framträdande senila dragen kan delvis vara att de kvarstod i tjänst vid relativt hög ål-

der. Beträffande Pehr Aurivillius, universitetets högt förtjänte bibliotekarie, beror det påfallande snäva omdömet uppenbarligen på att U. endast uppehåller sig vid hans verksamhet som föreläsare. Självfallet måste man ta hänsyn till att U:s omdömen är nedskrivna eller åtminstone redigerade långt senare. Manuskriptet synes i varje fall i denna del vara avslutat 1874 (med något enstaka tillägg 1875). Upmark skrev dagbok under skilda perioder av sitt liv, den första redan som gosse. Men ynglingen brände enligt hans egen uppgift gossens anteckningar och mannen ynglingens. Han kan dock ha gjort excerpter och i fråga om minnena från Uppsala stött sig på andras utsagor. Trots detta har man anledning att beundra skärpan i de minnesbilder han tecknat från ungdomsårens Uppsala.

Gösta Berg

Bland Professorerna vid Akademien under min studenttid erinrar jag mig följande:

Lundvall, som var professor i Latin och vältalighet, och inför hvilken jag aflade studentexamen. Efter hans död, som måste hafva inträffat 1831 eller 1832, blef adjunkten Adolf Törnros Latinsk professor.

Olof Kolmodin, Professor Skytteanus, som äfven läste latin och höll mycket besökta föreläsningar öfver Livius och Tacitus. Han föreföll alltid mycket blyg och förlägen och hans sätt att hälsa på studenterna, då han kom opp på sitt vanligen fullsatta auditorium, kunde nästan komma en främling att tro att han var deras allra ödmjukaste tjenare. Han var dock full af alfvar och rättvis i fordringar och utdelande af betyg, och var af studenterna

² En kulturhistoriskt värdefull notis om användningen vid en begravning 1823 av vita likkläden återgavs och kommenterades av mig i tidskriften Rtg 48, 1965, s. 88 ff. Erik Upmark har senare erinrat mig om att den bortgångnas make, kronofogden Gustaf Upmark, var född i Karlstad och att det alltså skulle kunna röra sig om en härifrån medförd familjetradition. Man får då förutsätta att likklädet inte blott förekommit bland värmlandsfinnarna utan även hos borgerskapet i denna stad. Kronofogdens fader var kronoinspektör (brännerikontrollör).

allmänt afhållen. Hans föreläsningar öfver Livius bivistades af mig under en termin.

Jöns Svanberg, Matheseos professor, inför hvilken jag aflade matematiska examen. Han var en liten trind, välvillig gubbe i svart sidenkalott.

Anders Hultén, Theologie Professor och Inspector för Södermanlands och Nerikes nation, inför hvilken jag aflade den Theologiska examen. Han hade förut varit Astronomie Professor i Greifswald, innan han kom till Upsala. Det berättades att han blifvit så förskräckt, då fransmännen inryckte i nämnde stad, att han bums lemnade Tyskland och efter den betan städse visade sig vara förslöad, snart sagt till både kropp och siäl, ja nästan afsigkommen. Huru han detta oakadt kunde bli Professor i Upsala och dertill "Theologie", synes oförklarligt. En mängd historier om honom voro i omlopp och mycket gyckel bedrefs med honom.

"Det var galant, sa' Hultén", är efter honom vordet ett häfdvunnet ordspråk. Han använde detta talesätt i tid och otid. Om han frågade någon hur han mådde och fick till svar "mycket illa", så hette det ändå "det var galant". Första frågan till en student som tenerade för honom var: "Kan Herrn säga mig huru många apostlarne voro?" Med detsamma somnade Hultén som vanligt och då han efter en grundlig tupplur åter vaknade, yttrade han: "Det var galant. Jag hör Herrn är väl hemma i sina stycken. Herrn har Laudatur". Den tenerande hade aldrig sagt ett ord. "Hur mår Herrns gamla far?" var frågan till en annan student. Han dog för 2:ne månader se'n, blef svaret. "Det var galant" sa Hultén. Då hans egen gamla hustru (eller hushållerska, jag minnes ej hvilketdera) afled, var Hultén alldeles förbi. Han gret och sof och beklagade sig dagen i ända. "Min Anna Stina är död! Hon var mitt allt. Hon var min far, hon var min mor. Hon var min syster, hon var min bror, hon var min kusin, ja, min Anna Stina var mitt allt."¹ Då notificationskortet om hennes död, som voro tryckta, skulle afsändas, ålade han den som hade bestyr med afsändandet, att noga genomläsa hvartenda bref, "ty", sade han, "man kan väl inte vara ett sådant fä, att man skickar af ett bref utan att först genomläsa det".

En gång vid en vigtig öfverläggning i Consistorium, somnade Hultén, som vanligt. Någon stötte på honom och begärde

hans yttrande i frågan. "Jag förenar mig med bror N. N.", svarade Hultén yrvaken. "Men han har ännu icke yttrat sig". "Det är detsamma" menade Hultén och slumrade in ånyo.

En student vid namn Carl Petter Bergsten (sedermera brukspatron)² hade för någon förseelse blifvit af Consistorium dömd att af Nationens Inspector erhålla en "skrapa". Såsom hörande till Södermanlands nation infann sig Bergsten för ändamålet hos Professor Hultén, som naturligtvis på förhand blifvit underrättad om förhållandet. Då Bergsten som var son till en af Hulténs gamla bekanta infann sig för att mottaga skrapan, hade Hultén glömt bort alltsammans och anseende besöket som en vanlig "Kur" yttrade han: "Det var beskedligt af dig, Carl Petter Bergsten, att du kom och hälsa på din gamle Farbror! Tag dej en pipa, stoppa och rök. Hur mår Pappa?" Carl Petter stoppade, rökte och satt som på nålar. Sluteligen, då ingen "skrapa" hördes af tog han afsked och gick. Men då han väl var kommen ut i förstugan, erinrade Hultén sig sitt åliggande, öppnade dörren och ropade: "Det var så rätt det, Carl Petter du. Consistorium har ålaggt mig att ge dig en skrapa. Se, här har du den!", och dermed skrapade Hultén honom med båda händerna på ryggen. "Adjö med dig nu, hälsa Pappa!" Dylika historier till hundrat tal voro om honom i omlopp.

Eric Gustaf Geijer, Professor i historien. Studenternas gunstling. Om honom lärer jag ej behöfva yttra ett ord vidare.

Samuel Grubbe, Professor i Philosophie, sedermera Statsråd och Ecclesiastique minister. För honom tenerade jag i naturrätt och samhällslära för Kameralexamen, efter att under 2:ne terminer hafva bivistat hans föreläsningar tillsammans med Montelius, samt under en termin haft privat Collegium.

Daniel [fel för: Jacob Edvard] Boëthius, Professor i Juridik. Annat mins jag ej om honom.

Lars Georg Rabenius, Professor i Kamerallagfarenhet, min examinerator i detta ämne och företrädare till "min Guver-

¹ Hultén var 2:a gången 1809 gift med Brita Christina Tjäder.

² Någon Carl Petter Bergsten är ej upptagen i J. Lagerholm, Södermanlands—Närkes nation, Biografiska och genealogiska anteckningar 1595—1900 (1933). Sannolikt avses Carl Axel Bergsten (1794—1857), sedermera ägare av Gammalbo bruk i Ramsberg.

nör”, Magister Docens, sedermera adjunkten Per Erik Bergfalk, som efter Rabenius död intog hans lärostol.

Rabenius var en, till det yttre, ståtlig man och ansågs ganska skicklig i sin vetenskap. Hans föreläsningar ansågos dock för temmeligen torra, men bevestades dock ganska flitigt, synnerligen de i Politilagfarenheten, der man ofta fick tillfälle att dra på munnen, såsom då han indelade gärdesgårdar i ”positiva och negativa”: Positiva, de som stå uppe, och negativa de som äro kullfallna. Eller då han om Tornväktare och redogörande för deras ”ansvarsfulla” befattning, började sålunda: ”Tornväktare, mina herrar, som på den mera upphöjda plats de innehafva, kunna taga en allmän öfversigt” etc.

Johannes Tranér, E. o. Professor läste både Grekiska och Latin privatim. På sin dörr hade han med anledning häraf gjort följande anslag:

”Roman euntibus Conses ibit,
Johannes Tranér.³

En skämtare öfversatte detta sålunda och skref inunder:

”Will någon gå på Påfven, så följer Tranér med”.⁴

Tranér var utan näsa, hade åtminstone en ganska ringa del deraf i behåll. Det sades att han förlorat den i någon strid med Venus under sina yngre dagar. Han var dock omtyckt af studentkåren lika mycket för sitt vänliga och skämtsamma lynne som för sin classiska lärdom. Elias Wilhelm Ruda skref om honom bland annat:

”Wördnad och kärlek vi läre af dig för den klassiska forntid.

Egde vi många som du, kunde vi blicka med lugn,

Blicka med hopp på de stundande dar, ty en trognare häröld

Egde ej Grekland och Rom nånsin häruppe i Nord.”

Någon har senare kallat honom ”den siste Romerske skalden”.

Carl Petter Thunberg, Botanices Professor, en liten, torr, mager och osynlig gubbe. Många löjliga anecdoter voro om honom i omlopp, oaktadt hans icke bestridda lärdom. Sålunda gjorde man spe öfver en af honom utgifven bok, som skall hafva haft till titel: ”Om de djur, som uti bibeln finnas.”^{4a} I beskrifningen öfver en af honom företagen utländsk resa talas om att ”Wattnet är det element som såväl inom som utom Nederländerna gör sjöfar-

ten ganska beqväm”.^{4b} Och på ett annat ställe, att han, kommen till Frankrike, ”kände sig helt förvånad att höra barn och sämre folk tala Franska”.^{4c} Thunberg var smålänning till börden och Professor Fahlcrantz skref om honom följande epigram:

”Hvad är om gubben Thunberg att förtälja?

Så smålänning till kropp och själ han var,

Att ovisst är, ifall han finge välja,

Om han till Småland eller himlen far”.

Jan Afzelius, Kemie Professor, gemenligen kallad ”Sten Jan”. Han lærer ständigt legat i tvist med sin äldre broder Per — arkiatern. Då han låg på sitt yttersta skall denne hans broder besökt honom och frågat sjuksköterskan, hur det var med Jan. Då sköterskan berättade detta yttrade Per: ”Då har han icke många timmar kvar!” Jan, som hörde detta, frågade efter broderns bortgång: ”Hvad var det han sade? Jag tror han sade, att jag inte har många timmar kvar? Men bror Per och jag ha aldrig haft samma mening om någon ting. Jag skall visa honom att han har orätt”. Han berättas derpå hafva stigit upp från sjuksängens och klädt på sig samt lefde ännu några dagar. Sten Jan, som var mycket road af trädgårdsskötsel fanns oftast mellan lästimmarne pysslande i sin trädgård, der han vanligen gick i en gammal snuskig arbetsdräkt, mera liknande en gat-sopare än en Professor. En student, som infann sig hos honom för att uppvakta, men icke kände honom personligen, träffade honom i nämnda kostym i Trädgården, sysselsatt med sina blommor, och frå-

³ Texten är uppenbarligen korrumpierad och skulle möjligen kunnat lyda: Romam euntibus censor erit Johannes Tranér och betyda: För dem som skola besöka Rom, skall Johan Tranér vara en tillrättavisa (enligt förslag av prof. J. Svennung).

⁴ ”Gå på Påven” = gå på avträdet /SAOB/.

^{4a} I själva verket gällde det en hel serie, disputationer, tryckta 1824—28, öfver i bibeln förekommande växter och djur.

^{4b} Thunberg, Resa, 1, 1788, s. 40: ”Det kunde det Element, som gör sjöfarten, så utom, som inom Nederländerne vig och beqväm, som gör Holländske engarne så gräsrike och bördige och som är grunden til all landets rikedom och välmåga.”

^{4c} Thunberg, Resa, 1, 1788, s. 40: ”Det kunde ej annat än förefalla mig både underligt och löjligt, att höra borgare och bönder allmänt tala det på andra ställen förnäma språket.”

gade käckt, i förmodan att han hade en vanlig dräng för sig: "Är Sten Jan hemma?" "Ja, det är han" blef svaret, hvarpå gubben lunkade in och studenten efter. Inkomne, vände sig Professorn om och sade: "Se här har Herrn Sten Jan, det är just jag det, hvad har Herrn för ärende?" Studenten helt häpen och bestört svarade djupt bugande: "Jag ville blott "kura" (uppvakta) för Professorn". "Nå så kura nu då, får jag se hur Herrn bär sig åt", yttrade Sten Jan småskrattande åt den förlägne studenten.

Adam Afzelius, en bror till den förenämde var Professor i en af de medicinska vetenskaperna. Han var en liten, torr, gulblek, hektisk gubbe. Kallades vanligen "Materia Medica" med hänsyftning på ämnet för hans föreläsningar, oftast rätt och slätt "Materian". Han hade många barn och hans yngste son föddes då gubben var öfver 70 år gammal. Om han haft en ung hustru skulle man trott honom blifvit slagen till riddare af orden "Cornu"; men som hon var nära lika gammal som han, var det omöjligt att misstänka något sådant, utan måste man anta att allt gått ganska riktigt till och den unge "materian" vara tillkommen i fullt laglig ordning. Adam Afzelius liknade i detta fall den ryktbare Urban Hjärne, som lefde under Carl XI:s tid, var gift 3:ne gånger och hade 25 barn, deraf 16 döttrar och 9 söner, af hvilka yngste sonen föddes i fadrens 75:te år. Den ene "så god som den andre!"

Zacharias Nordmark, Professor i Fysik. Ansågs mycket sträng, men hans föreläsningar lärrika. Han skornorrade betydligt.⁵

Aurivillius, Professor i Estetik. Också en gammal utlevnad, skinntorr och mager gubbe, på hvars föreläsningar kl. mellan 1 och 2 på dagen, man ofta läser tagit sig en god middagslur, så sömngifvande skola de hafva varit. Jag mins icke om det var om Aurivillius eller någon annan som det berättades, att han förklarar Guden Eoli egenskaper sålunda: "Eolus var en Gud, mina herrar, som både kunde hålla och släppa väder". Troligen var det någon annan, ty om Professor Aurivillius varit så der rolig, tycker jag att man bort kunna hålla sig vaken under hans föreläsningar. Gubben var mycket kyrksam och detta hade förskaffat honom epitetet "den helige ande".

Biberg, Professor i Philosophie. Han

dog 1827 och härom tillskref mig, som då vistades hemma, Elias Wilhelm Ruda följande i bref, dateradt "Windschkammarn No 1 i Waktmästar Wibergs gård (mitt förra rum) i Upsala fjerding⁶ d. 17 april 1827":

"Att Professor Biberg är död, är redan naturligtvis landskunnigt. Han begrofs i dag 8 dar se'n kl. 1/2 6 e. m. Processionen var ganska talrik; den utgjordes af samtliga Academie Stater, de anseddaste bland borgerskapet och Båttiska samt Jämtländska nationerna. På Kurators Conventet dagen förut hade fråga uppstått att samtliga studenterna skulle åtfölja processionen. Deremot hade kurator för Stockholms nation, Magister Lindgren (sedermera Theol. Doct. och kyrkoherde i Tierp) och Kurator för Östgötha nation, Phil. Candid. Rudolf Annerstedt (en bror till Biskopen?), ärkebiskopens systerson (ärkebiskopen och Biberg voro som bekant ovänner) starkt opponerat sig, hvarför ingenting blef afgjort.⁷ Emedlertid funnos likväl de, som trodde, att man utan afseende på personligheter och vissa trångbröstadade obetydliga invändningar, kunde till sitt hvilorum ledsaga en hädangången lärare, som åtminstone genom sin djupa och omfattande lärdom varit academiens och fäderneslandets stolthet. Men tiden var knapp, en föreningspunkt saknades och samlingen kunde således ej bli stor. Ibland de landsmän (Södermanlänningar) som deruti deltaga voro Forse-lierna, Magister Ekmark, Matts Falk, Flodberg, Rönnqvistarne. Silfversparre

⁵ 'skornorrade' bör väl sammanhånga med 'skorna', bli mager, falla av, enligt Rietz känt även från Sörmland. — Den anonyme nedtecknaren av ungdomsminnen från Uppsala, tryckta i denna tidskrift 17, 1915, s. 17, skriver, att N. "skorrade något", vilket låter märkvärdigt, eftersom han var prästson från Luleå.

⁶ Förf. bodde i denna gård "vid Kamphof" i Fjärdingen under sin första tid i Uppsala. Den tillhörde Södermanlands—Nerikes nations vaktmästare Petter Wiberg.

⁷ Rudolf Annerstedts bror Thure var /ordens/ biskop. Ärkebiskopen Carl von Rosenstein /1766—1836/ var gift med hans moster Henrietta Elisabeth Cederström. Biberg var född i Härnösand och hörde alltså till Ångermanlands nation. Denna sammanslöt sig 1822 med den Jämtland—Hedelpadiska och den Västerbotniska till Norrlands nationer. Av intresse är att se kuratorskonventet omnämnt detta år, medan dess uppkomst av Sven G. Svenson anges till 1831 (Uppsalastudenten genom tiderna, 1950, s. 129).

m. fl. Vi samlade oss vid Göteborgarnes nationssal och förenade oss med processionen vid dess förbitåg. Alla voro naturligtvis högtidsklädda. I Domkyrkan uppfördes sorgemusik, och der såväl som på gatorna voro talrika åskådare samlade. Borgmästaren Nenzén bar nordstjernen på ett svart hyende efter kistan. Ärkebiskopen förrättade jordfästningen. En djup, endast af den jordfästades dofva röst och jordskoffarnes buller afbruten tystnad herrskade under ceremonien i den vidsträckt kyrkan. Liket bars af de äldste bland Norrlänningarne, hvaribland Magister Boström, nu blifvande primus och Ultimus, Selander, och Sellén m. fl. (Selander var primus Sellén ultimus vid 1827 års promotion, båda Norrlänningar). Från kyrkan till kyrkogården nyttjades den med svarta och hvita plymer i alla fyra hörnen besatta likvagnen, hvilken du troligen under ditt vistande härstädes ofta nog på eftermiddagarne sett skrida fram och tillbaka".

Tranér har öfver Bibergs död författat en Lamentation på fem foliosidor med måtto af Homerus:

"Denne allena var vis; de andre slägta som skuggor".

På visst sätt rätt väl vald, ehuru något förgärligt för somliga. Emedlertid är denna lamentation en af de bästa, som Tranér skrifvit. Det synes att han under dess författande varit verkligt rörd. Så utropar han på ett ställe:

"Quid moror in terris, non totus ac integer, ultra?"

Dividor. Et animae pars mihi rapta meae."

Widare önskar han: Sub cespite condar eodem! osv.⁸

Carl von Zeipel har qvädit på svenska, men har ej varit serdeles lycklig. Deremot har en Bottniensare, vid namn Walanger, äfven siungit vid Inspectors graf. Hans sång är i mitt tycke bäst lyckad. De trofer jag mins, vill jag för ro skull anföra. Så heter det på ett ställe:

"Så du stod, en frejdad tankens hjelte
Och för ljuset spände trofast bälte,
Stoiskt offrande din hvilas tid,
Sträfvande att tingens urbild röja,
Lösas lifvets gåta, tidens slöja,
Hänförd bland idéer, du ej märkte
Jordens makter emot dig i strid"

Och i slutet:

"Sorgen saknar dig i hemmets dalar
Minnet sörjer dig i stumma salar

Der din läras röst ej ljuder mer.
Men du sielf på enighetens stränder
Hälsar glad ditt klara väsens fränder
Och i famnen utaf Platos ande
I odödligt ljus din tanke ler.
Ej ur nordbors hjertan du försvinner
Högt ditt namn på minnets himmel
brinner,
Klart som stjernan öfver polens haf.
Mildt dess sken hvar ynglings sinne gläder
Som din banas branta väg beträder,
Der en bön om flägten af din ande
Tyst han beder på din lugna graf".

Dåvarande Adjunkten Adolf Törneros yttrade om Professor Biberg i ett bref till Nicander den 30 mars 1827: "I Söndags kl. 12 f. m. blef den massifvaste eken på vårt lärdomsfält drabbad af dödshugget: Biberg. Huru snart uppfostringskomiteerna skola uppdraga hans make, kommer an på deras vishet. Fara är, att han får sörjas af oss såsom Den siste kämpan i Universal lärdom!"⁹

Bland de så kallade Exerctiemästarne erinrar jag mig:

Dansmästaren Kullenberg, en originell figur i knäbyxor, stöflar med långa skaft, ljusgrå frack med aflånga, kullriga stålknappar, samt en högt uppsatt, omsorgsfullt vårdad tupé, i form nära nog liknande en sockertopp. Han erinrade något om en gammal fransk marquis, nb. sådan man föreställer sig en sådan, utan att någonsin hafva sett honom. Också kallades han "Monsieur Kyllangbär". För honom tog jag under en termin undervisning i dans. Han uppställde sina (patienter hade jag så när sagt) sina elever i 2:ne rader utefter salsgolfvet, hvar och en med en stol framför sig, mot hvars höga karm man med båda händerna fick stödja sig under det man med benen lärde sig sprattla, "hoppa upp och ned", niga, hålla ut fötterna etc. etc. Så småningom fick man öfvergå till inöfvandet af då brukliga

⁸ Tranérs gravkväde är tryckt och citatet har korrigerats efter denna utgåva. Den latinska texten skulle kanske kunna återges sålunda: Varför vidare dröja kvar på jorden, när jag inte längre är hel och ofördärvad. Jag är delad, en del av min själ är borttryckt, och Tranérs önskan: — — — att bli jordad under samma torva!

⁹ Törneros brev till K. A. Nicander är tryckt i Svenska Vitterhetssamfundets upplaga 2, 1951, s. 192. Texten har korrigerats efter denna utgåva.

contradanser, dvs. Qvadrätter, ty Françaiser dansades först senare, och då måste man efter commando begagna de danssteg som "Monsieur Kyllangbär" för hvarje serskilt fall eller tur ansåg skönast och nämnde "Coupé", "Chassé", "Glissé", "Pas de Regardon" osv. och dervid han sielf så gammal han var, vanligtvis hop-pade åstad, så att svalstjertarne på den grå fracken stod ut som en solfjeder bakom honom, hvilket allt framkallade mycket löje på hans bekostnad. Äfven vals hörde till undervisningsöfvingarne och dervid fick jag vanligen föra en tjock Magister Lundberg, dubbelt så stor som jag sielf, emedan Tit. Kyllangbär ansåg mig hålla bättre takt än den andre. Någon gång fick man ock svänga sig med några af stadens unga tärnor, som samtidigt togo undervisning i den ädla danskonsten, men detta inträffade mera sällan.

Stallmästaren Olof Malmerfelt, Lärare i Ridkonsten. Också ett original, men af den tjocka sorten, både i andlig och lekamlig måtto. Han skref illa och osammanhängande, hvarom flera hans bref till min far bära vittne. Han slog gerna omkring sig med franska glosor och främmande ord i allmänhet, men stakade sig vanligen derpå. Serafimer *Gillet* kallades af honom Serafimer *Sigillet*; i stället för *Unamin* nyttjades ordet *anonym* osv. Då en hans bekanta hade erhållit enhällig kallelse till ett pastorat yttrade Malmerfelt: "Det var ju fan till Karl, som erhöi anonym kallelse".

Kapellmästaren och Sångläraren Haeffner, också i sitt slag ett original, såsom flertalet af till Academiastaten den tiden hörande personer. En liten tjock gubbe med bredt ansigte och krusigt, yfvigt hår, Tysk till börden. Han ansågs skicklig, var nitisk och outtröttlig i sitt kall och lærer med rätta kunna anses som "Upsalasångens fader". Hetlefrad var han äfven, och en hvar som var af olika mening med honom, eller annars icke föll honom i tycke, kallade han "ferpannet Sukka" (sugga) eller ett "ferpannet Schwin", "Ferpannet Pyke" osv. Men detta allt hade i sjelfva verket ingenting att betyda för den som närmare kände honom.

Det var icke så illa ment som det lät. Rörande den tidens kända musikcompositörer hade han sin egen mening, som han uttryckte på sitt vanliga "ferpannete" sätt: "Entel, Kluck und Pack" (Händel, Glück och Bach), de ende som dugde till

något efter hans förmenande, voro att förlika vid "Kut Fader, Kut son und ten Helge ante" i musiken. Resten var "pare tyng" (dynga). Haydn kallade han en "Bedde Mett" (petit-maitre). Mozart tillskref han "ferpannet micke scheni" men ej vidare. Om Weber, Rossini och andre var ej värdt att tala. Om fine kapellmästaren vid Kongl. Theatern i Stockholm Du Puy, hade han yttrat att den "ferpannete" Tippi satt ten hele orkester i tikketans (Decadance). Om kompositören Frigel: "ten ferpannete Frikell gombenerer (componerar) som en Sukka", om Åhlström att han "schpeler som ett Schwin" osv. Flera af våra mäst sjungna och omtyckta Upsala sånger äro "gombenerede" af Haeffner, såsom "Wikingasäten", "Samloms bröder kring frihetens fana" m. fl. Enligt sin egen uppgift skall han hafva satt mer än "hundra folkfiser i harmoni".

Personregister

- Afzelius, Adam (1750—1837), prof. i materia medica och dietetik.
 Afzelius, Johan (Jan) (1753—1837), prof. i kemi.
 von Afzelius, Pehr (1760—1843), prof i medicin.
 Annerstedt, Rudolf (1801—76), sedermera rektor.
 Aurivillius, Pehr Fabian (1756—1829), prof. i vitterheten.
 Bergfalk, Pehr Erik (1798—1890), sedermera professor i lagfarenhet och ekonomi.
 Biberg, Nils Fredrik (1776—1827), prof. i praktisk filosofi.
 Boëthius, Jacob Edvard (1789—1849), prof. i juridik.
 Boström, Christoffer Jacob (1797—1866), sedermera prof. i filosofi.
 Ekmark, Karl Erik (1784—1846), assessor, boktryckare.
 Ekmark, Lars August (1785—1869), sedermera expeditionssekreterare och registrator, skald.
 Fahlcrantz, Christian Eric (1790—1866), prof. i kyrkohistoria, senare i dogmatik och biskop i Västerås.
 Falk, Matts (1800—70), sedermera kyrkoherde i Ekeby.
 Flodberg, J. E. (1798—1862), sedermera med. dr och konsistorienotarie i Strängnäs.

- Forselius, Carl Adolf (1802—84), sedermera kungl. sekreterare, fabrikör och lantbrukare.
- Forselius, Per Olof (1801—73), sedermera kyrkoherde i Svinstad (Linköpings stift).
- Geijer, Eric Gustaf (1783—1847), prof. i historia.
- Grubbe, Samuel (1786—1853), prof. i etik och politik.
- Hæffner, Johannes Christian Fredrik (1759—1833), director musices.
- Hultén, Anders (1757—1831), prof. i dogmatik och moralteologi.
- Kolmodin, Olof (1766—1838), prof. Skytteanus.
- Kullenberg, Jonas (1769—1844), dansmästare.
- Lindgren, Henric Gerhard (1801—79), sedermera kyrkoherde i Tierp (ärkestiftet).
- Lundvall, Carl Johan (1775—1858), prof. i latinsk värtalighet och poesi, sedermera kyrkoherde.
- Malmerfelt, Olof (1763—1829), ställmästare.
- Montelius, Oscar Augustin (1811—94), sedermera hovrättsråd.
- Nenzén, Anders (1771—1842), jur. dr., borgmästare i Uppsala.
- Nordmark, Zacharias (1751—1828), prof. i fysik.
- Rabenius, Lars Georg (1771—1828), prof. i juridik.
- Ruda, Elias Wilhelm (1807—33), fil. mag., skald.
- Rönqvist, Carl Axel (1808—97), sedermera vice häradshövding, godsägare.
- Rönqvist, Per Fredrik Jacob (1811—74), sedermera ägare av Åkers styckebruk.
- Selander, Nils Haqvin (1804—70), astronom, sedermera professors namn.
- Sellén, Jonas (1800—51), sedermera professor i latin.
- Silfversparre, Carl Isak (Vide) (1808—72), sedermera sekr. i Riksbanken.
- Svanberg, Jöns (1771—1851), prof. i matematik.
- Thunberg, Carl Peter (1743—1828), prof. i medicin och botanik.
- Tranér, Johannes (1770—1835), professors namn, sedermera kyrkoherde.
- Törneros, Adolf (1794—1839), sedermera prof. i latin.
- Walanger, David (1804—32), sedermera länsnotarie.
- Wiberg, Petter (Pehr) (1785—1833), Södermanlands—Nerikes nations vaktmästare.
- von Zeipel, Carl Samuel Fredrik (1793—1849), sedermera brukspatron, författare.

Genealogiska manuskript från vasatiden och stormaktstiden som källor för svensk medeltidsforskning och äldre arkivhistoria*

Av Hans Gillingstam

I

1780¹ överlämnade antikvitetsarkivet till riksarkivet sina släktböcker, signerade H 1 b—H 27. Då Victor Örnberg 1878 förtecknade riksarkivets *Genealogica*,² fortsattes denna nummerserie med andra där befintliga volymer, som signerades H 28—H 71. Holger Rosman, som 1897 i sin doktorsavhandling "Rasmus Ludvigsson som genealog" behandlat vissa av dessa handskrifter, fick som tjänsteman i riksarkivet göra en ny förteckning över serien *Genealogica*,³ som blev färdig 1902. I denna förteckning presenteras serien omordnad efter handskrifternas ålder. Genom inordnande av bl. a. samlingar av Peringskiöld, som också kommit från antikvitetsarkivet 1780¹ och haft signa Fh 14—22 samt 27 och 29, och av åtskilliga tidigare oförtecknade handskrifter kom Rosmans förteckning att redovisa *Genealogica* 1—248. 13 danska släktböcker, av vilka vissa ur det 1780 från antikvitetsarkivet överlämnade beståndet, vissa ur det av Örnberg nyförtecknade, presenterades samtidigt av Lauritz Weibull i en särskild förteckning.² Volymerna 1—8 i denna serie, dvs. Sophia Brahes samlingar, överlämnades 1906 till landsarkivet i Lund,⁴ de övriga vid det svensk-danska arkivalieutbytet 1929 till danska riksarkivet.⁵

Åren 1946—1952⁶ genomgick jag för Vitterhetsakademiens diplomatariekommittés räkning de äldre delarna av *Genealogica*-serien och vissa liknande handskrifter på andra håll som ett led i kommitténs inventering av arkivaliebestånd, som kunde innehålla uppgifter om nu ej i original bevarade medeltidsbrev. Alla notiser

om medeltidsbrev antecknades därvid i registeranter med försök till identifiering. Dessa registeranter finns i diplomatariekommitténs arkiv liksom kartotek över originella uppgifter samt promemorior om källorna för de identifierade brevnotiserna i serien. I det följande skall jag söka redovisa huvudresultaten av mitt arbete.

II

Som *Genealogica* 1 sammanförde Rosman 1500-talsavskrifter av de flesta av de äldsta svenska genealogiska uppteckningarna, med undantag av "Een Slecht Linie som kommer Her Swante Sture till" sedan länge tryckta,⁷

Dessa liknar i formellt hänseende de

* *Vid studium av noterna observeras, att flera noter på samma sida ibland bär samma nummer.*

¹ Förteckning i RA:s ämbetsarkiv D 2: I: 17, RA. Jfr S. Bergh, Svenska riksarkivet 1618—1837 (1916), s. 386, och H. Schück, Kgl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, 5 (1936), s. 644. Om släktböckernas tidigare förvaring se Schück, a. a., 2 (1933), s. 266 och 273.

² RA:s ämbetsarkiv D 2: V: 75, bunt 18, RA.

³ Nu i RA:s expedition.

⁴ Jfr MRA, Ny följd, serie 1, bd 2 (1910), s. 40. I sammanhanget bör nämnas L. Weibulls uppsats Sophia Brahe. Ett bidrag till den genealogiska forskningens historia i Danmark (HT för Skåneland 2, 1904).

⁵ Jfr MRA 1929, s. 56. Om danska släktböcker se litteraturhänvisningar i min uppsats De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson (SoH 1950—1951), s. 220, not 64.

⁶ Jfr MRA 1946, s. 4, 1947, s. 61 f., 1948, s. 3, 1949, s. 2 f., 1950, s. 64 f., 1951, s. 2, och 1952, s. 65, samt E. Nygren, Antikvariernas insats i diplomatariearbetet (VHAA 1950).

⁷ "Vm S: Birgittes Slecht och Byrd vidraget aff en gammul Bok j Wastena Clöster" (av vadstenaabbedissan Margareta Claudotter), tryckt i *Scriptores rerum svecicarum medii aevi*, 3: 2 (1871), s. 207—216. Vadstenaabbe-

danska släktböckerna genom att redovisa släktförhållandena i löpande text, alltså utan tabellariska uppställningar. De följande volymerna i Genealogica-serien skiljer sig i fråga om framställningssättet både från dessa äldsta släktuppteckningar och från vår tids klammersystem. Det sistnämnda har jag tidigast observerat i släkt-tavlorna i Anders Sörensen Vedels 1575 tryckta danska Saxo-översättning samt i släktuppteckningar av Hogenskild Bielke⁸ och Erik Sparre.⁹ Det slog igenom med Johannes Messenius' 1616 tryckta *Theatrum nobilitatis suecanæ*. De flesta 1500- och 1600-talsvolymerna i Genealogica-serien ter sig för den ytlige betraktaren rätt lustiga genom att personnamnen där placerats i var sin cirkel, från vilken linjer går till föräldrar och barn. Detta framställningssätt förekommer i en engelsk handskrift från 1296,¹ och jag har även observerat det på kontinenten i början av 1500-talet.²

I Sverige förekommer det tidigast i Genealogica 2, som jag i annat sammanhang³ visat i huvudsak vara en för Per Brahe d. ä. 1544 gjord avskrift av biskop Hans Brasks släktbok från 1510-talet. Denna släktbok är numera publicerad i offsettryck.⁴

I annat sammanhang⁵ har jag också behandlat Genealogica 3, en släktbok från 1500-talets mitt, och de med den delvis likalydande handskrifterna Anna Pedersdotter Bielkes släktbok i Riddarhusets arkiv och X 9 i Uppsala universitetsbibliotek. Jag visade därvid, att Anna Pedersdotter Bielkes släktboks uppgifter även återfinns i de yngre handskrifterna Genealogica 34 och Genealogica 37 samt i slutpartierna av dels foliovolym 57 i Skoklostertersamlingen I, dels foliovolym 12 i Rålambska samlingen i Kungliga biblioteket, medan X 9 och därpå återgående delar av foliovolym 77 i Skoklostertersamlingen I och av foliovolym 4 i Rålambska samlingen visar större överensstämmelse med Genealogica 3.

III

En mängd Genealogica-volymer är skrivna av vasakungarnas mångårige sekreterare *Rasmus Ludvigsson* († 1594), från 1540-talet under nästan ett halvt sekel den främste av dem som hade i uppdrag att upprätta inventeringsförteckningar över jordabreven i de indragna domkyrko- och klosterarkiven⁶ men även känd som krönikeförfattare.⁷ Förutom i riksarkivet och på andra håll i original bevarade släktböcker⁸ har han även skrivit en stor släktbok, som ej kan beläggas ha funnits kvar efter slottsbranden 1697⁹ men är känd i 1600-talsavskrift i de båda ovan nämnda handskrifterna foliovolym

dissan Anna Fickesdotters (Bülow) Vndervisning på någon gammal Slächt och marsken Lars Siggessons (Sparre) släktuppteckning, tryckta av J. Peringskiöld i *Chronicon genealogicum* (1718), av vilka den förra i Genealogica 1 finns i tre avskrifter, den senare i fyra. "Frw Christines Her Jahan Turesons Berettelse", tr. av E. M. Fant (resp. E. Hedendahl), *Christinæ Gyllenstiernæ chronicon genealogicum* (1786). Om dessa släktuppteckningar jfr min artikel *Genealogier: Sverige i Kulturhist. lex. för nord. medeltid*, 5 (1960), s. 250.

⁸ Genealogica 33 b, RA.

⁹ Erik Sparres samling, vol. 1, RA.

¹ *Herald's commemorative exhibition 1484—1934* (1936), plansch XXXIX; jfr kommentar, s. 75.

² Franciscus Irenicus Etelingiacensis, *Exegetis Germaniæ* (Hagenau 1518).

³ H. Gillingstam, *De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson* (SoH 1950—1951), s. 209 f.

⁴ Biskop Hans Brasks släktbok, utgiven av Personhistoriska samfundet genom Hans Gillingstam och Göran Setterkrans (1970).

⁵ *De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson*, s. 211—223.

⁶ J. Liedgren, *Rasmus Ludvigssons handlingar* (Kulturhist. lex. för nord. medeltid, 13, 1968).

⁷ Se senast J. A. Almquists förord till Anteckningar från det sextonde seklet (HH 20, 1905), s. IX f., E. Söderlunds rec. av H. Petrini, *Källstudier till Erik XIV:s och nordiska sjuårskrigets historia* (HT 1942), s. 319 ff., G. T. Westin, *Historieskrivaren Olaus Petri* (1946), s. 505—519, och I. Svalenius, *En Gustav Vasa-krönika* (Scandia 1967).

⁸ H. Rosman, *Rasmus Ludvigsson som genealog* (1897).

⁹ H. Gillingstam, *Ha några av medeltidsäternas med en sparre i vapnet gemensamt ursprung?* (SoH 1952—1953), s. 273, not 4.

57 i Skoklostersamlingen I och foliovolym 12 i Rålambska samlingen.¹ Användandet av dessa handskrifter underlättas numera genom ett av framlidne riddarhusgenealogen Folke Wernstedt genom arkivarbetare upprättat släktnamns-, vapen- och sätesgårdsregister,² vilket register även redovisar det ovannämnda med Anna Pedersdotter Bielkes släktbok likalydande slutpartiet i ifrågavarande handskrifter.

Liksom de äldre släktuppteckningarna är Rasmus Ludvigssons släktböcker pålitligast i fråga om uppgifter om samtida släktförhållanden. Han har emellertid utnyttjat ett omfattande äldre källmaterial, både inom och utom det kungliga kansliet. Rosman betvivlade, att Rasmus Ludvigsson utnyttjat de med kyrko- och klosterbrevn proveniensmässigt nära sammanhängande medeltida domkyrkokopieböckerna.^{2a} Registrum ecclesie Upsalensis (nu A 8 i RA) innehåller emellertid spår av hans hand (f. 172 v och 182). — Ur Registrum ecclesie Scarensis (nu A 16 i RA) finns sju excerpter av honom å blad 45 i Genealogica 26: II i den ordning de excerpterade breven där avskrivits, och i flera fall har han gjort marginalanteckningar vid just dessa avskrifter. — På samma sätt återgår sexton av de nitton notiserna på ett ark i Genealogica 26: I på brev, som avskrivits i Registrum ecclesie Lincopensis (nu A 9 i RA). Att källan för dessa excerpter ej varit originalbrevn utan A 9 framgår av att Rasmus Ludvigsson i den första notisen — om en fru Elin, gift med Offe Erlandsson — först skrivit ett felaktigt årtal 1325 men sedan ändrat detta till det riktiga 1338. Fru Elins namn finns nämligen i A 9, f. 65, i början av ett brev av 1338 (DS, nr 3344) ej långt från dateringen 1325 i slutet av närmast föregående brev (DS, nr 2524). De tre notiser, som ej kunnat visas återgå på A 9, torde vara excerpterade efter nu utskurna blad där. I ett fall är detta uppenbart. Notisen återgår på ett brev av år 1370, som i original finns i riksarkivet (RPB, nr 939) och gäller ett av

drotsen Knut Jonsson (Aspenäs-ätten) instiftat prebende, vars fundationsurkund (DS, nr 3982) är avskriven å f. 105 v i A 9.³ Notisens plats i förhållande till övriga excerpter på arket gör det rimligt att dra slutsatsen, att en avskrift av brevet 1370 funnits på något av de nu bortskurna bladen 106 och 107. En annan av de anteckningar på samma ark, vars källa ej kunnat återfinnas i A 9, synes gälla Ulf Abjörns-sons (Sparre av Tofta) änka Märta (Margareta) Sunesdotters (Båt) testamente 1350, som enligt en regest av Rasmus Ludvigsson skall ha funnits ”jbland Lincöpfungx Domkyrckies breff”.⁴ — Flera anhopningar av notiser med Rasmus Ludvigssons handstil i bunten ”Rasmus Ludvigssons genealogier” i Riddarhusarkivet återgår på brev, som nu endast är kända genom avskrifter i Registrum ecclesie Aboensis (nu A 10 i RA). Denna handskrift kom till Sverige från Åbo hovrätt först 1669,⁵ men den eller de sedan länge försvunna originalbrev, som avskrivits i den, har också utnyttjats av Rasmus Ludvigsson och Jakob Teit i det klagomålsregister de utarbetade i Finland 1555—1556.⁶ — En utförlig regest av Rasmus Ludvigsson i Genealogica 26: II, f. 71,

¹ H. Gillingstam, De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson, s. 213.

² Ex. i RA:s expedition och i Riddarhusets arkiv.

^{2a} Rosman, a. a., s. 68.

³ Jfr E. Nygren, Registra ecclesie Lincopensis (Linköpings biblioteks handlingar. Ny serie, 3, 1941), s. 231. Se även *ibid.*, s. 126. Om Rasmus Ludvigsson och A 9 jfr J. Liedgrens PM 6 juni 1947 om Rasmus Ludvigsson och Linköpings domkyrkas permeregister, VHAA:s diplomatariekommittés arkiv.

⁴ Brev från Rasmus Ludvigsson till Åke Bengtsson Färila i Palmskiöldska samlingen, vol. 206, p. 227, UUB. Jfr H. Gillingstam, Åke Bengtsson Färila och hans skriftliga kvarlätenskap (PHT 1961), s. 69 m. not 62. Den i brevet ingående regesten visar liksom notisens läge på arket i Genealogica 26: I, att det efter A 9, f. 185 v, i DS, nr 4496, avtryckta defekta brevet ej kan åsyftas.

⁵ R. Hausens inledning till editionen Åbo domkyrkas svartbok (1890), s. 2 f.

⁶ Att detta under Teits namn utgivna klagomålsregister till stor del skrivits av Rasmus

återgår på ett brev, som annars blott är känt genom avskrift i biskop Hans Brasks kopiebok Kh 53 i Stifts- och landsbiblioteket i Linköping. Excerpter av Rasmus Ludvigssons hand ur denna handskrift har vid diplomatariekommitténs handskriftsinventering påträffats i Sandbergska samlingen i kammararkivet och återgår delvis på nu ej bevarade partier av densamma.⁷

En annan arkivaliekategori, som använts av Rasmus Ludvigsson, är de statsakter som förstördes i slottsbranden 1697 och bäst är kända genom J. Hadorphs avtryck i den 1676 utkomna urkundsbilagan till rimkrönikeutgåvan samt genom Runells förteckningar i riksarkivet.⁸ Rasmus Ludvigssons utnyttjande av dessa handlingar framgår bäst av hans i Kungliga Biblioteket föreliggande längder över såsom riksråd nämnda personer från olika tider.⁹ Där har han även gjort excerpter ur Sten Sture d. y:s registratur (nu A 5 i RA), vilket liksom Jakob Ulfssons registratur (nu A 2 i RA) och Svante Nilssons registratur (nu A 4 i RA) på pärmen har påteckningar av honom. Att dessa tre viktiga handskrifter ingått bland de i Rasmus Ludvigssons kammare förvarade arkivalierna framgår av en anteckning om att tre av hertig Karls sekreterare lånat dem där i maj 1590.¹

Genom Gustav I:s äktenskap med Margareta Eriksdotter (Leijonhufvud) kom till det kungliga arkivet en mängd medeltidsbrev, som ärvts från hennes förfäder. Dessa har noga identifierats av L. Sjödin² på grundval av deras påskrifter, och vid diplomatariekommitténs handskriftsinventering har J. Liedgren påträffat 1500-talsförteckningar över dem.³ Två blad med notiser av Rasmus Ludvigssons hand ur dessa brev har vid min inventering påträffats på olika ställen i Genealogica 26: I; av dessa har det ena rubriken "Hæc extracta sunt ex litteris generosæ matronæ dominæ Ebbæ filia Ericj Carolj militis auroati et regni consiliarij".

En annan brevggrupp ur konungens pri-

vata arkiv, nämligen breven på det av honom bördade Gripsholm,⁴ har excerperats av Rasmus Ludvigsson å blad 53 i Genealogica 26: II.

Ytterligare en brevggrupp, som sannolikt kom till det kungliga arkivet under Rasmus Ludvigssons tid, åsyftas med rubriken "Vtdraget aff Per Nilsons j Fly Jordebrefff" på ett blad i Genealogica 26: I. De där noterade årtalsförsedda namnen visar sig i flera fall vara hämtade ur de nu i allmänhet i RA förefintliga brev som i 1600-talshandskriften B 22, p. 75 f., RA, nämns under rubriken "Peder Nilsons till Fly bördh och Jordbrefff". De har möjligen kommit till det kungliga arkivet i samband med transaktioner med konungen.⁵

Liksom Rosman betvivlade, att Rasmus

Ludvigsson, har påpekats av J. A. Almquist, *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630*, 2 (1919—22), s. 534, not 5, och K. Mikander, *Rasmus Ludvigssons handlingar: Finland* (Kulturhist. lex. för nord. medeltid, 13, 1968). Jfr även J. Liedgren, *Om Åbo domkyrkas kopieböcker* (HT för Finland 1948), s. 22, not 2.

⁷ Jfr G. Setterkrans, *Hans Brasks kopiebok* (NTBB 1958), s. 8 och 11 ff., och I. Friedlaender, *Peringskiölds Diplomatarium* (VHAAH. Hist.ser., 17, 1971), s. 289 m. not 7.
⁸ Jfr S. Bergh, a. a., s. 315, och J. Liedgren, *Johan Hadorph* (SBL 17, 1967—69), s. 699.

⁹ *Proceres regni Suetiæ* (Engeströmska samlingen B IV. 1. 6, f. 180—211). Om ett där excerperat brev, som ej tryckts av Hadorph, se H. Gillingstam, *Deltagarna i Täljemötet 1328* (HT 1948).

¹ RA:s ämbetsarkiv D 2: I: 1, RA. Dess existens har påpekats för mig av teol. dr J. Liedgren.

² L. Sjödin, *Kanslistilar och medeltida arkiv*, I (MRA 1939), s. 118 ff.

³ Strödda äldre räkenskaper. Ny serie: Rasmus Ludvigssons jordebrevförteckningar, RA. Arv och eget, vol. 41, häfte 74, p. 363—376, RA. En förteckning över enbart drottning Margaretas morfar Erik Karlssons (Vasa) arkiv finns i Fräse- och rusttjänstlängder, vol. 11: 58, RA.

⁴ Jfr Sjödin, a. a., s. 123. Om bördandet av Gripsholm se J. A. Almquist, *Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630*, 1 (1917), s. 68 f.

⁵ Jfr HH 13: 1, s. 6. Om Per Nilsson i Fly se J. Liedgren, *Ätten Lind af Hageby före introduktionen 1634* (PHT 1949), s. 44, och densamme, *Ätterna Linds äldre vapenbilder* (PHT 1952), s. 92.

Ludvigsson utnyttjat medeltida kopieböcker, ansåg han det ej heller sannolikt, att denne "upsökt bref utom sina samlingar för att finna genealogiska upplysningar".⁶ Redan långt före tillkomsten av Rosmans avhandling hade emellertid 1500-talsuppgifter publicerats om hur Rasmus Ludvigsson frånlurat frälsemannen Engelbrekt Larsson (Bölja från Uppland) jordabrev⁷ och om hur den småländske frälsemannen Måns Olofsson (Stjärnbjälke) genom överlämnande av ett par oxar och tre ungerska gyllen till Rasmus Ludvigsson lyckades återfå stulna jordabrev, som denne upprävt ur marken.⁸ Senare har Karl Henrik Karlsson påpekat, att frälsemän till Rasmus Ludvigsson lånat jordabrev för hans släktutredningar åt dem.⁹ För detta påstående anföres inga belägg, men jag har påträffat flera sådana. I hans koncept till anbok för Sten Erikssons (Leijonhufvud) änka Ebba Månsdotter (Lilliehöök)¹ finnes sålunda en avskrift av ett brev från henne till honom, i vilket nämnes "den berättelse Ij sagde eder haffue funnedt äff wåre breff ij sååge vthöffuer vdj Stockholm". 1573 bad Per Brahe Rasmus Ludvigsson "see ther någott effter vthi gamle breff hwadh som her Carl Mansons frw haffuer hetett, sammelundhe och Måns Persons fru till Eke och så thenn linien rett opåth intill her Byrie Personn, Sancte Birgitte fader, som ligger begraffwen j Vpsale", och meddelade, att "opå thet att J kunne haffue bättre tilgång till sakenn, haffuer iag forskickedt Eder här innelucht så myckenn berättelse som iag ther om haffuer kunnet forfare aff mine egne Jordebref".² Samma år bad Rasmus Ludvigsson Johan Pederssons (Bååt) maka Kerstin Åkesdotter (Tott) vid förestående sammanträffande ta med sig hos henne eventuellt förefintliga släktböcker eller register "at iach them vtscriffue kunde huad iach tilförende icke haffuer eller weet"³ I ett brev till lagmannen i Tiohärad Nils Gyllenstierna tackade han "for then gönstige förtröstning som E: H:

giorde mig senesten her j Stockholm om en liten hielp til befordre hoss the gode herrer och men aff adelen ther nedre för then slectebok iach nu holler vpå".⁴ I annat sammanhang har jag behandlat Rasmus Ludvigssons kontakt med släktboksförfattarinnan Margareta Grip.^{4a}

Sedan några decennier föreligger i tryck en utredning av Paul Sjögren om Rasmus Ludvigssons avskrifter och register 1586 i Rött nr 246, Kammararkivet, av riksrådet Knut Posses och hans frände Jöns Ulfs-sons (Bååt) nu till största delen förlorade jordabrev.⁵ Sjögren har förmodat, att de tillkommit med anledning av att Johan III 1585 gift sig med Knut Posses systerdotter Gunilla Bielke, och Bertil Broomé har fäst uppmärksamheten på att Knut Posses son Jöran Posse 20 april 1586 fick order att inställa sig hos konungen med "de brev om drottningens anor".⁶ Andra register

⁶ Rosman, a. a., s. 68.

⁷ HSH 2 (1816), s. 63. Om denne se J. E. Almquist, Ätten Bölja från Uppland (SoH 1971), s. 326 ff.

⁸ L. F. Rääf, Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad, 3 (1861), s. 393 f. och 399 ff. Framlidna arkivrådet E. Nygren har fäst min uppmärksamhet på denna uppteckning. Om Måns Olofsson se J. E. Almquist, Ätten Stjärnbjälke (SoH 1968), s. 78 f. Enligt den av Rääf tryckta uppteckningen (s. 415) skall Måns Olofsson ha fått utdrag ur en släktbok av Rasmus Ludvigsson mot betalning av ett par oxars värde i penningar och en sked, som vägde tre lod.

⁹ K. H. Karlsson, Om medeltidsgenealogierna (PHT 1910), s. 12.

¹ Genealogica 14, RA.

² Autografsaml., Sv.: Per Brahe d. ä., KB. Brevet har ej uppmärksamrats i J. Liedgrens utredning om försöken att härleda ätten Brahe från Birger Persson (VHAAA 1974, s. 195).

³ Papper tillhöriga medlemmar af släkten Bååt, RA. J. Liedgren har fäst min uppmärksamhet på detta brev.

⁴ X 240 g, UUB. En släktbok av Rasmus Ludvigsson för Nils Gyllenstierna är avskriften i Genealogica 58 i, RA.

^{4a} H. Gilllingstam, Margareta Grips bok (PHT 1957), s. 98.

⁵ P. Sjögren, Handlingar ur släkten Posses arkiv (PHT 1949).

⁶ B. Broomé, Ätten Posses historia 1500—1625 (1960), s. 210.

ur samma brev finns i de av Rasmus Ludvigsson rubricerade släkttavlorna över släkten Posse i *Genealogica* 15,⁷ i avskrifter från omkr. 1700 i *Genealogica* 29 b och foliovolym 212 i Skoklosterssamlingens serie I av Rasmus Ludvigssons nu förlorade släktbok rörande drottning Gunillas moderneanor samt i de rester av Rasmus Ludvigssons nu förlorade släktbok för Jöns Ulfsson, som är fästa i slutet av en med samma handstil som *Genealogica* 29 skriven avskrift av denna släktbok i foliovolym 213 i Skoklosterssamlingens serie I. Beaktansvärt är i sammanhanget också, att Rasmus Ludvigsson i X 1, f. 130, Uppsala universitetsbibliotek, citerat ej mindre än 26 brev, som på 1800-talet kom till riksarkivet från Tidö⁸ och i allmänhet har proveniens från Gunilla Bielkes farfars mor Gunilla Johansdotters (Bese) förfäder.⁹

I *Genealogica* 61 finns av Rasmus Ludvigssons hand ett tiotal register med rubriken "Aff Erlig och welbyrdig Manz Jahann Bagges Jordebref". Underamiralen Johan Bagge var son till den från nordiska sjuårskriget bekante amiralen Jakob Bagge och ingift i släkten Soop, från vilken de av Rasmus Ludvigsson excerperade breven vid undersökning visar sig härröra. Intet av dem är känt i original, men tre av dem är kända i avskrift i en med anteckningar av Rasmus Ludvigsson försedd avskriftssvit,¹ som torde ha tillkommit i samband med Johan Bagges svärfar Erik Perssons (Soop) godstvister med vasakungarna.² Regesterna i *Genealogica* 61 måste emellertid ha tillkommit långt efter Erik Perssons död, som inträffade i början av 1570-talet,³ ty Johan Bagge gifte sig med hans dotter först 1581, då Rasmus Ludvigsson med ett brev gratulerade till bröllopet och översände en dikt.⁴ I detta brev tackar Rasmus Ludvigsson för Johan Bagges och hans mors välgärningar, vilket kanske kan kombineras med att såväl hon⁵ som Rasmus Ludvigsson själv⁶ tillhörde stockholmska bor-

garsläkter. Över hennes make Jakob Bagge finns en gravskrift, som är skriven med Rasmus Ludvigssons och hans medarbetare Hans Erikssons Arosiensis' handstilar.⁷ Det har påpekats, att Rasmus Ludvigsson i sin krönika om Erik XIV har särskilt utförliga uppgifter om Jakob Bagges insatser under nordiska sjuårskriget,⁸ och att denne och hans hustru försett Rasmus Ludvigsson med material för bevisningen i trekronorsstriden med Danmark.⁹

I ett par fall kan Rasmus Ludvigsson säkert beläggas ha använt nu förlorade brev, som ingått i den 1555 avlidne Jöran Akessons (Tott) arkiv, känt genom en förteckning, som tillkom 1572 på initiativ av dennes systerson riksrådet Åke Bengtsson Färila och har signum U 269 a i Uppsala universitetsbibliotek.¹ Av ett där (p. 2)

⁷ Jfr Sjögren, a. a., s. 21.

⁸ Se Förteckning över Tidösamlingens pergamentsbrev (RA:s ämbetsarkiv D 2: V: 70—72: 9), RA.

⁹ Flera av dem bär påteckningar, som torde ha gjorts av skrivare hos Gunilla Bielkes farfars far Erik Turesson (Sjödin, a. a., s. 113 f.). En förteckning över Gunilla Johansdotters jordebrev, upprädd kort efter hennes död 1553, återfanns vid riksarkivets flyttning från Riddarholmen 1968; se VHAAA 1970, s. 230.

¹ Kungliga arkiv, vol. 2, RA.

² Konung Erik XIV:s nämnds dombok (HH 13: 1, 1884), s. 28 f. och 65 f.

³ EÅ 7 (1932), s. 358. J. E. Almquist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden (1960), s. 430.

⁴ Tryckt i HSH 3 (1817), s. 205 f, efter Kanslitjänstemäns koncept och mottagna skrivelser, vol. 9, RA. Jfr Rosman, a. a., s. 18, not 5.

⁵ H. Gillingstams rec. av C. C. Sjödén, Stockholms borgerskap under Sturetiden (PHT 1949), s. 165.

⁶ H. Gillingstam, Rasmus Ludvigssons och hans hustrurs släktförbindelser (SoH 1950—1951), s. 83 f.

⁷ Tryckt i HSH 30 (1849), s. 5 ff., efter *Genealogica* 24, RA. Jfr Rosman, a. a., s. 18, not 4.

⁸ H. Petrini, Källstudier till Erik XIV:s och nordiska sjuårskrigets historia (1942), s. 67, not 17.

⁹ U. Willers, Myntsamlade i samband med trekronorstvisten (Nord. numismatisk årsskr. 1937), s. 102.

¹ H. Gillingstam, Åke Bengtsson Färila och hans skriftliga kvarlätningskap (PHT 1961), s. 65.

förtecknat odaterat brev finns sålunda register av Rasmus Ludvigsson i *Genealogica* 18, f. 46, och *Genealogica* 26: II, f. 52 v, av vilka den senare är utförligare än notisen i U 269 a. I X 1, f. 81, Uppsala universitetsbibliotek, *Genealogica* 21, f. 8, RA, och buntens Rasmus Ludvigssons genealogier i Ridarhusets arkiv föreligger register av ett brev från 1381, som förtecknats i U 269 a (p. 29). Andra där förtecknade brev torde vara åsyftade med årtal i Rasmus Ludvigssons släktböcker. Till detta arkiv har han säkerligen fått tillgång genom sina förbindelser med den genealogiskt intresserade Åke Bengtsson, för vilka jag påträffat flera säkra belägg.²

På ett blad i fascikeln "Sparre" i *Genealogica* 25 har Rasmus Ludvigsson årtalen 1395 och 1442 vid namn på flera personer, som förekommer i brev från dessa år å f. 265 och 65 v i den med Lars Sparres initialer och året 1643 försedda kopian B 16 i riksarkivet.³ Det nämnda bladet är möjligen fragment av koncept till en anbok för Lars Sparres farfar, marsken Lars Siggesson, till vars arkiv Rasmus Ludvigsson alltså i detta sammanhang fått tillgång. Även andra årtalsförsedda namn i olika släktböcker av honom torde åsyfta brev med denna proveniens.

I en regestvit av Rasmus Ludvigssons hand i X 1, f. 129, Uppsala universitetsbibliotek, ingår register av tre annars helt okända brev med medlemmar av släkten Rosenstråle som mottagare och ett med proveniens från en av dess förfäder på mödernet. Flera bevarade brev med proveniens från denna släkt bär påteckningar av Rasmus Ludvigsson,⁴ av vilken genealogier⁵ upprättats för en medlem av densamma, den som urkundsförfalskare⁶ kände Palme Eriksson, som han i ett brev från 1590 kallar sin "synnerlige gode wenn" och tackar för "beuiste welgerningar".⁷

Av de omkring 5 000 brevnotiserna i Rasmus Ludvigssons genealogier återgår ett 50-tal på annars okända brev, delvis

med obekant proveniens.

Det har påpekats, att Olaus Petris samlingar och Johannes Magnus' *Historia de omnibus Gothorum Sveonumque regibus* (tr. 1554) är huvudkällorna för Rasmus Ludvigssons krönikor D 1 och D 19 i Kungliga Biblioteket, där dock vissa notiser härrör från Ericus Olai och rimkrönikorna.⁸ Dessa källor har Rasmus Ludvigsson även använt för sina genealogier. Johannes Magnus är t. ex. ensam källa för stora partier av de i *Genealogica* 4 samlade släkttavlorna över kungahus, och även från Ericus Olai och Olaus Petri är notiser där hämtade. Ericus Olai citeras uttryckligen av Rasmus Ludvigsson i *Genealogica* 23 c, f. 60 ("Hæc ex Cronica Regni Suetiæ per beatum doctorem Ericum Olai quondam Ecclesie Vpsalensis deaconum edita collecta sunt"), Olaus Petri i *Genealogica* 4: Sveriges konungar ("latius in cronika M: Olau")⁹ och Jo-

² *Ibid.*, s. 69.

³ Om denna handskrift se senast C. G. U. Scheffer, *Tillkomsten av Lars Sparres kopieböcker* (Arkivvetenskapliga studier, 4, 1968).

⁴ I. Friedlaender, a. a., s. 305, not 4.

⁵ *Biographica*: Rosenstråle, RA. X 1, f. 42 (jfr H. Gillingstam, Åke Bengtsson Färla och hans skriftliga kvarlätenkap, i PHT 1961, s. 67, not 51) och 142—150, UUB. Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, f. 176 v—181, RA. Rålambska saml. Fol. vol. 12, f. 175 v—180, KB.

⁶ C. G. Styffe, *Framställning af de så kallade grundregalernas uppkomst och tillämpning i Sverige intill slutet af sextonde århundradet*, med anledning af den uppdiktade berättelsen om ett riksdagsbeslut på Helgeandsholmen år 1282 (VHAAH, Ny följd, 4, 1864), s. 306 ff., vilken framställning dock delvis korrigerats av J. Rosén, *Drottning Margaretas svenska räfst* (Scandia 1950), s. 230 ff. A. Nordén, *Östergötlands järnålder*, II (1943—48), s. 62 ff. S. Hedar, *Högsjögård* (1945), s. 14 ff. Jfr Friedlaender, a. a., s. 305.

⁷ Kanslitjänstemäns koncept och mottagna skrivelser, vol. 9, RA.

⁸ G. T. Westin, *Historieskrivaren Olaus Petri*, s. 506. Jfr *ibid.*, s. 2, och Rosman, a. a., s. 70 f.

⁹ Jfr de med hänvisning till Olaus Petris samlingar försedda genealogier av Rasmus Ludvigsson över Sverkerska ätten och Folkungaätten som tryckts av N. Ahnlund, *Vreta klostets äldsta donatorer* (HT 1945), s. 340 f., och Westin, a. a., s. 503 f. Dessa ge-

hannes Magnus i *Genealogica* 15 b ("ita scribit Johannes Gothus") samt i antavla för Knut Posse till Såtenäs i bunt "Rasmus Ludvigssons genealogier" i Ridderhusets arkiv ("Johannes Gothus in Sueorum Gothorumque Historia"). I annat sammanhang har jag behandlat Rasmus Ludvigssons utdrag ur den tydliga på initiativ av konung Karl Knutsson tillkomna nya inledningen till Erikskrönikan med ett tillägg om konung Magnus Erikssons "bortdrickande" av Skåne.¹ Det kan också nämnas, att han i *Genealogica* 23 c, f. 62 v—63, avskrivit början av den om asadyrkan i Uppsala handlande inledning till Minsta rimkrönikan som ej är känd från dess handskrifter utan i övrigt tidigast förekommer i Messenius' utgåva 1615. Rasmus Ludvigssons avskrift visar, att denna inledning ej kan vara tillagd av Messenius, såsom G. E. Klemming förmodat.²

Saxos historieverk är uttryckligen citerat i *Genealogica* 4 ("Saxo Gramaticus j sin 9 bok"). Detta verk har Rasmus Ludvigsson tydligt känt genom Vedels 1575 tryckta översättning, vilket framför allt framgår av att han — bl. a. i fascikeln "Brahe" i *Genealogica* 25 — har släkttavlor, som endast finns i översättningen, ej i verkets latinska version. Belysande är också, att han i *Genealogica* 4: "Swenske Konungers Slect" om Knut den heliges dotter Cecilia man uppger, att "dani vocant eum Ericum Capitaneum Gotlandiæ", vilket måste vara en återöversättning av Vedels "Erick en Høffuitsmand aff Gyl-land", ty Saxo kallar honom "Ericus Gothorum præfectus".

Rasmus Ludvigssons beläsenhet i kontinentala historieverk framgår bäst av hans källförteckning vid en antavla för Erik XIV:s mor å första bladet i *Genealogica* 8. Ofta med angivande av kapitel och i vissa fall t. o. m. sidnummer hänvisas där till "Genealogia et Cronica principum de Anhalt per Ernestum Brotuff Seniore Ciuem Marsburgkensem cum prefatione

doctoris Philippi Melanchtonis", "Cronica Saxonæ", "Albertus Crantz de Wandalia", "Sebastianus Munsterus de Genealogia ducum Pomeraniæ", "Genealogia Ducum Saxonæ per Wolffgangum Krauscum cum prefatione doctoris Philippi Melanchtonis", "Vulfgangus Lazius Vienensis Austriacus Medicus et Ferdinandj Regis Rom: Historicus De Gentium aliquot migrationibus", "Georgius Spalatinus de cronica et genealogia ducum Saxonæ", "Onuphrij Panuinij Veronensis fratris Eremitæ Augustiniani de Genealogia Ducum Bauariæ" och "Giorgius Spalatinus De Genealogia Ducum Bruns. & Lune;". På andra ställen i samma bunt anför uppgifter "ex Cronica Johannis Stumff" och "ex libro Paulj Joui Episcopi Nuceri". I *Genealogica* 5 och *Genealogica* 9 finns också hänvisningar till de båda sistnämnda liksom till "Albertus Crantz" och "Vulfgangus Lazius Vienensis", i den förra bunt även "auctore Polydoro Virgilio" och "Hæc ex cronica Sebastiani Francken".³ I *Genealogica* 13 har noterats "Genealogia Ducum Cassubiæ ex Munstero" och "vide Crantzium in Dania et Noruegia". I *Genealogica* 23 c finns å f. 25 och 29 v hänvisningarna "Hæc ex Munstero" och "Ex libro Vuolgangj Laczei de gentium migrationibus". I fascikeln "Sehested" i *Genealogica* 25 redovisas "Extract auss dem Holtzsche Cronica",

nealogier har Rasmus Ludvigsson även använt på andra håll, utförligast i *Genealogica* 25: Sparre, RA, och i X 1, f. 77 v, UUB.

¹ H. Gillingstam, *Fyra 1500-talsavskrifter av Erikskrönikans "nya inledning" med raderna om konung Magnus Erikssons "bortdrickande" av Skåne* (ANF 78, 1963). Jfr C. Blom, *Förbindelsedikten och de medeltida rimkrönikorna* (1972), s. 80 ff., och K.-G. Lundholms recension av detta arbete i HT 1973, s. 248.

² G. E. Klemming, *Svenska medeltidens rimkrönikor*, 3 (1867—68), s. 254.

³ En i denna bunt förekommande hänvisning "vt historiæ Polonorum testantur" är emellertid avskriven ur Johannes Magnus' historieverk liksom hela det omgivande stycket och visar sålunda ingenting om Rasmus Ludvigssons eget användande av dylik litteratur.

varmed torde åsyftas Johann Petersens *Chronica der Lande zu Holsten* (Frankfurt a. M. 1557), som även synes vara källa för en notis i fascikeln "Kyle" i samma bunt. I X 1, f. 133—134, finns en rubrik med uppgift, att en genealogi är skriven "effter som the ryskie Historie Scribenter, så och Sigismundus friherre til Herbersten Neyperg och Quettenhag thz bescriffuit haffue". En utförlig skildring i *Genealogica* 23 c, f. 24 v, av den holsteinska grevedottern Elisabets olycksöde på 1360-talet synes återgå på Albert Krantz' 1520 tryckta *Saxonia*.⁴ De nämnda notiserna är av vikt inte bara som vittnesbörd om Rasmus Ludvigssons beläsenhet utan också som komplettering av kännedomen om vilka utländska böcker som fanns i Sverige på 1500-talet. Det är känt, att Olaus Petri använt Krantz' *Saxonia* och *Wandalia* men däremot ej hans först i mitten av 1540-talet utkomna *Denmärkische, swedische und norwägische Chronica* (*Chronica Regnorum Aquilonarium*),⁵ som torde vara åsyftad med Rasmus Ludvigssons ovannämnda hänvisning i *Genealogica* 13 "vide Crantzium in Dania et Noruegia" och innehåller den notis som åsyftas med Rasmus Ludvigssons hänvisning i *Genealogica* 5 "Hæc Albertus Crantz". I räntekammarböckerna finns uppgifter om inköp för den svenska kungafamiljen av "Polidorius Virgilius" 1544 och "Cronicam Sebastiani franck" 1548.⁶ Bland Erik XIV:s böcker hösten 1568 fanns enligt en förteckning av bl. a. Rasmus Ludvigsson⁷ "Rerum Muscouitarum Comentarij a Sigismundo autore". "Historia Lacij" i Rasmus Ludvigssons förteckning över dåvarande hertig Johans lösegendom 1563⁸ och "De Gentium aliquot Migrationibus Vuolgangi Vienensis Austriacj Mædici et Historici" i hans förteckning över Johan III:s boksamling 1571⁹ åsyftar det i *Genealogica*-volymerna citerade arbetet av denne författare.

Gravstenar, epitafier och andra kyrkoinventarier har i stor utsträckning använts för Rasmus Ludvigssons släktböcker. Jag har noterat dylikt källmaterial från Uppsala¹ och Strängnäs² domkyrkor, Stockholms storkyrka³ och gråbrödrakloster,⁴ Alvastra,⁵ Vadstena,⁶ Varnhems⁷ och Vreta⁸ kloster samt Björklinge,⁹ Bällinge,¹ Toresunds,² Västeråkers³ och Östra Ryds (i Uppland)⁴ kyrkor. Dessutom har Rasmus Ludvigsson i flera exemplar nedskrivit en beskrivning av Mora stenar.⁵

Muntlig tradition har givetvis spelat stor roll för Rasmus Ludvigssons släkttavlor över personer från Sturetiden. Mera

⁴ Om detta verks betydelse för Olaus Petris kortare skildring av samma episod se Westin, a. a., s. 137 ff.

⁵ Westin, s. 142.

⁶ Westin, s. 182.

⁷ HSH 27 (1845), s. 385.

⁸ Förteckning över hertig Johans af Finland och hans gemål Katarina Jagellonicas lösegendom 1563, ed. R. Hausen (1909), s. 37.

⁹ S. Lindberg, *Konung Johan III:s boksamling år 1571* (Lychnos 1937), s. 216.

¹ *Genealogica* 4: Folkunga- och unionskonungarne. *Genealogica* 8: Erik XIV:s förfäder å modernet. *Genealogica* 18, f. 117. *Genealogica* 23 d, f. 12.

² *Genealogica* 23 d, f. 8.

³ Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, f. 321, RA. Rålambska saml. Fol. vol. 12, f. 320, KB. X 7, p. 388, UUB.

⁴ Skoklostersaml. I Fol. vol. 57, f. 4 v. Rålambska saml. Fol. vol. 12, f. 5 v, och 4: 3, p. 7. *Genealogica* 31, f. 5 v, och 32, f. 5 v.

⁵ *Genealogica* 23 c, f. 24.

⁶ *Genealogica* 23 c, f. 2. *Genealogica* 25: Snakenborg. X 1, f. 81 v och 131.

⁷ *Genealogica* 18, f. 4, och 23 c, f. 55—55 v.

⁸ *Genealogica* 4: Sveriges medeltidskonungar. *Genealogica* 7 b, f. 2. *Genealogica* 10: Sveriges medeltidskonungar. Johan III:s fränder. *Genealogica* 26: I.

⁹ *Genealogica* 25: Snakenborg.

¹ *Genealogica* 26: II, f. 13. Ovisst är, om det uppländska eller det södermanländska Bällinge åsyftas.

² *Genealogica* 11 a, f. 6. och 16, f. 29.

³ *Genealogica* 8: Erik XIV:s förfäder å modernet. *Genealogica* 9: Wasahusetts härstamm. (Erik XIV:s tid). *Genealogica* 26: II, f. 13.

⁴ X 1, f. 137 v—138.

⁵ G. Holmgren, När försvann Mora sten? (HT 1954), s. 38 f.

sällan har han nedtecknat traditionsuppgifter om händelser. De bästa exemplen är de anekdoter, som Rosman efter *Genealogica* 23 a publicerat i PHT 1904,⁶ och den med rubrik och släkttavla av Rasmus Ludvigssons hand försedda "Oloff Nilsons landbofogtens brettelse", som möjligen delvis återgår på ett medeltida folkvisemotiv,⁷ men även andra har observerats i litteraturen.⁸

IV

Rasmus Ludvigssons närmaste efterföljare som genealogisk expert blev *Per Månsson Utter*, vilken liksom han härstammade från Åland på mödernet; Rasmus Ludvigssons systerson var gift med en kusin till Uppers mormor, och systersonens son, slottssekreteraren Per Eriksson, kallas stundom också Utter liksom en av hans och Per Månssons gemensamma åländska förfäder.⁹ Dessa relationer torde vara bakgrunden till att Per Månsson Utter, som uppges ha varit född 1566, möjligen redan 1580 och säkert åtminstone 1584—88 kom att tjänstgöra hos Rasmus Ludvigsson. Utter måste lämna kansliet i slutet av 1590-talet, då hertig Karl miss-tänkte honom för sympatier för Sigismund, och senast 1609 blev han sekreterare hos hertig Johan av Östergötland, som 1611 gjorde honom till sitt kammarråd. Efter dennes död 1618 återvände han till det kungliga kansliet såsom arkivsekreterare, dvs. chef för arkivet, och som sådan verkade han till sin död i pesten 1623.¹

Rosman har påpekat, att Uppers hand gjort anteckningar i Rasmus Ludvigssons ålderdomsverk *Genealogica* 21 (f. d. H 49),² och jag har även sett spår av den på andra ställen i dennes släktböcker. Å andra sidan har Rasmus Ludvigsson gjort en ändring på ett ställe i Uppers största släktbok, *Genealogica* 41 (f. d. H 15), f. 222 v, vilket visar, att arbetet med denna påbörjats redan före Rasmus Ludvigssons död. Ännu under sina sista levnadsår

gjorde emellertid Utter anteckningar där. Å f. 86 v hänvisas sålunda till "Scharteker som Oluff Duffua Anno 1621 ifrån Finlandh tilsändt hafuer",³ och å f. 258 kallas Jesper Matsson Cruus "Skattmestaren", vilken titel han fick först 1615.⁴ Utnyttjandet av denna släktbok underlättas

⁶ Identifieringen av den anonyme utgivaren enl. en i RA:s bibl. befintlig förteckning i maskinskrift över Rosmans intill 1930 tryckta skrifter. En uppgift i R. Geete, *Fornsv. bibliografi, Supplement* (1919), nr 1461, att K. H. Karlsson skulle vara utgivare, måste vara oriktig, eftersom kommentaren innehåller medeltidsgenealogiska sakfel (s. 126, not 3, och 129, not 2), som denne aldrig skulle ha gjort sig skyldig till. Om tidigare utgåvor av den bland dessa anekdoter ingående berättelsen om Gustav I:s föräldrar och Finsta kapell se H. Gillिंगstam, *Äterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden* (1952—53), s. 707, not 364. I Rosmans edition har ej medtagits den i *Genealogica* 23 a, f. 48 v, föreliggande berättelsen om hur fru Kristina Bengtsdotter (Königsmarck) på Benhammar och hennes kaplan mördade frälsemannen Nils Månsson.

⁷ H. Gillिंगstam, Olof Nilsson landbofogdes berättelse (Samlaren 1947). Jfr M. Hofrén, *Helgerum i Tjust* (Nord. museets handl. 34, 1949), s. 14, B. Beckman, *Matts Kättilmundsson och hans tid*, 1 (VHAAH 84, 1953), s. 348 ff., och A. Schück, "S:t Karl unge" (Sv. Dagbl. 2 dec. 1955).

⁸ J. A. Almquist, *Den civ. lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630*, 1 (1917), s. 64, not 1. L. Sjödin, *Kalmarunionens slutskede*, 1 (1943), s. 256, not 7. En traditionsuppgift, nedtecknad av Rasmus Ludvigsson i *Genealogica* 23 a, f. 98, att "gamble H Sten hölt erchebiscop Jacob i Rom", känner G. Kellerman, *Jakob Ulvsson*, 1 (1935), s. 41, tidigast från *Messenius' Scandia*.

⁹ H. Gillिंगstam, Rasmus Ludvigssons och hans hustrus släktförbindelser (SoH 1950), s. 85 f.

¹ S. Bergh, *Sv. riksarkivet 1618—1837* (1916), s. 142—147. F. Lindberg, *Hertig Johan och hans furstendöme* (HT 1941), s. 120. Jfr V. Gödel, *Sveriges medeltidslitteratur* (1916), s. 181 ff.

² Rosman, Rasmus Ludvigsson som genealog, s. 28 och 139.

³ Jfr om dessa E. Anthoni, *Kring vår medeltidsgenealogiska forskning* (*Societas scientiarum fennica. Årsbok XXV B. nr 2*, 1947), s. 6, och densamme, *Lydekessönernas Djäkneätt* (*Genealog. samf:s i Finland årskr. 32*, 1948), s. 46 och 48, not 82.

⁴ N. Edén, *Den sv. centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet* (1902), s. 114.

dels av ett gammalt personregister av Jonas Bure i *Genealogica* 50, dels av moderna släktnamn-, vapen- och sätesgårdsregister, upprättade av riddarhusgenealoger Folke Wernstedt genom arkivarbetare (ex. i RA:s expedition och i Riddarhusets arkiv).

Redan 1588 tillkom Uppers med vapenmålningar försedda släktbok för Krister Gabrielsson Oxenstierna, *Genealogica* 42 (f. d. H 11). Tidig är också *Genealogica* 43 (f. d. H 51), en släktbok för Johan III:s anor, som Sigismund tydligen tog med sig till Polen; i den finns nämligen en anteckning, att den "kom ifrån Polen 1656 och lågh ibland dhe gamle Swänske Handlinger som togos j Warsow". En avskrift av den är foliovolym 69 i Skoklosterssamlingen I, som daterats av Gabriel Posse i Warszawa 6 juli 1625⁵ och enligt påteckning inköptes på auktion i Stockholm 26 februari 1742 av C. G. Bielke. Denna avskrift försågs därefter "efter anmodan" med anmärkningar av historieskrivaren O. Dalin, som härifrån torde ha en utan källhänvisning citerad visrad om Abraham Brodersson.⁶ I litteraturen⁷ behandlad är Uppers vapenbok med antavlor, som har signum X 4 i Uppsala universitetsbibliotek. Smärre alster av Utter är vissa släkttavlor i *Genealogica* 15 a, som behandlar Knut Posses anor och är rubricerade av Rasmus Ludvigsson, släkttavlor för Sven Månssons (Somme) anor i foliovolym 213 i Skoklosterssamlingen I, i huvudsak likalydande med *Genealogica* 41, f. 250—257 v, några avsnitt av en släktbok i Lunds universitetsbibliotek⁸ och diverse lösa anteckningar i *Genealogica* 62.

Det är emellanåt svårt att säkert avgöra vad Utter själv excerperat och vad han skrivit av efter Rasmus Ludvigsson. På flera ställen citerar han denne med namn.⁹ Rosman har påpekat, att grundstommen i *Genealogica* 41 återgår på Rasmus Ludvigssons ovannämnda ålderdomsverk *Genealogica* 21,¹ och förutom med denna släktbok har jag iakttagit påfal-

lande överensstämmelser med foliovolym 57 i Skoklostersamlingen I och foliovolym 12 i Rålambska samlingen, alltså de båda tidigare behandlade avskrifterna av Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok.² I *Genealogica* 41, f. 17, citerar Utter "Finske släktboken". Rosman³ förmodade, att han därmed åsyftar Rasmus Ludvigssons "SlächteRegister på thenn Finske adelen", som Utter 1587 nämner i en förteckning över dennes handlingar, och som Rosman ansåg varit förlagade till *Genealogica* 38 (f. d. H 12) i riksarkivet och X 8 i Uppsala universitetsbibliotek. Senare har E. Anthoni⁴ påvisat, att endast

⁵ Jfr B. Broomé, *Ätten Posses historia 1500—1625* (1960), s. 321.

⁶ O. Dalin, *Svea rikets hist.*, 2 (1750), s. 591, not m. Jfr P. v. Möller, *Bidr. till Hallands hist.* (1874), s. 100 och 375, not 92, K.-I. Hildeman, *Polit. visor från Sveriges medeltid* (1950), s. 139, och S. U. Palme, "Skogen är fuller af Abraham" (Arv 1951).

⁷ H. Rosman, "Peder Månssons vapenbok" (SAT 2, 1889—97). J. E. Almquist, *Om Per Månsson Uppers s. k. vapenbok* (SoH 1972: Exkurs till förf:s upps. Om s. k. Bölja-ätter i Småland).

⁸ De la Gardieska saml. Cod. VIIa: 31, f. 17 v—32, 199 v—205, 250—253.

⁹ *Genealogica* 41, f. 6, 40, 120, 120 v.

¹ Rosman, Rasmus Ludvigsson som genealog, s. 139.

² H. Gillingstam, *De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson* (SoH 1951), s. 213, not 22, påpekar, att Uppers uppgifter om Vreta klostets äldsta donatorer har denna förlaga och alltså ej återgår på själva donatorslängden, såsom N. Ahnlund trodde. Karakteristiskt är också, att årtalen 1334 och 1374, som står vid namnen Nils Abjörnsson och Karl Ulfsson i anteckningar av Rasmus Ludvigsson i fascikeln "Sparre" i *Genealogica* 25 men vid deras fäder Abjörn "Nils-sons" och Ulf Abjörnssons namn hos Utter i *Genealogica* 41, f. 187, i skoklostervolymer, f. 174 v, och rålambvolymen, f. 173 v, placerats mellan generationerna, vilket torde förklara Uppers missuppfattning (att hans attribuering av dessa årtal är kronologiskt orimlig framgår av H. Gillingstam, Sparre av Tofta, i ÅSF 1: 1, 1957).

³ Rosman, a. a., s. 39.

⁴ E. Anthoni, *Kring vår medeltidsgenealogiska forskning*, s. 4 och 11. Det kan nämnas, att en uppgift i *Genealogica* 38, f. 6, torde åsyftas med en hänvisning av Utter i *Genealogica* 41, f. 248 v, till vad "Claes Flemming förer i sine Ahner".

det äldsta partiet av dessa båda släktböcker är avskrivet efter en sannolikt av Rasmus Ludvigsson uppgjord anbok för Claes (Hermansson) Fleming. Där⁵ finns den uppgift, som Utter uppger sig ha hämtat från "Finske släktboken", men den finns också i avskrifterna av Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok,⁶ där tydligen avskrifter av dennes beställningsarbeten samlats⁷ på samma sätt som Utter samlat sina resultat i *Genealogica* 41.⁸ Även Rasmus Ludvigssons inventeringslistor har Utter utnyttjat.⁹

I stor utsträckning har Utter emellertid själv använt även originalbrev, vilket framför allt framgår av att påteckningar av hans hand påträffats på baksidorna av ej mindre än ca 1 500 medeltidsbrev, de flesta i riksarkivet.¹ Något regelbundet samband mellan dessa påteckningar och anteckningarna i *Genealogica* 41 har jag dock ej kunnat påvisa, varför det är tydligt, att de blott har karaktär av minnesanteckningar. De brev, som Utter nämner i *Genealogica* 41 och andra släktböcker, har ofta påteckningar av hans hand, men detta är ej alltid fallet, inte ens då släktboksanteckningarna är utförliga och försedda med avritningar av sigillbilderna.

Flera av de privatarkiv, som Rasmus Ludvigsson använt, har även begagnats av Utter. Delvis har detta skett redan under den förras livstid. Säkert är så fallet med Knut Posses jordabrev, ur vilka notiser finns i den av Rasmus Ludvigsson rubricerade men av Utter skrivna volymen *Genealogica* 15 a. Anteckningar ur dessa brev finns endast sporadiskt i andra handskrifter av Utter och då ibland ej direkt utan efter Rasmus Ludvigssons register.²

Oberoende av denne har Utter i särskilt stor utsträckning använt brev, som på hans tid tillhörde medlemmar av släkten Oxenstierna. Om tidig kontakt med en medlem av denna släkt vittnar hans förutnämnda släktbok för Krister Gabrielsson Oxenstierna 1588, men viktigare för hans arkivkännedom har säkerligen varit, att

han under de första åren av 1600-talet långa tider utförde kansliarbete hos dennes bror Johan Gabrielsson Oxenstierna, numera förmyndare för alla sina brorsbarn,^{2a} och deras brorsdotters man Nils Turesson Bielke.³ I *Genealogica* 41, f. 25 v, uppger Utter sålunda om ett brev från 1452, att han funnit det 1603 bland Johan Gabrielssons jordabrev.⁴ I X 284 c² i Uppsala universitetsbibliotek finns ett av Utters hand skrivet brev från Johan

⁵ *Genealogica* 38, f. 15 v.

⁶ Skoklostervolymen, f. 214 v. Rålabvolymen, f. 213 v. Den ingår där i ett avsnitt om finländska släkter, som omfattar f. 201 v—219 i den förra och f. 200 v—218 i den senare.

⁷ H. Gillingstam, Ha några av medeltidsättarna med en sparre i vapnet gemensamt ursprung? (SoH 1953), s. 272, not 4. Om de i denna släktbok ingående genealogierna för Åke Bengtsson Färila, Johan Pedersson (Bååt) och Jöran Holgersson Gera se H. Gillingstam, Åke Bengtsson Färila och hans skriftliga kvarlätenkap (PHT 1961), s. 67. I det föregående har nämnts ett avsitt i samma släktbok om Palne Erikssons (Rosenstråle) släkt och anor. Där finns å f. 180 i Skoklostervolymen och å f. 179 i rålabvolymen en uppgift, som torde åsyftas med en hänvisning av Utter i *Genealogica* 41, f. 179 v, till "Palne Erssons släktbook".

⁸ Rosman, a. a., s. 139.

⁹ I *Genealogica* 41, f. 212, finns notiser om Bengt Magnussons i Stensta båda morgongävobrev, som är nämnda å p. 95 i Rasmus Ludvigssons förteckning över Uppsala domkyrkas jordabrev, Vitterhetsakademiens deposition i RA, varmed Utters framställning stämmer så till vida som han har ett även där förefintligt oriktigt patronymikon för hustrun. En av Rasmus Ludvigsson uppgjord lista i Engeströmska saml. B III 2: 19, nr 24 e, KB, över brev om Svartsjö har avskrivits av Utter i *Genealogica* 41, f. 216 v.

¹ L. Sjödin, Kanslistilar och medeltida arkiv, 1, s. 101.

² Jfr S. Engström, Bo Jonsson, 1 (1935), s. 97, not 48.

^{2a} W. Tham, Axel Oxenstierna 1583—1612 (1935), s. 53.

³ Sjödin, a. a., s. 101. Utters handstil återfinnes emellanåt i koncept och anteckningar från de första åren av 1600-talet bland Johan Gabrielsson Oxenstiernas papper i Oxenstiernska samlingen: Friherrliga ätten, vol. 7 (E 522), RA.

⁴ Jfr H. Gillingstam, Medeltidsätten Slaweka (PHT 1947), s. 19, not 1.

Gabrielsson Oxenstierna av år 1604, vilket nämner Eskil Isakssons (Banér) brev 1453⁵ på sin arvslott efter fru Birgitta Magnusdotter (Porse) på Fållnäs, ett brev som Utter excerperat på en lapp i Genealogica 62.

Belysande för Uppers oxenstiernska förbindelsers betydelse ur arkivalisk synpunkt är att han citerat⁶ mer än trettio brev, som på 1800-talet kom till Uppsala universitetsbibliotek från det sedan 1500-talet inom släkten Oxenstierna ärvda Eka i Lillkyrka socken i Uppland.⁷ Han har också använt ett tiotal brev, som i början av 1800-talet kom till samma bibliotek från biskop C. G. Nordin, och av vilka de flesta tydligen har proveniens från Eka;⁸ av de av Utter utnyttjade breven har ett tjugotal av Eka-breven och flera av Nordin-breven som mottagare Johan Gabrielsson Oxenstiernas mormors mor, fru Anna Karlsdotter, och hennes förfäder av bl. a. Vinstorpaätten.⁹

Av tjugo av Utter citerade¹ och nu i riksarkivet befintliga brev, som enligt avskrifter i Hadorphs stora kopiebook E 80 (Vitterhetsakademiens deposition i riksarkivet) tillhört den ovannämnde Nils Tursson Bielkes son riksskatmästaren Sten Bielke, har femton som mottagare medeltida personer, som så småningom ärvts av Oxenstiernorna. Åtta av dessa femton brev och ytterligare ett av de Sten Bielke senare tillhöriga brev, som Utter använt, bär påteckningar av Johan Gabrielsson Oxenstiernas far, Gabriel Kristersson.²

Andra brev, som har proveniens från av Oxenstiernorna ärvda medeltida personer och citerats av Utter,³ har kommit till riksarkivet från Sjöholm och Ericsson och nämns i en förteckning över Gabriel Bengtsson Oxenstiernas arvingars arkiv 1665.⁴

Beaktansvärt är i sammanhanget också, att flera nu förlorade brev med proveniens från av Oxenstiernorna ärvda medeltida personer utslutande är kända genom register av Utter.⁵ Även traditionsstoff rö-

rande denna släktkrets är känt genom honom.⁶

Uppers oxenstiernska förbindelser torde också förklara, att han i större utsträckning än Rasmus Ludvigsson excerperat⁷

⁵ Nu i övrigt känt i vidimation 26 maj 1481 i Viksaml., RA, och i vidimation 22 aug. 1604 i UUB av denna vidimation. Jfr H. Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden, s. 99, not 551. Den senare vidimationen är utfärdad på begäran av Johan Gabrielsson Oxenstiernas granne Sven Månsson (Somme) på Västerby, vars hustru var syster till dennes hustru. I det föregående har nämnts, att Utter utarbetat släkttavlor för dennes anor.

⁶ Genealogica 41, f. 8 v, 11 v, 14 v, 14 1/2, 15, 16, 17 v, 18, 20, 22 v, 22 1/2, 39, 49 v, 50, 112 v, 113, 116 v, 117 v, 118, 136 v, 174 v, 180, 181 v, 198 1/2 v, 229 v, 233 v, 241 v, 242, 244 v, 246 och 251. Genealogica 42, f. 18 och 141.

⁷ H. Gillingstam, Åke Bengtsson Färila och hans skriftliga kvarlätenkap (PHT 1961), s. 71.

⁸ Om sambandet mellan Nordins och Eka-samlingens medeltidsbrev se L. Sjödin, a. a., s. 116. Uppers uppgifter ur Nordin-breven finns i Genealogica 15 a: 4, Genealogica 41, f. 15, 19, 22 v, 23, 29, 116 v, 229, 234 v, 241 v, 242 och 250, samt Genealogica 42, f. 15 v och 134 v.

⁹ En tydligen ofullständig 1500-talsförteckning över fru Annas brev finns i Frälse- och rusttjänstlängder, vol. 10: 59, RA. Där nämns ett tiotal av de av Utter citerade Eka-breven och ett av de av honom använda Nordin-breven, vartill kommer, att ett av Utter i Genealogica 41, f. 241 v, utnyttjat brev i övrigt blott är känt genom denna förteckning.

¹ Genealogica 41, f. 12 v, 13, 17, 20, 22 v, 25 v, 26, 27, 40 v, 92, 95, 116 v, 117 v, 118, 119 v, 121 v, 122, 124, 129 1/2, 204 v, 227 och 269.

² Sjödin, a. a., s. 114, not 3. Jfr H. Gillingstam, Medeltidsätten Slaweka, s. 49, not 1.

³ Genealogica 41, f. 8 v, 118 och 139.

⁴ Ericsson's arkiv, RA. Om denna arkivförteckning se O. Jägerskiöld, Torsjörarkivet (Donum Boëthianum, 1950), s. 162. Om Sjöholmsbrevets proveniens jfr Gillingstam, Medeltidsätten Slaweka, s. 48, not 5.

⁵ Gillingstam, a. a., s. 16, not 9, 21 och 32, not 2.

⁶ Ibid., s. 44. G. Wieselgren, Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle (1949), s. 110, not 6, och 112, not 16.

⁷ Genealogica 41, f. 8 v, 9 1/2, 12, 13 v, 17, 19, 26 v (jfr Gillingstam, Hertig Bengt Algotsson och Magnus Nilsson Röde, i HT 1950, s. 25, not 4), 29 v, 31, 33, 37 v, 40 v, 92, 117, 118 v, 119, 179 v, 180 v, 204 v, 212, 251 v och 256 v.

Jöran Åkessons (Tott) av Åke Bengtsson Färila förtecknade arkiv, ty Johan Gabriellsson Oxenstiernas bröder Erik och Kristers hade genom äktenskap med Åke Bengtsson Färlas systerdöttrar kommit i besittning av arvet efter denne.⁸

Utters förutnämnda anställning hos hertig Johan av Östergötland kan sammanställas med att han i *Genealogica* 41 har utförliga register av tre nu ej bevarade medeltidsurkunder, som annars blott är kända genom avskrifter i Jöns Nilsson Jacobskölds jordebok,⁹ ty denne var hertigens ståthållare, först på Stegeborg och sedan i Vadstena.¹ Jöns Nilssons far, den som bibliofil bekante sekreteraren hos hertig Karl Nils Jönsson, bodde på Forsvik i Udenäs socken i norra Västergötland,² vilket kan förklara, att Utter i *Genealogica* 41, f. 26 v, har en uppgift om hur en i Sannum i Udenäs bosatt "Canutus Lagmanson" enligt "litteræ" skulle ha blivit dränkt i Valsjön på Tiveden för att han förgiftat en "rex vel gubernator Sueciæ".³

Om Utters östgötska förbindelser vittnar även, att han citerat⁴ brev, som sedan från Brokind kommit till Stifts- och landsbiblioteket i Linköping. Detsamma gäller hans anteckning i laghandskriften B 42 i Kungliga Biblioteket om biskop Tomas och Trohetsvisan.⁵ Utter kan också visas ha utnyttjat ett par vadstenahandskrifter. En hänvisning till "gamble boken folio 80"⁶ åsyftar sålunda Vadstena klostrets brevbok A 20 (f. d. A 26) i riksarkivet,⁷ och i olikhet med Rasmus Ludvigsson har han hämtat åtskilliga uppgifter⁸ ur Vadstenadiariet, nu C 89 i Uppsala universitetsbibliotek. Redan 1587 förtecknade Utter de samlingar, som Rasmus Ludvigsson efterlämnat i Vadstena, och som han då övertog,⁹ och 1619—1620 verkställde han flyttningen av Vadstena klostrets bibliotek till Stockholm.¹ Båda de nämnda handskrifterna har använts av Johannes Messenius,²

Inalles finns mer än 2 000 notiser i Ut-

ters genealogier, och av dessa återgår omkring 150 på i övrigt okända medeltidsbrev, mestadels med obekant proveniens. Utter har sålunda utnyttjat nästan tre gånger så många i övrigt okända medeltidsbrev som Rasmus Ludvigsson använt i sina genealogier.

Även Utters kännedom om gravstenar, epitafier och andra kyrkoinventarier är omfattande. Förutom uppgifter om dylikt material från kyrkor, som bevisligen beaktats av Rasmus Ludvigsson,³ har Utter

⁸ Gillingstam, Åke Bengtsson Färila och hans skriftliga kvarlåtenskap, s. 71 med not 75.

⁹ *Genealogica* 41, f. 122 och 211 v. Nämnda jordebok är nu av Östergötlands museum i Linköping deponerad i Stifts- och landsbiblioteket där. Vid den ena av de i *Genealogica* 41, f. 122, förefintliga registerna har Utter en vapenteckning (jfr Gillingstam, Ätten Siöblads medeltida släktförbindelser och äldsta historia, 1949, s. 56, not 67), som är värdefull, då dylika ej finns i nämnda jordebok. Om jordebokens utseende se Gillingstam, a. a., s. 59, not 110.

¹ Min artikel om släkten Jacobsköld i *SBL* 20 (1973), s. 65.

² *Ibidem*, s. 64.

³ Jfr B. Beckman, Matts Kättilmundsson och hans tid, 1 (1953), s. 342, not 41. Notisen bör sammanställas med en uppgift från 1667 om en i dessa trakter på konung Valdemars tid drunknad upprorsledare Waale (Rannsakningar efter antikviteter, 2 (1969), s. 229; jfr C. I. Ståhle, Till frågan om tillkomsten av "Hertig Fredrik", i *ANF* 64, 1949, s. 239, not 6).

⁴ *Genealogica* 41, f. 12, 22, 26 1/2 v, 118 v, 119, 122, 211 v, 212 och 233.

⁵ K.-I. Hildeman, Medeltid på vers (1958), s. 119 f. och 124. Facsimiletryck i *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, 1 (1955), s. 264.

⁶ *Genealogica* 41, f. 19 v.

⁷ Det med nämnda sidhänvisning åsyftade brevet är tr. i *SD* 1, nr 96, efter denna handskrift.

⁸ *Genealogica* 41, f. 11, 12 v, 13, 27, 32 v, 33, 48 v, 119 och 121.

⁹ Bergh, a. a., s. 5, not 1. Gödel, a. a., s. 167 och 181.

¹ Gödel, s. 129—132. Bergh, s. 374 f.

² H. Olsson, Johannes Messenius' *Scandia illustrata* (1944), s. 282 ff. och 288.

³ Uppsala domkyrka: *Genealogica* 41, f. 32, 116 v, 117, 117 v, 118 v, 121, 179, 206 v och 259 (av dessa torde förstnämnda notis återgå på Rasmus Ludvigssons stora förlorade säktbok enligt Skoklostersaml:s folioserie I, vol.

även notiser från Skara domkyrka,⁴ Julita,⁵ Krokeks⁶ och Sko⁷ kloster samt Barakarö,⁸ Bromma,⁹ Danmarks,¹ Ö. Eneby,² Hovs,³ Ljungs,⁴ Östra Ryds (Östergötland),⁵ Toresunds,⁶ (Söder-)Tälje,⁷ Vists⁸ och Vittinge⁹ kyrkor samt därtill Ringsteds kloster i Danmark.¹ I en av L. Sjödin² observerad "minnesdell" för riksrådet Claes Horn framhåller Utter den betydelse för släktutredningar, som "bonader, bohagh eller sölfuer" har.³ Att han ej blott i kyrkorna observerat dylikt material framgår av hans uppgifter om "enn stoor Eskeskåhll som hörer Banererne till opå Diursholm",⁴ Arent Pinnows vapen "i ett fönster vdi Husseby Skedrij Sochn wedh Finstadh"⁵ och vapen på "ett stycke Flamsk" hos "Skattmestaren her Jesper Mattzson".⁶

I fråga om av Rasmus Ludvigsson använda litterära källor har Utter ej utnyttjat några kontinentala arbeten men däremot de flesta nordiska, såsom medeltida

57, f. 216 v, och Rålambska saml:s folioserie, vol. 12, f. 215 v). Strängnäs domkyrka: Genealogica 41, f. 10 v. Stockholms storkyrka: Genealogica 41, f. 1 v. Stockholms gråbrödrakloster: Genealogica 41, f. 17 v och 177 (sistnämnda notis avskr. efter Åke Bengtsson Färlas släktbok Genealogica 27, f. 30). Alvastra kloster: Genealogica 41, f. 126 v (jfr Gillिंगstam, Hertig Bengt Algotsson och Magnus Nilsson Röde, i HT 1950, s. 26) och 211 v. Vadstena kloster: Genealogica 41, f. 11 (torde återgå på Genealogica 27, f. 25), 13 v, 17 v, 20, 23 v, 28, 32 v, 35, 38, 46 v, 47, 50 v, 79, 122 v, 177, 227 och 233. Varnhems kloster: Genealogica 15 a: 8. Genealogica 41, f. 11, 15 v, 16 och 92. Vreta kloster: Genealogica 41, f. 5 1/2 a (avskr. efter Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok enl. X 7, p. 464, och Rålambska saml:s folioserie, vol. 12, f. 362). Björklinge kyrka: Genealogica 41, f. 118 v. Västeråkers kyrka: Genealogica 41, f. 18 v och 33.

⁴ Genealogica 41, f. 215 och 215 v.

⁵ Genealogica 41, f. 29 v och 31 (sistnämnda notis avskr. efter notis i Genealogica 62 av i Genealogica 27 förekommande handstil).

⁶ Genealogica 41, f. 16 v, 25 och 29 v (samma notis i alla tre fallen; avskr. efter Genealogica 27, f. 2).

⁷ Genealogica 41, f. 215 v, Jfr H. Toll, Ett återfunnet klosterminne (UFT 8, 1918—1921), s. 285 ff.

⁸ Genealogica 41, f. 178 v. Jfr Gillिंगstam, Åtten Siöblads medeltida släktförbindelser och äldsta historia, s. 79, not 139.

⁹ Genealogica 41, f. 215 (jfr Sveriges kyrkor. Uppland, 8: 1, s. 54) och 244 v.

¹ Genealogica 41, f. 260.

² Genealogica 41, f. 212 v. Jfr H. Toll, Tre kronorsproblemet (1936), s. 13. A. Nordéns artiklar i Norrköpings tidningar 2 mars, 16 mars och 6 april 1935 känner ej äldre uppgifter om dessa målningar än antikvitetsrannsakningarna från 1600-talets slut.

³ Genealogica 15 a: 5.

⁴ Genealogica 42, f. 48 v och 137 v.

⁵ Genealogica 41, f. 6. Jfr H. Toll i Namn och bygd 1923, s. 5, not 2.

⁶ Genealogica 41, f. 215 v och 260 v. Å förra stället står felaktigt Torstuna kyrka, ehuru samma vapen åsyftas; för rätta förhållandet jfr E. Bohrn i Sörmländska kyrkor, 75 (1945), s. 2 och 12.

⁷ Genealogica 41, f. 215 (jfr H. Toll, De äldsta konungavapenbilderna och Tre kronorsvapnet, 1919, s. 69) och 260.

⁸ Genealogica 41, f. 26 v (avskr. efter Genealogica 27, f. 18). Jfr H. Rosman, Bjärka-Säby, 1 (1923), s. 106.

⁹ Genealogica 18, f. 155.

¹ Genealogica 41, f. 6 (möjligen efter 1500-talsanteckning i Genealogica 23 c, f. 11 v).

² Sjödin, a. a., s. 102, not 1.

³ Stureslägtens papper: fasc. Svante Sture och hans änka Ebba Leijonhufvud, RA.

⁴ Genealogica 41, f. 216. Tydligt åsyftas Peder Turessons (Bielke) dryckesboll, som utförligast behandlats av S. Erixon, Den stora dryckesbollen med Peder Turesson Bielkes och hans frus anvapen (Fataburen 1915). F. Ödberg, Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dal och Åkerö, och hennes tid (1513—1590), II (VgFT II: 10, 1909), s. 35 not 2, uppger, att denna dryckesboll skulle ha tillhört fru Anna, Peder Turessons svärdotter, vilket påstående torde ligga till grund för en i senare litteratur förekommande uppgift, att den, innan den kom till Statens historiska museum och Nordiska museet, skulle ha funnits på Åkerö (S. Erixon, Bolle och kåsa, i Svenska kulturbilder, III: 5, 1930, s. 9; C. G. Blomberg, De talande kåsorna, i Sörmlandsbygden 1964, s. 140; N. Cleve, Till bielkekåsorna genealogi, i Fataburen 1965, s. 15). Utters notis talar emellertid för att den i stället ärvt av hennes mans syster Margareta. Den fanns på Djursholm ännu 1761 enligt C. G. Tessins dagbok; jfr M. Janse, Från 1600-talets Djursholm (Skrifter utg. av Samf. Djursholms fortid och framtid 1935), s. 56 och 74. Om skringringen av de banérska inventarierna på Djursholm under 1800-talet se W. Enblom, Djursholms slotts byggnadshistoria (samma skriftserie 1925), s. 121 f.

⁵ Genealogica 41, f. 38 v. Jfr Fh 3, f. 87, KB.

⁶ Genealogica 41, f. 258.

släktuppteckningar,⁷ Gråbrödradiariet,⁸ Johannes Magnus⁹ och Vedels Saxoöversättning¹ samt framför allt Olaus Petri, på vars svenska krönika Utters notiser om den politiska historien i allmänhet tycks återgå. Det är emellertid här liksom i fråga om brevnöiser och uppgifter om kyrkornas gravstenar och andra inventarier svårt att avgöra vad Utter fått direkt ur ifrågavarande källor och vad han skrivit av efter andra släktböcker. Belysande är, att Utters enda citat ur Erikskrönikan — i *Genealogica* 41, f. 260 — uppenbarligen är avskrivet efter en anteckning i *Genealogica* 62 av en av de händer som skrivit i Åke Bengtsson Färlas släktbok *Genealogica* 27. Bland notiser, som är kända från Gråbrödradiariet och de därur mestadels excerperade² s. k. annotationerna 845—1448, har Utter i *Genealogica* 41, f. 209 v, emellertid en anteckning om riddaren Orestes' död 1299, som ej förekommer annorstädes³ och kan förmodas återgå på ett av de förlorade bladen i Gråbrödradiariet. Okänd till sin proveniens är en uppgift i *Genealogica* 41, f. 40 v, att bröderna Karl och Johan Magnusson (oäkta Folkungaätten) "blefue slagne widh Parkunsare eller Nöteborg som K Magnus funderede"⁴. En annan notis från Magnus Erikssons ryska krig, att Birger Magnusson (Magnus Marinassons ätt) "periit in Ruthenia fame"⁵ finnes på svenska redan hos Rasmus Ludvigsson.⁶

Av arbeten, som tryckts efter Rasmus Ludvigssons död, har Utter uppgifter ur Arild Huitfeldts 1595—1604 tryckta krönika⁷ och Tegels 1622 publicerade *Gustaf I:s historia*.⁸

Efter Utters död 1623 torde hans genealogiska samlingar ha förvarats hos hans arvingar. Ännu i oktober 1632 fanns inga genealogier av honom i riksarkivet.⁹ Snart fick man emellertid kändedom om att Utters svärson hovrättsassessorn Henrik Teet hos sig hade "någre Genealogiske saker Archivo tillhörige såsom och någre Col-

lectania som Peer Månsson sielffuer skall haffwa sammandragit", och i anledning därav uppmanades Teet i brev av den 18 mars 1633 att återlämna vad som tillhörde arkivet och låna ut Utters egna samlingar för kopiering.¹ Den 29 november s. å. utfärdades enligt riksregistraturet brev för Teet på 200 riksdaler som lösen för två genealogiska böcker.² Den ena av dessa bör ha varit *Genealogica* 41, den andra vapenboken X 4 i Uppsala universitetsbibliotek, som jämte *Genealogica* 41 uttryckligen citeras i *custos archivi Jonas Bures släktboksregister Genealogica* 50 och kom till universitetsbiblioteket först på 1700-talet med arkivsekreteraren

⁷ Notiser från Margareta Clausdotter i *Genealogica* 41, f. 2 v, 33 och 229, från Birgitta Andersdotter ibidem, f. 229, från Christinae Gyllenstiernæ Chronicon genealogicum ibidem, f. 229, och från Anna Fickesdotter (Bilow) ibidem, f. 8, 17, 26 v, 33 v, 34, 36 v, 45 v, 56 v, 117, 118, 136, 227 och 235. Om Rasmus Ludvigssons utnyttjande av äldre släktuppteckningar se Rosman, s. 65 f.

⁸ *Genealogica* 41, f. 8, 19 v, 30, 49, 141, 209 v och 226. Om Rasmus Ludvigssons utnyttjande av Gråbrödradiariet se senast G. Paulsson, *Annales suecici medii aevi* (1974), s. 158 ff.

⁹ *Genealogica* 41, f. 2 v, 5 1/2 a och 217.

¹ Med sidnumren i denna översättning stämmer Utters sidhänvisningar i *Genealogica* 41, f. 5 och 5 1/2 b.

² Paulsson, a. a., s. 149 och 169.

³ Två brev av detta år om hans begravning i Stockholms gråbrödrakloster (DS, nr 1280 och 1290) företer inga verbala överensstämmelser med nämnda anteckning. Om Orestes Keldorsson se min artikel om hans släkt i *ÅSF* 1: 2 (1965), s. 145.

⁴ Jfr J. Gallén och A. F. Liljeholm, *Folkungaättens oäkta gren* (*ÅSF* 1: 1, 1957), s. 45 och 47.

⁵ *Genealogica* 41, f. 8 v.

⁶ X 1, f. 81. Utter har en likalydande notis i *Genealogica* 41, f. 184. Jfr min artikel Magnus Marinassons ätt (*ÅSF* 1: 2), s. 173.

⁷ *Genealogica* 41, f. 37 v och 89.

⁸ *Genealogica* 41, f. 7 v och 78.

⁹ *SRP* 2 (1880), s. 193. Jfr S. Bergh, a. a., s. 150.

¹ *RR* 18 mars 1633. Jfr F. Wernstedt, *Ur riddarhusgenealogiernas historia* (*Genealog. samfundets i Finland årskr.* 1937), s. 30, not 2. Om Henrik Teet jfr J. Ramsay, *Frälsesläkter i Finland före stora ofreden* (1909—16), s. 484.

² Jfr *EAÄ* 8 (1934), sp. 218 a.

Stiernmans svärson Olof Celsius' samlingar.³ Redan 22 juli 1634 framlade Bure för en utredning släktböcker av Rasmus Ludvigsson och Utter, bl. a. den senares vapenbok.⁴

V

Av genealogerna från tiden närmast efter Utter har Rosman⁵ ägnat särskild uppmärksamhet åt *custos archivi Jonas Bure (1575—1655)*⁶ med anledning av dennes i flera avskrifter spridda alfabetiska register till *Genealogica 41, Johannes Messenius' 1616 tryckta Theatrum nobilitatis svecanæ* och flera släktböcker av Rasmus Ludvigsson. För den som intresserar sig för medeltidskällorna är han emellertid ännu mer beaktansvärd genom sina i riksarkivets serie *Genealogica* befintliga excerpter ur de olika askar med brev om särskilda släkter, som på hans tid fanns i arkivet.

Utter skildrar i sitt utlåtande om Axel Oxenstiernas kansliordning, hur medeltidsbrevens på Rasmus Ludvigssons tid var ordnade efter dennes inventeringslistor men senare blev "ille ihopblandade och sompt i nye Askar lagde och med nye upschrifter, och finnes uti få Askar the samme breff som utan opå schrefne äre, och om än nogre i somblige finnas, så äre dogh andre slagz breff ther med inmängde och inkastede".⁷ Tillståndet illustreras med önskvärd tydlighet av sigillantregistranten B 22⁸ i riksarkivet, där ofta helt andra brev ingår i de olika avdelningarna än de som nämns i rubrikerna.

I slutet av Jonas Bures släktboksregister (*Genealogica 50*) är infäst ett blad (p. 149—150) med liknande sigilluppgifter av hans hand. Detta blad uppger sig omfatta innehållet i "BielkeAsken" och bär numret 2. Andra liknande blad med hans handstil finns i *Genealogica 79* med numren 3 ("SparreAsken") och 4 ("Kylebref, Bruner och Läyonansichte. Footer") samt 1 ("Asken där Oxenstiernebreffuen äre vti").⁹ Vid undersökning visar sig de nämnda släkternas medlemmar ej vara

mottagare utan utfärdare av breven, vilka huvudsakligen har proveniens från olika av Gustav I indragna kyrko- och klosterarkiv. Det är alltså ej fråga om några naturliga släktarkiv utan i riksarkivet ur kyrko- och klosterarkiven hopsamlade brev om de olika släkterna. Redan Utter har i *Genealogica 41* citerat "Kylebrefuen" (f. 116 v) och "Asken medh Ochsenstiernebreffuen" (f. 118).¹ Den genealogiska indelningen talar för att det är han som plockat ut dessa brev, då han på grund av oordningen i arkivet börjat få svårt att finna dem med hjälp av Rasmus Ludvigssons inventeringslistor. Bures sigilluppgifter är också av värde genom att vissa av de redovisade sigillen sedan hans tid gått förlorade.

Om en annan liknande brevgrupp vittnar avskriftssamlingar från början av 1600-talet i B 2 och B 9, f. 97—102 v, i riksarkivet, som gäller konung Birgers fogde Kristiern från Öland och hans släkt, från vilken Gustav I:s farfars farmor härstammade.² Ina Friedlaender har vid un-

³ H. Rosman, "Peder Månssons vapenbok", s. 274. Jfr H. Sallander, Några anteckningar om Anders Anton von Stiernmans biografiska och genealogiska arbeten (PHT 1944—45), s. 44 f.

⁴ Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprot., 2 (1905), s. 106. Jfr Bergh, a. a., s. 150, not 3.

⁵ Rosman, "Peder Månssons vapenbok", s. 273 ff. Densamme, Rasmus Ludvigsson, s. 145 f. Bures register finns i koncept i X 3, Uppsala universitetsbibliotek, i original i *Genealogica 50, RA*, och i avskr. i *Genealogica 51* och *Genealogica 52* samt i X 2 och *Nordinska samlingen*, vol. 272, UUB.

⁶ Om honom se E. Vennbergs artikel i *SBL*, 6 (1926), s. 710—714.

⁷ Bidrag till Riks-Archivets äldre hist. (MRA, 1, 1881), s. 56. Jfr Bergh, a. a., s. 5 och J. Liedgrens artikel *Kyrko- och klosterbrev* (Kulturhist. lex., 1964), sp. 702.

⁸ Om denna se E. Nygren, *Antikvariernas insats i diplomatiarbetet*, s. 15, och C. G. U. Scheffer, a. a., s. 332.

⁹ Jfr Gillingstam, *Ätterna Oxenstierna och Vasa*, s. 11.

¹ Jfr Gillingstam, *Medeltidsätten Slaweka*, s. 7, not 7.

² Om denna härstamning se Gillingstam, *Ätterna Oxenstierna och Vasa*, s. 125 och 168.

dersökning för diplomatariekommittén konstaterat, att de avskrivna breven är signerade med bokstäver, som även finns i marginalerna i B 2 och B 9. 1600-talsexcerpter ur dessa brev finns i X 5, f. 5, Uppsala universitetsbibliotek. Beaktansvärda är i sammanhanget även excerpter av custos archivi Carl Oxenstierna³ i X 5, f. 6—7, ur kyrko- och klosterbrev, som beseglats av medlemmar av Vasaätten på 1400-talet.

VI

En tidigare obeaktad hand, som på flera håll givit belägg för sin innehavares genealogiska och heraldiska intressen, har vid undersökning⁴ visat sig tillhöra riksrådet *Johan Gyllenstierna Nilsson* (1617—1690),⁵ i riddarhusgenealogierna⁶ nämnd som "den lärde och värtalige" och troligen identisk med den "H Johan Gyllenstierna", som i 1665 års "project af kanslistatens formation" föreslogs till custos archivi.⁷ Han kan beläggas 1657 ha lånat *Geneologica* 41 från riksarkivet jämte två andra släktböcker,⁸ och där har som f. 1 1/2 inklistrats ett blad, på vilket han nedskrivit sina tankar om att "Drätzens Hr Niels Gyllenst^s Barn, nembhl. min fader och hans syskon" hade lika stor arvsrätt efter Görvel Fadersdotter (Sparre av Hjulsta och Ängsö) som Axel Oxenstierna; hans vid dessa anteckningar skrivna släkttavla över fru Görvels arvingar är nästan helt avskriven efter en släkttavla av Utter å f. 1 v i samma handskrift. Johan Gyllenstiernas första hustru, Anna Maria Posse, har gjort ett utdrag ur *Geneologica* 41, som finnes i riksarkivet med signum *Geneologica* 54. Av hennes hand är också en antavla för hans farfar, som är inbunden i X 5 i Uppsala universitetsbibliotek.

Den till omfånget största bevarade produkten av Gyllenstiernas genealogiska verksamhet är *Geneologica* 82,⁹ som innehåller uppgifter om danska släkter, särskilt hans egen. Denna handskrift torde

dock sakna självständigt värde och vara avskriven efter någon släktbok från Danmark.

Av större vikt är, att i den ovannämnda handskriften X 5 av hans hand förutom "Annotata uhr frw Talla Wlffztandz schlechtebook angående någre danska och swänksa Slechter" (f. 28—33 v)¹ föreligger excerpter (f. 9—19) ur medeltidsbrev i hans eget arkiv, som oftast har proveniens från hans stammoders far, konung Karl Knutsson, och hennes mors morfar Abraham Brodersson.

Någon rubrik, som visar, var de excerpterade breven förvarades på Gyllenstiernas tid, finns ej. Förutom personnamn, årtal och uppgifter om sigillbilder samt emellanåt utförligare register föreligger emellertid i hans excerpter anteckningar om vissa originella påteckningar på brevens baksidor, såsom bokstäver, pilar och hjärtan m. m., som gör att breven kan säkert identifieras.

Av fyrtyoende dylika påteckningar har åtta visat sig återgå på brev, som kommit till riksarkivet med riksskatmästaren Sten Bielkes i Hadorphs stora kopiebok E 80

³ Om dennes genealogier och brevexcerpter se Gillingstam, Åke Bengtsson Färla och hans skriftliga kvarlätningskap, s. 72.

⁴ För handstilens identifiering se hans brev till Erik Oxenstierna 9 juli 1654, RA. Av samma hand är en påteckning på ett pappersbrev i RA av 26 juni 1491, som kom till De la Gardieska arkivet 1832 från frih. Nils Gyllenstierna på Krapperup (jfr De la Gardieska Arkivet, 2, 1832, s. XII).

⁵ Om denne se min artikel om släkten Gyllenstierna i SBL 17 (1967—1969), s. 593.

⁶ EAA 3, sp. 362 a.

⁷ Bergh, a. a., s. 63.

⁸ RA:s ämbetsarkiv D 1: IV: 2 RA. Jfr H. Schück, a. a., 2, s. 273. De båda andra släktböckerna torde kunna identifieras med *Geneologica* 6 och *Geneologica* 43.

⁹ Denna handskrift blev "Till Kongl. Antiquitetz Archivo ingifwen d. 3 Novembr. 1721" enligt en av J. F. Peringskiöld under-tecknad anteckning på pärmens insida.

¹ Jfr P. Sjögren, *Släkten Trolles hist. intill år 1505* (1944), s. 9, not 5. Om det med tillägg försedda utdrag ur Sophie Brahes släktbok, som kallas Thale Ulfstands släktbok (Thott 1077 fol., *Det Kongelige Bibl., Köpenhamn*), jfr DBL 24 (1943), s. 504 (med litt.-hänv.).

(Vitterhetsakademiens deposition i riksarkivet) avskrivna brev, medan en finns på ett brev i det gyllenstiernska arkivet på Krapperup, en på ett brev, som kommit till riksarkivet från det i släkten Gyllenstierna ingifta riksrådet Esbjörn Kristian Reuterholm,² och en på ett brev, som kommit till Uppsala universitetsbibliotek från notarien Erik Ekholms³ i H 53, nr 36, Stifts- och Landsbiblioteket i Linköping, förtecknade och av C. G. Nordin inköpta⁴ samling. De båda breven från Krapperup och Reuterholm är nämnda bland Karl Knutssons jordabrev i C 4 i riksarkivet, och proveniens från dennes första maka framgår även av att flera av de citerade breven från Sten Bielkes arkiv har Abraham Brodersson som mottagare.⁵

Denna proveniens framgår också av ett studium av de brev, vilkas påskrifter ej anförts eller ej kunnat identifieras, därför att originalbreven förkommit. Av de förkomna breven är femton nämnda bland Karl Knutssons jordabrev i C 4 och sex avskrivna i dennes svärson Erik Erikssons (Gyllenstierna) kopiebok i Vitterhetsakademiens deposition i riksarkivet,⁶ medan tre nämns bland Abraham Broderssons jordabrev i C 5 i riksarkivet och ett i Karl Knutssons dotterdotterdotter Anna Hansdotters (Tott) brevförteckning.⁷

Av de nu bevarade originalbrev, för vilka påteckningar ej nämns, finns ett i Vitterhetsakademiens deposition i riksarkivet med proveniens från herdamnesförfattaren J. F. Muncktell,⁸ fem i Krapperups arkiv, sex i Uppsala universitetsbibliotek, av vilka tre från Nordin och tre från Eka,⁹ samt tjugotvå i riksarkivet, varav fjorton från Sten Bielke, fyra från Reuterholm och två av Abraham Brodersson mottagna brev, vilkas senare proveniens är okänd.

Ett åttiotal av de brev, som excerperats i det av Gyllenstierna skrivna partiet av X 5, är annars helt okända. De övriga saknar ofta just de sigill, som han nämnt eller

avritat, varför man kan misstänka, att de borttagits från breven i samband med hans studier och blivit föremål för samlarverksamhet.

En sondotter till Johan Gyllenstierna Nilsson gifte sig med Esbjörn Kristian Reuterholm, som på detta sätt kom i besittning av sina medeltidsbrev.¹ Gyllenstiernas sätesgård var Frösåker i Västmanland, där den ovannämnde Muncktell hade tillgång till det arkiv som senare flyttades till Krapperup.² Det är alltså tydligt, att de av Gyllenstierna excerperade medeltidsbreven var hans egna. Då även de av honom citerade brev, som senare ägdes av Sten Bielke, ofta har proveniens från Karl Knutssons och Abraham Broderssons arkiv, torde även dessa ha förvarats tillsammans med de av Gyllenstier-

² Jfr Sjödin, a. a., s. 117., not 1, S. (Lager-) Bring, Samling af åtskilliga handlingar, 2 (1754), s. 184 ff., J. Liedgrens rec. av Kumlien, Karl Knutsson i Preussen, i HT 1940 s. 220 f., G. Carlsson, Karl Knutssons testamente (HT 1943), s. 2, not 1, samt Liedgrens artikel Arkiv: Sverige (Kulturhist. lex. för nord. medeltid, 1, 1956), sp. 223.

³ Om denne se B. Hildebrands artikel i SBL 12 (1949), s. 725—732.

⁴ Jfr S. Ågren, Om Nordiska handskriftsamlingen i Uppsala universitetsbibliotek (Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, 1921), s. 475 ff. Detta och flera andra av Ekholms brev hade sålts på bokauktion 1749 efter kämnären Eric Ström Hindrichsson (tryckt katalog; påpekande av J. Liedgren).

⁵ Jfr Sjödin, a. a., s. 110.

⁶ Om denna se K. G. Grandinson, Erik Eriksson den äldres jordebok (HT 1942).

⁷ J. Liedgren, Fru Anna Hansdotter Totts jordebrevsförteckning (HT för Finland 1957), s. 140 (jfr not 1 och 2).

⁸ Om påteckningarna på Muncktells brev se B. Hildebrand, Esbjörn Blåpanna (PHT 1934), s. 143, not 8 a. J. Liedgren har för mig påpekat, att ett reversal av år 1834 över dessa brev finns i VHAA:s arkiv.

⁹ Om sambandet mellan Nordins och Eksamlingens medeltidsbrev jfr Sjödin, s. 116. Om förekomsten av brev med proveniens från Abraham Brodersson i Eka-samlingen se ibidem, s. 110.

¹ G. Carlsson, Karl Knutssons testamente, s. 2, not 1.

² J. Liedgrens ovan anf. rec. av Kumlien, Karl Knutsson i Preussen, s. 220.

norna bevisligen från Karl Knutsson ärvda breven. Sten Bielke var ej nära befryndad med Johan Gyllenstierna Nilsson, och det förefaller därför som om han kommit i besittning av de från Karl Knutssons och Abraham Broderssons arkiv härrörande breven genom samlarverksamhet.

På breven i Johan Gyllenstierna Nilssons arkiv återgår tydligen också vapenteckningar från 1600-talets mitt i buntens Genealogica 66: 3 i riksarkivet, vilka är försedda med årtalshänvisningar till medeltidsbrev. Tjugoett av de mer än åttio där citerade breven finns nu i riksarkivet, varav elva med proveniens från Reuterholm och nio från Sten Bielke samt ett med miscellaneanummer³ utan närmare proveniensuppgift. Ett av breven finns i Uppsala universitetsbibliotek med proveniens från Ekholms ovannämnda samling. Tre av breven är avskrivna i Erik Erikssons (Gyllenstierna) förutnämnda kopiebok, ett — Ivar Axelssons (Tott) morgongåvobrev till konung Karls sedan av Gyllenstiernorna ärvda dotter — är i övrigt blott känt i avskrift i stadgevolymen B 314 i Uppsala universitetsbibliotek,⁴ och ett är annars endast bekant från Johan Gyllenstierna Nilssons excerpter i X 5. Tretton av de i Genealogica 66: 3 använda breven är nämnda bland konung Karl Knutssons jordabrev i C 4, av vilka fyra Reuterholm-brev, fyra Sten-Bielke-brev, två Erik-Eriksson-brev och ett Krapperup-brev. Vid originalbreven saknas just de avbildade sigillen, såsom i det föregående konstaterats i fråga om de av Johan Gyllenstierna Nilsson i X 5 excerpterade breven.

I buntens foliovolym 212 i Skoklostersamlingen I finns kopior av vapenteckningarna i Genealogica 66: 3. Dessa kopior är liksom andra vapenteckningar i samma bunt signerade "J: C: H: pinxit 1739" och "J: C: Hyphog pinxit 1739". Genom dem kan vi få kännedom om i vilken ordning de lösa bladen i Genealogica

66: 3 då låg. Bladen i de båda volymerna är nämligen av olika storlek, vilket förantlett, att sju vapenteckningar fått plats på vartdera av bladen i Genealogica 66: 3 men nio i skoklostervolymen. Det sista av dessa blad i skoklostervolymen innehåller en vapenteckning utöver de i Genealogica 66: 3 förefintliga. Eftersom denna vapenteckning är placerad efter kopiorna av de sista i Genealogica 66: 3, är det sannolikt, att förlagan där blivit bortklippt, ty motsvarande blad där är knappt tredjedelen så stort som de övriga. Den endast genom skoklostervolymen kända sista vapenteckningen visar ett lejon, som uppges vara vapen för "Gref von Slich 1289". Tydligt åsyftas greve Henrik av Gleichen, vars sigillbild 1288⁵ företer slående likhet med den här avbildade. Beaktansvärt är i sammanhanget, att Genealogica 66: 3 och skoklostervolymen har vapenteckningar med året 1289 även för Svantepolk Knutsson och Bengt Hafridsson. Det åsyftade brevet är sannolikt i samtliga tre fall identiskt med ett av finlandshertigen och linköpingsbiskopen Bengt detta år utfärdat gåvobrev till en tjänare Gudmar,⁶ vilket i övrigt blott är känt genom en kort regest i Karl Knutssons jordabrevsförteckning C 4, f. 33 v, i riksarkivet.

Ovanför teckningen av Henriks av Gleichen vapenbild finns i skoklostervolymen en datering "Jönekiöping den 13 De-

³ Om Antikvitetsarkivets serie Miscellanea se J. Liedgren, *Miscellanea-breven* (Kulturhist. lex., 11, 1966), I. Friedlaender, Nils Reinhold Brocman (PHT 1970), s. 53, och dens., *Perringskölds Diplomatarium*, s. 269 ff.

⁴ Om detta brev se K. Hagnell, *Sturekrönikan 1452—1496* (1941), s. 218, not 35, P. Sjögren, *Släkten Trolles hist. intill år 1505* (1944), s. 167, not 2, och Gilllingstam, *Ätterna Oxenstierna och Vasa*, s. 448.

⁵ B. E. Hildebrand, *Svenska sigiller från medeltiden*, 1 (1862—67), serie 3, nr 67.

⁶ Den ende med detta förnamn som förekommer i andra brev från 1200-talet är den heliga Birgittas blivande svärfar, sedermera riddaren och västgötalagmannen Gudmar Magnusson (Ulvåsaätten). Om denne se J. Gallén, *Ulvåsaätten* (ASF 1: 1, 1957), s. 92.

cembr: 1655”, som knappast kan åsyfta något annat än tidpunkten för förlagans tillkomst. Det förtjänar därför nämnas, att Johan Gyllenstierna Nilssons svärfar Knut Posse blev president i Göta hovrätt 1651, och att dennes son Gustaf Posse, Gyllenstiernas sväger, blev landshövding i Jönköpings län 1653.⁷ Såväl dessa fakta som de excerperade brevens proveniens tyder sålunda på att vapenteckningarna i *Genealogica* 66: 3 tillkommit på Gyllenstiernas initiativ.

Av intresse är i sammanhanget, att det från 1700-talets början härrörande häftet *Genealogica* 58 i har rubriken ”Schema Genealogicum Familiæ Gyldenstiernianæ Ex ipso autographo quod est in Bibliotheca Possiana (:R:Senat:) in Hoffstad Sudermannianæ et consignatum tempore Di Nicolai Gyldenstiernii, Regni Cancellarii, descriptum Holmiæ MDCCXII in Jan:” (signerat med oläsligt namnchiffer). Johan Gyllenstierna Nilssons första hustru, den ovannämnda Anna Maria Posse, dog nämligen 1672 å det i denna rubrik nämnda Hovsta i Björkviks socken i Södermanland, efter att ha blivit skild från sin man.⁸ Av samma hand som *Genealogica* 58 i är *Genealogica* 29 a (avskrift av anbok för Erik XIV) och *Genealogica* 29 b (avskrift av anbok för Gunilla Bielke). Samtliga dessa tre handskrifter är avskrivna i den nämnda foliobunten vol. 212 i Skoklostersamlingen I liksom även Uppers medhjälpare Måns Bengtssons anbok för Johan Gyllenstierna Nilssons mor Görvel Snakenborg. Denna anbok har signum *Genealogica* 45 a och innehåller anteckningar av Gyllenstiernas hand å f. 1 v och 2 v. Av samma hand som *Genealogica* 29 a och b samt *Genealogica* 58 i är också en avskrift i foliovolym 213 i Skoklostersamlingen I av Rasmus Ludvigssons släktbok över Gyllenstiernas morfar Jöns Ulfssons anor, som ej torde vara bevarad i original så när som på ett där fäst fragment.

En annan adelsman med intresse för sin släkts ärvda brev var *Gustaf Rosenhane* (1619—1684), särskilt känd genom diskussionen om hans identitet med skaldepseudonymen Skogekär Bärgebo.⁹ Han föreslogs på 1660-talet till befattningen som *custos archivi*¹ och har efterlämnat kopieböcker i Uppsala universitetsbibliotek² samt en brevförteckning,³ som nämner flera hundra nu mestadels förlorade brev med proveniens från hans förfäder av släkterna Rosenhane, Bölja från Uppland, Hvassing och Arp. Vid min genomgång av genealogiska handskrifter har ytterligare några smärre rester av hans verksamhet påträffats.

På ett blad, som fastklistrats å f. 12 v i den tidigare nämnda handskriften X 5 i Uppsala universitetsbibliotek, har Rosenhanes hand skrivit register av tre brev från 1480, 1529 och 1531, som varken förekommer i kopieböckerna eller i brevförteckningen. De båda förstnämnda breven har proveniens från hans mormors far Olof Henriksson (stengavel) på Brunns-

⁷ EAA 6, s. 23.

⁸ EAA, samma band och sida.

⁹ Se senast S. Lindroth, *Reformation och humanism* (Ny illustrerad svensk litteraturhistoria, 1, 1955), s. 362 (med litteraturhänvisningar s. 400). För hans biografi se E. Meyer, *Gustaf Rosenhane* (1888), J. E. Almquist, *Gustaf Rosenhane som juridisk författare* (Svensk juristtidning, 37, 1952), B. Sundborg, *Gustaf Rosenhane och trolldomsväsendet* (Lychnos 1954—55), densamme, ”Den skiten Per Andersson” (1967), och S. Hedar, *En Sörmlandsbygd och dess inbyggare* (1965), s. 150—159.

¹ Bergh, s. 61 f.

² E. Lewenhaupt, *Rosenhaneska handskriftsamlingen i Uppsala universitetsbibliotek* (Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift, 1921), s. 298.

³ Om de tre olika exemplaren av denna i RA se Gilllingstam, *Åtten Siöblad*, s. 60, not 123. Jfr numera J. Liedgrens artikel *Arkiv: Sverige* (Kulturhist. lex. för nord. medeltid, 1, 1956), sp. 225. Om släkten Bölja från Uppland föreligger numera en uppsats av J. E. Almquist i *SoH* 1971.

holm i Enköpings-Näs,⁴ och det tredje gäller Folsberga i Vallby socken i Trögd, som 1562⁵ ägdes av hans morfar Schering Erikssons (Arp) styvfar Bertil Larsson på Slädhammar (nu Stenhammar).

På några blad, som nu ligger i ett kuvert i X 5, har Rosenhane nedskrivit genealogiska och heraldiska frågor. Svaren på dessa frågor är skrivna med annan handstil och citerar flera gånger material i "RijchzCantzliet" utan närmare specificering. På ett annat blad i samma kuvert har Rosenhane skrivit en regest av ett brev från år 1430, som nu finns i Sävstaholms-samlingen i riksarkivet;⁶ det är ej nämnt i hans brevförteckning men återopas i ett där förtecknat brev från 1486.

På anteckningar av honom återgår sannolikt några på ett litet blad i Genealogica 66:3 förefintliga vapenteckningar från omkring år 1700 angående personer, som ägt hans sätesgård Gräsebo (nu Haneberg), av vilka fyra med medeltida årtal. I tre fall torde årtalen åsyfta brev, som är avskrivna i hans kopiebok E 176 i Uppsala universitetsbibliotek, och av dessa brev finns ett i Helsingfors universitetsbibliotek, och av ett finns fotostatkopior i riksarkivet efter original i Hanebergs arkiv.

VIII

Rikshistoriografen professor *Claudius Örnhielm*⁷ (1627—1695) har också efterlämnat släktanteckningar. De har bundits i ett band, som nu har signum B 9 i Stifts- och landsbiblioteket i Linköping, dit de enligt påteckning kommit genom gåva av biskop Andreas Olai Rhyzelius' son Johan Odencrantz 1784.⁸ I bandet ingår ett sextiotal blad av delvis olika format, och emellanåt är genealogierna skrivna på baksidor av brev; samlingen kallades av L. F. Rääf "Örnhielms Schedulæ".⁹ Den förra hälften av nämnda volym innehåller släkttavlor över forntida frankiska, danska, norska och svenska kungaätter,

men i övrigt behandlar Örnhielms genealogier medeltida svenska frälsläkter.¹

För dessa har de nu i riksarkivet befintliga kyrko- och klosterbrev använts. Därom vittnar sådana källhänvisningar som "Vpsbr." (f. 36, 42 v och 63), "Strbr." (f. 36), "Wexiöbr." (f. 36), "Wadst.br" (f. 36), "Julitabr." (f. 26 v och 35 v) samt "Gudhembr." (f. 30 v). I andra fall har dylika brev dock med sidhänvisningar citerats efter "Act. Eccl." (f. 44, 54 v, 62 och 63), varmed åsyftas Örnhielms avskrifter av dessa brev, nu i Vitterhetsakademiens deposition i riksarkivet.

På flera ställen har Örnhielm citerat "Bielckebr." Så är fallet vid årtalen 1446 — för Gustaf Karlsson (Gumsehuvud) f. 36 och 42 v —, 1456 — för Magnus Bengtsson (Natt och Dag) f. 36 —, 1462 — för Ture Turesson (Bielke) f. 36 och

⁴ Jfr Gillingstam, Medeltidsätten Slaweka, s. 24, not 1. Om Olof Henriksson se numera J. E. Almqvist, Herrgårdarna i Sverige under reformationstiden, s. 49.

⁵ J. A. Almqvist, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, 1 (1931), s. 102.

⁶ Jfr Gillingstam, Medeltidsbrev i Sävstaholmssamlingen (Archivistica et mediävistica Ernesto Nygren oblata, 1956), s. 164.

⁷ Om denne se senast E. Nygren, Antikvariernas insats i diplomatariearbetet, s. 19 ff., och A. Åbergs artikel om honom i SMOk 8 (1955), s. 541.

⁸ Anteckningarna har tidigare med orätt uppgivits vara skrivna av Rhyzelius (J. Helanders inledning till editionen av Biskop A. O. Rhyzelii anteckningar om sitt lefverne, Skr. utg. af Kyrkohist. föreningen, III: 2, 1901, s. LXIX). Framlidne arkivarie W. Ljusterdal påvisade vid undersökning för diplomatariekomittén, att handstilen är Örnhielms. Om Örnhielm som genealog se i övrigt C. G. Warmholtz, Bibliotheca historica Sveo-Gothica, 11 (1805), s. 122 och 124.

⁹ L. F. Rääf, Samlingar och anteckningar till en beskrifning öfver Ydre härad i Östergötland, 3, s. 390, efter B 9, f. 45.

¹ Av ett visst lärdomshistoriskt intresse är, att redan här i Vasagenealogien (f. 61) den uppgift finnes, som C. G. Nordin enligt H. Fröding, Grefve Gustaf Gustafssons af Vasaborg mor (HT 1902), s. 158, känner först från Erik Benzelius d. y., nämligen att Gustaf Gustafsson var "ex famula balneatrice (Nordin: vel nutrice) postea dicta fru Brita på Benhammar fæmina prorsus ineleganti natus".

för Gustaf Karlsson (Gumsehuvud) som lagman i Uppland f. 42 v — samt 1486 — för Erik Karlsson (Vasa) f. 61. Inga brev om dessa personer finns emellertid från dessa år vare sig bland riksskattmästaren Sten Bielkes brev enligt avskrifterna i Hadorphs stora kopiebok E 80 i Vitterhetsakademiens deposition i riksarkivet eller bland de brev som enligt Jonas Bures ovannämnda anteckningar i *Genealogica* 50 funnits i "BielkeAsken" i riksarkivet. Föga sannolikt är, att nämnda hänvisningar skulle åsyfta brev med nämnda personer, som nu finns i Skoklostersamlingen i riksarkivet, av 2 december 1446, 24 maj 1456 — båda med proveniens från Nils Rabenius — och 10 februari 1486, ty intet synes in fråga om dessa brev kunna motivera Örnhielms beteckning. Beaktansvärd är i sammanhanget en hänvisning av Örnhielm å f. 47 till "Sahl. Erich Bielkes Genealogiebook". Den släkttavla han uppger sig ha hämtat därur överensstämmer i hög grad med Anna Pedersdotter Bielkes släktbok i Riddarhusets arkiv, och den nämnde Erik Bielke torde kunna identifieras med en 1638 avliden brorsonsson till henne, en bror till den Nils Bielke som skrivit *Genealogica* 37 i riksarkivet, en avskrift av Anna Pedersdotter Bielkes släktbok.²

Med hänsyn till tidigare iakttagelser³ om Örnhielms förbindelser med samlaren och urkundsförfalskaren Nils Rabenius är det av intresse, att han hänvisat till "M. Nic. Rabinii Genealogie B" (f. 63 v) och "Raben. Cod." (f. 46), varmed åsyftas dennes stora släktbok, den ena av de båda avskrifterna av Rasmus Ludvigssons stora förlorade släktbok,⁴ nu foliovolym 57 i Skoklostersamlingen I. Av vikt i detta sammanhang är också en hänvisning "Ekeblads och Kaflebr." (f. 44) beträffande ett brev av år 1389, som sedan kommit till riksarkivet med de engeströmska pergamentsbrev.⁵ Detta brev är nämligen med i Rabenius' förteckning över brev i "Residentens H Ekebladz giömmor" i

Skokloster I Fol. vol. 215, nr 15, vilka brev Örnhielm lånat av Rabenius.⁶

Andra källor för Örnhielms genealogier har varit "S. Erici Regis miracula" (f. 63), Saxo (f. 30), Huitfeldt (f. 30 v), Tegels Gustaf I:s historia (f. 61), Messenius' *Theatrum nobilitatis svecanæ* (f. 30 och 61), den tyske genealogen Nicolaus Rittershusius' tryckta genealogier⁷ (f. 61), "K. Gustavi I målade genealogietafle i Vps. domka"⁸ (f. 47 och 61), "fru Merta Gøstafdotters H Jøns Kurcks frus skrifne personalia" (f. 36 och 47), "Sahl. Ryningernes egen Manuscriptbook"^{8a} (f. 48 v), "Frantz Nilssons relation" (f. 48 v) och "H Johannes Achrelij relation" (f. 37).

Sistnämnda hänvisning är beaktansvärd, eftersom Örnhielm också avskrivit (f. 53) en klockinskription från 1495 i Österåkers kyrka i Roslagen, vilken även avskrivits i Rött nr 437 i riksarkivet. Avskriften där är nämligen undertecknad "Testatur Johan O Acrelius". Johannes Olai Acrelius (1634—1711) var kyrkoherde i Österåker,⁹ och i Rött nr 437 finns av samma

² Gillingstam, *De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson*, s. 218.

³ N. Ahnlund, *Nils Rabenius* (1927), särskilt s. 31 ff. J. Liedgren, *Nils Rabenius' samling av medeltidsbrev och dess proveniens (Donum Boëthianum)*, 1950, s. 228, 230, 233, 235, 237, 242 f., 247 f.

⁴ Gillingstam, *De svenska släktböckerna före Rasmus Ludvigsson*, s. 213.

⁵ Jfr J. G. Liljegren, *Förteckning öfver en Samling af permbref uti ... Lars von Engeströms bibliothek* (1819), s. 17.

⁶ Liedgren, a. a., s. 233. Om de ekebladiska brevens proveniens från släkten Kafle se densamme, *Folke Magnussons gåvobrev till sin hustru Kristina Magnusdotter, hans sätesgård Åby och hans släkt (PHT 1959)*, s. 53.

⁷ Om dessa se C. M. S[tenbock], *En hyllning till Braheätten från 1600-talets mitt (PHT 1915)*, och Gillingstam, *Ätterna Oxenstierna och Vasa*, s. 4, not 17.

⁸ Om denna se Gillingstam, a. a., s. 118 med not 14.

^{8a} Örnhielms hänvisning är för generell för att man skall våga säkert identifiera denna handskrift med Ir 17 (Nils Rynings kopiebok 1571), KB.

⁹ Jfr J. E. Almquist, *Fru Margareta Acrelias († 1732) fädernehärstamning (SoH 1957)*, och densamme, *Min antavla* (ibidem 1970), s. 9.

hand ett litet häfte med avskrifter för Örnhielm av brev på Margretelund i Österåker, som annars blott är kända genom register under rubriken "Smedeby breff" i förteckningen över Lars Flemings hustru Birgitta Larsdotters (Tre rosor) jordabrev 1561.¹

Av intresse är även en hänvisning i B 9, f. 26 v, till vad "som i min samblede wapnebook ståår". Någon vapenbok av Örnhielm är ej i övrigt känd.

IX

Förutom av de redan behandlade personerna finns från Vasatiden i riksarkivets serie *Genealogica* genealogier av Hogenskild Bielke i *Genealogica* 33 b och *Genealogica* 62 (fascikeln "Strödda afskrifter från historiskt genealogiska anteckningar"),² av Axel Oxenstierna i *Genealogica* 62 (fascikeln "Anteckningar rörande släakterna Bjelke o. Sparre m. fl."), av sekreteraren Olof Claesson i *Genealogica* 39 och 40³ och av Erik Jöransson Tegel i *Genealogica* 47 och 48.⁴ De innehåller inga uppgifter av självständigt värde om medeltidsbrev. Endast Olof Claesson har utförligare notiser, men dessa är avskrivna efter Rasmus Ludvigssons släktböcker, såsom Rosman påpekat mestadels *Genealogica* 20 och 21 (f. d. H 5 och 49).

Av större värde är *Genealogica* 36, som härrör från Tureholms arkiv enligt ett inlagt blad av A. G. Oxenstierna. Såsom där påpekats, bär den på pärmen vapen och initialer för Georg Ludwig Fürstenheuser,⁵ som efter att ha varit svensk resident i Leipzig 1648—50⁶ fick hovråds titel⁷ och slutligen blev bibliotekarie hos Magnus Gabriel De la Gardie⁸ samt dog 1694 vid åttiofem års ålder. I sitt testamente 1693 nämner han "von mir verferdigten *Genealogien*" över svenska kungahusets anor.⁹ Eftersom sålunda denne Fürstenheuser skrev på tyska, kan han ej ha skrivit *Genealogica* 36, vars notiser är på svenska. Tydligen har han förvärvat den

eller låtit någon skriva den åt sig. Antavlorna gäller diverse adliga personer av olika släkter och ger sålunda ingen kunskap om proveniensens. Enligt A. G. Oxenstierna skulle den vara skriven redan i slutet av 1500-talet,¹ men handstilen synes snarare härröra från 1600-talets förra hälft. Ej heller en undersökning av de många brevnotiserna i släktboken ger besked om dess proveniens. Åtskilliga av dem återgår på kyrko- eller klosterbrev i riksarkivet, men andra är grundade på material på annat håll, och några av de excerperade breven tycks inte vara bevarade. Lindorm Björnssons (Vinge) morgongåvobrev 1467, som citeras å f. 43 v, finns nu i original i Sävstaholmssamlingen

¹ Släkten Tre rosors godsarkiv (VgFT II: 8—9, 1908), s. 153 ff. J. Liedgren har vid undersökning för diplomatiekommittén påträffat de acrelianska beståndsdelarna i Rött nr 437. Acrelius har även undertecknat bladet nr 98 i Skokloster I Fol. vol. 215, på vilket nämnda klockinskriftion avskrivits jämte ett avlatsbrev för Österåkers kyrka; detta blad är adresserat till Rabenius. — Om den nämnda klockinskriftionen se Gillingstam, Björnram från Västergötland (ÅSF 1: 1, 1957), s. 21. Örnhielm hade på 1660-talet varit informator på Margretelund för greve Gabriel Oxenstierna af Croneborg; se J. Liedgren i *Nordisk numismatisk årsbok* 1969, s. 69.

² De senare tryckta under rubriken "Om fru Annas på Vinstorp ättlingar af första giften" i SAT I (1879—88), s. 132 f.

³ Jfr Rosman, Rasmus Ludvigsson, s. 134 f. Om Olof Claesson se I. Svalenius, *Sekreteraren Olof Claesson* († 1595) och hans handlingar (PHT 1943).

⁴ Jfr Rosman, s. 143, och S. Ljung, Erik Jöransson Tegel (1939), s. 132 f.

⁵ Jfr beskrivning av dennes pärmstämplor i C. M. Carlander, *Sv. bibliotek och exlibris*, 2 (2 uppl., 1904), s. 80.

⁶ A. Munthe, *Utrikesförvaltningen 1648—1720* (Den sv. utrikesförvaltningens hist., 1935), s. 136.

⁷ Se hans gravsten i Veckholms kyrka (I. Rosell, *Veckholms kyrka, i Sveriges kyrkor*. Uppland VIII: 1, 1974, s. 115 f.).

⁸ Carlander, 2, s. 79. Jfr O. Walde, *Storhetstidens litterära krigsbyten*, 1 (1916), s. 206, och H. Rosman, *Bjärke-Säby*, 3 (1927), s. 59.

⁹ *Biographica: Fürstenheuser*, RA.

¹ A. G. Oxenstierna, *Förteckning öfver Bielkeska arkivet på Thureholm* (HH 1, 1861), s. 392.

i riksarkivet.² Ett par brev från 1506 och 1508, som citeras å f. 21 v, torde ej vara bevarade i original men publicerades 1741 i J. Bångs Den Hög- och Wälborna Wlfsparre-Ätten.³ Påvel Kyles morgongåvobrev 1491, som citeras å f. 32, är annars blott känt genom Peringskiölds excerpter ur jungfru Charlotta Bielkenstiernas brev.⁴ Ett brev av år 1546, som citerats å f. 24 v, känner jag i övrigt endast genom avskrifter från omkring 1620 i Svea hovrätts arkiv⁵ i riksarkivet efter original, som då ägdes av Erik Pederssons (Soop) dotterson Anders Stuart på Hedenlunda i Vadsbro socken i Södermanland. Förutom brev nämns i släktboken en altartavla i Östra Ryds kyrka i Östergötland (f. 5), vapen i Lofta kyrka i Tjust (f. 22) och en bonad på Granhammar i Uppland (f. 25).⁶

Johan Bures (1568—1652) släktbok över sin släkt, *Genealogica* 53 i riksarkivet samt X 36 och X 37 i Uppsala universitetsbibliotek,⁷ citerar två medeltidsbrev, dels konung Albrekts nu blott i avskrift av Peringskiöld bevarade bekräftelse 1377 av drotsen Knut Jonssons brev 1328 om Hälsinglands norra gräns,⁸ dels ett brev av den 2 augusti 1500 med Bures mormors morfar, kyrkoherden Andreas i Skellefteå, som mottagare, vilket kommit till Uppsala universitetsbibliotek från C. G. Nordin. En i samma släktbok förefintlig notis om mantalet på Gotland 1413 är annars blott känd genom anteckning i Bures Sumlen efter Eriks av Pommern jordebok,⁹ och en där använd uppteckning om Skellefteå kyrkas grundläggning 1485 har av Bures morfar kyrkoherden Andreas Olai 1544 införts i Skellefteå kyrkobok.¹

I riksarkivets serie *Genealogica* ingår också *Martinus Aschaneus'* (död 1641) vapenbok, *Genealogica* 63 (f. d. Fb 20). Denna innehåller en hel del uppgifter om vapen och andra inventarier i uppländska kyrkor, en notis ur Hammarby kyrkas räkenskapsbok, nu i Vitterhetsakademiens arkiv, och ett fyrtiotal notiser med va-

pentteckningar ur trettioåtta brev, som annars blott är kända från kopieboken B 16.² I slutet finns vapenteckningar för svenska konungar från Sverker Karlsson till Karl Knutsson, i vissa fall med årtal, som ej kunnat verifieras men i några fall citerats i H. Fleetwood, Svenska medeltida kungasigill, efter Johan Bure, Utkast om Tre Kronor i Sveriges Wapen (D 45 b, Kungl. Bibl.).

En annan vapenbok i riksarkivets serie *Genealogica* är *Genealogica* 65 a, en vapenbok från omkring år 1600, som i några fall med personnamn och årtal anger källan för sina anteckningar. De använda medeltidsbrev är i rätt stor utsträckning åtkomsthandlingar till Vasahusets "Arv och eget", nu i kammarsarkivets och riksarkivets pergamentbrevssamlingar eller

² Jfr Gillingstam, Medeltidsbrev i Sävstaholmssamlingen, s. 163, och densamme, Vinge (ÅSF 1: 2, 1965), s. 211.

³ Om detta arbete jfr J. E. Almquist, Jonas Bång (SoH 1968), s. 2 f. Brevet gäller donation till Vadstena kloster av gårdar i Haninge i Västra Tollstad, som 1562 ägdes av Erik Månsson (Ulfsparre) enligt J. A. Almquist, Frälsegöden under storhetstiden, 3: 1 (1947), s. 85, och alltså torde ha bördat jänte breven.

⁴ Jfr Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa, s. 688 med not 252, och s. 691, not 269.

⁵ Svea hovrätts arkiv E VI a 2 a. a.: 30: 1, RA.

⁶ Denna bonads vapenbilder torde vara av vikt för kändedomen om de släktförbindelser som ledde till släkten Örnflychts förvärv av denna gård vid mitten av 1400-talet.

⁷ Jfr E. Vennbergs artikel om släkten Bure eller Bureus i SBL 6 (1926), s. 686.

⁸ Jfr N. Ahnlund, Rannsakningen om stiftsgränsen i Norrabotten 1374 (HT 1920), s. 218, Gillingstam, Deltagarna i Täljemötet 1328 (HT 1948), s. 124 m. not 2, och S. I. Olofsson, Övre Norrlands medeltid (Övre Norrlands historia, 1, 1962), s. 150.

⁹ S. Tunberg, Erik af Pommerns jordebok af år 1413 (HT 1916); O. Bjurling, Das Steuerbuch König Eriks XIII (Skr. utg. av Ekonomisk-hist. föreningen i Lund, IV, 1962), s. 144.

¹ Utdrag af Skellefteå kyrkobok (HSH 17, 1832), s. 56. Jfr Olofsson, a. a., s. 226.

² Om Aschaneus' kontakt med dessa brev se i övrigt C. G. U. Scheffer, a. a. Om Aschaneus se E. Vennbergs artikel om honom i SBL 2 (1920).

Westinska samlingen i Uppsala universitetsbibliotek; vissa nu förlorade brev är kända genom avskrifter i Arv och eget, vol. 38, riksarkivet.³ Andra vapenteckningar i denna handskrift återgår på sköldbrev och andra brev i riksarkivet samt på gravstenar i Strängnäs domkyrka och vapen i Stockholms gråbrödrakloster. I några enstaka fall har notiserna ej kunnat visas återgå på nu kända brev.

X

Den som näst efter Rasmus Ludvigsson producerat det största antalet handskrifter i de äldre delarna av riksarkivets serie *Genealogica* är *Johan Peringskiöld*, vars diplomatarium nyligen blivit föremål för en omfattande monografi.⁴ Dennes genealogier ("Ättebok") i tre omfattande band finns emellertid ej där utan i riddarhusets arkiv. *Peringskiöld-volymer* *Genealogica* 67—81 innehåller huvudsakligen matrikeluppgifter om konungar, drottningar, jarlar och riksföreståndare, hövitsmän och ståthållare, lagmän och häradshövdingar, borgmästare och rådmän, riksråd och adelsmän.

För den som söker uppgifter om ej längre i original bevarade medeltidsbrev är *Genealogica* 75 ("Biographica illustrium virorum") av särskild vikt. Denna digra handskrift är ursprungligen utplagd av *Peringskiölds* företrädare som antikvarie, *Johan Hadorph d. ä.* (död 1693), som på första sidan av vardera av läggen nr 6—28 gjort anteckningar om olika stormäns sigill under brev av år 1308, 1319 och 1322, samtliga s. k. förnämliga handlingar, som brann i slottsbranden 1697 men är kända genom publicering — utan sigilluppgifter — i urkundsbilagan till *Hadorphs rimkrönikeutgåva*.⁵ Arbetet har fortsatt av *E. Wennæsius* (död 1684)⁶ samt framför allt *Peringskiöld*, vilken där infört biografiskt ordnade excerpter ur *Antikvitetsarkivets* s. k. *Miscellanea-knippor*⁷ nr 1—14 (fram till 1353). Dessa ex-

cerpter är särskilt värdefulla för åren 1316—1321, 1326—1329 och 1339—1343, eftersom de i knipporna 5, 7 och 10 ingående breven från dessa år ej längre är bevarade. Utförliga förteckningar över dessa brev gjordes av *Wennæsius* och *Hadorphs* son aktuarien i *Antikvitetskollegiet* *Johan Hadorph d. y.* (död 1695),⁸ men dessa förteckningar har luckor för åren 1327—1329 samt 1339 och delvis 1340. Enligt *Johan Hadorph d. y:s* översikt i *AntiquitetsCollegii* handlingar Aa 13 i *Vitterhetsakademiens* arkiv var antalet av genom förteckningarna ej kända brev 74, av vilka *Peringskiöld* i *Genealogica* 75 excerperat 50, därav 37 som ej är kända i avskrift eller regest på annat håll. Av de i de bevarade partierna av förteckningarna nämnda 119 förlorade breven från 1316—1321 och 1340—1343 har *Peringskiöld* i *Genealogica* 75 excerperat 74. Även dessa excerpter är av stort värde, eftersom förteckningarna i allmänhet ej nämner brevens sigillvittnen och ofta framhållit

³ Om dessa åtkomsthändelser se *J. Liedgrens* promemoria 1944 i RA:s ämbetsarkiv.

⁴ *I. Friedlaender*, *Peringskiölds Diplomatarium*.

⁵ Jfr *Bergh*, s. 315. Om *Hadorph* se senast *J. Liedgrens* artikel i *SBL* 17 (1967—69). En s. k. förnämlig handling från 1326, som ej är publicerad av *Hadorph*, är avskriven i *Peringskiölds Ättebok* och excerperad i flera av *Peringskiölds Genealogica*-handskrifter. Se *Gillingstam*, *Ätterna Oxenstierna* och *Vasa*, s. 49, not 255, och *A. Mohlin*, *Kristoffer II* av Danmark, 1 (1960), s. 397—403.

⁶ Om honom se senast *I. Friedlaender*, a. a., s. 67 f.

⁷ Jfr *J. Liedgrens* artikel *Miscellanea*-brev i *Kulturhist. lexikon för nordisk medeltid*, 11 (1966), s. 639, och *I. Friedlaender*, a. a. s. 269. — I sammanhanget kan nämnas, att *Peringskiöld* excerperat *Miscellanea*-knipporna 18—72 (1366—1498) i *Genealogica* 79, f. 24—27 v, och knipporna 27—81 (1387—1632) i *Genealogica* 80 med uppgifter om nu förlorade eller skadade sigill. I den förra sviten ingår excerpter ur fyra brev ur den förlorade knippan 21 (1372—1374), i den senare excerpter ur sex brev ur den förlorade knippan 54 (1454—1455).

⁸ *Peringskiölds diplomatarium* E 102 a och bunten "Register å dokument", båda i *VHAA:s* deposition i RA.

andra detaljer än Peringskiöld. Excerpterna ur de bevarade breven i andra knippor innehåller emellanåt uppgifter om numera förlorade eller skadade⁹ sigill.

Excerptsamlingen *Genealogica* 79 är särskilt viktig genom sina uppgifter om privatarkiv. Bladen 34—41 innehåller register av 101 brev från åren 1369—1673, av vilka 49 äldre än 1540. De rubriceras "Af Jungfr Bielkenstiernas Cantzlie i Sahl. H. Knut Kurck Hus" (f. 34) och "Bielkenstiernas eller Knut Kurck Sterbhus bref genom Secret: Gyllenkrok communcerade" (f. 36). Arkiv innehavarinna var jungfru Charlotta Bielkenstierna, som 1691 gifte sig med kammarrådet Johan Casimir Fleming efter att ha haft sin fars styvfar presidenten Knut Kurck som förmyndare.¹ Vid analys visar sig de excerpterade breven bestå av tre proveniensgrupper, dels det bielkenstiernska arkivet från Årsta i Österhaninge, dels jungfru Charlottas farmor Barbro Åkesdotters (Natt och Dag) förfäders arkiv från Göksholm, dels Gabriel Kyles förfäders arkiv från Erstavik, vilket säteri en tid tillhörde jungfru Charlottas farfar, sedan en av hans systrar dött barnlös som änka efter Kyle.² Av de nämnda 49 medeltidsbrev är 15 nu kända i original, varav 12 i Uppsala universitetsbibliotek,³ 2 i Helsingfors universitetsbibliotek⁴ och 1 i den sedan 1889 i riksarkivet av Österhaninge församling deponerade Årstasamlingen, där även 9 av de yngre breven finns. — Charlotta Bielkenstiernas svärmor Sigrid Gyllenstierna hade gift om sig med den som generalguvernör i Livland bekante Jakob Johan Hastfer, och i *Genealogica* 79, f. 28, har extraherats 17 brev från åren 1396—1585 med rubriken "Gref Hastfertz bref", av vilka 12 från tiden före 1540. De flesta av dessa brev härrör från gårdsarkivet på Vi i Löts socken i Östergötland, som ärvts från Sigrid Gyllenstiernas mormors far Mauritz Jöransson (Svan av

⁹ Se t. ex. mina uppsatser Leonard Ödessa (Örnfot) hustrus härstamning från Birger jarl (PHT 1953) och Leonard Ödessa hustrus sigill (PHT 1954). Värdet av *Genealogica* 75 har sedan länge observerats i litteraturen. Se K. H. Karlsson, Drotsen Bo Jonssons (grip) härstamning (SAT II, 1889—1897), densamme, Erengisle Tyrgilssons sigill (VHAA:s månadsblad 1890), s. 13, H. Rosman, *Genealogiska studier* (SAT II), s. 326, not 1, och 332, not 3, densamme, Rasmus Ludvigsson som genealog, s. 105, not 3, S. Engström, Bo Jonsson, 1 (1935; passim), Bj. Beckman, Ett sfragistiskt fynd (HT 1949), och densamme, Matts Kättilmundsson och hans tid, 1—2 (1953—1954).

¹ S. Hedar, *Enskilda arkiv under karolinska enväldet* (1935), s. 193. Jfr G. Löw, *Stora Mällösa i äldre tider*, 1 (1922), s. 84.

² J. A. Almquist, *Frälsegodsen under storhetstiden*, 1, s. 607.

³ Därav 9 från Jonas Hallenbergs samling och 3 från A. L. Stiernelds (den senare förtecknad i HSH 17, 1832). Jfr J. Liedgrens artikel *Arkiv* (Kulturhist. lex. för nord. medeltid, 1, 1956), sp. 225. — Tyska ordens salubrev på Årsta till Erik Axelsson (Tott) 1467, som är tryckt av F. J. L. Wulff, *De ordine sacro militari cruciferorum seu Teutonicorum ejusque in Suecia possessionibus* (1845), s. 11 ff., har kommit till samma universitetsbibliotek från Charlotta Bielkenstiernas dotterens son riksmarskalken Claes Fleming, men Erik Axelssons upplåtelsebrev på Årsta till sin bror Laurens 1468 är det ovannämnda medeltidsbrev i Årstasamlingen som Peringskiöld excerpterat; om brevet 1467 har Peringskiöld inga uppgifter.

⁴ Såsom påpekats av J. Liedgren, Nils Rabenius' samling av medeltidsbrev (Donum Boëthianum, 1950), s. 237, härrör ett tredje pergamentsbrev där från Johan Casimir Flemings bror Georg eller Jöran, som enligt en rubrik i *Genealogica* 81 förmedlat Peringskiölds tillgång till en finsk släktbok; under denna rubrik förefintliga noter återfinns även i de senast av E. Anthoni, *Kring vår medeltidsgenealogiska forskning* (Societas scientiarum fennica. Årsbok XXV B n:o 2, 1947), s. 4 och 11 f., behandlade släktböckerna *Genealogica* 38 i RA och X 8 i UUB. Brev från 1515, 1530 och 1545 har i FMU och R. Hausen, *Bidrag till Finlands historia*, 3 (1904), tryckts efter avskrifter såväl i X 8 som i Peringskiölds *Ättebok* (avd. "Grabber" och "Stålarmer") i riddarhusets arkiv; någon motsvarighet till dessa avskrifter finns ej i *Genealogica* 38. — Av de i *Genealogica* 79 excerpterade bielkenstiernska breven har två även utnyttjats i *Genealogica* 71, p. 92, och av ett tredje finns en utförligare regist i *Genealogica* 80, f. 59 v. Intill det sistnämnda har i *Genealogica* 80, f. 60, excerpterats ett brev av 11 juni 1456, som nu finns i RA med påskriften "Skänkt till Riksarkivet af Frih. G. Leijonhufvud på Göksholm 1866".

Djula) och dennes hustrus släkt,⁵ men ett par av dem har ärvts från Sigrid Gyllenstiernas morfars farfar Johan Olsson (Gyllenhorn). Två av dessa brev har jag påträffat i original i Uppsala universitetsbibliotek,⁶ och fyra deponerades 1974 i Landsarkivet i Vadstena av Östergötlands museum i Linköping. — Ridarhussekretären, sedermera revisionssekretären Johan Gyllenkrok förmedlade ej blott Peringskiölds kontakt med Charlotta Bielkenstiernas arkiv. I *Genealogica* 79, f. 29—31 v, finns under rubriken "Extrah: af Secr: Gyllenkroks bref länte hoos Möller på påsthuset" register av 32 nu troligen ej längre bevarade brev från tiden 1404—1658, av vilka 20 från tiden före 1540. En mängd av dessa har som mottagare Knut Kurcks förfäder av bl. a. släkterna Kurck, Gylta och De la Gardie, och några av dem är även kända i avskrift av N. R. Brocman efter original hos "past. Stenby P. O. Tempelm.", som enligt herdaminnet var kyrkoherde 1741—1759 i Östra Stenby i Östergötland, i vilken socken Knut Kurcks broder Gustaf ägt säterierna Näs och Allonö.⁷ — I *Genealogica* 79, f. 32—33 v, finns under rubriken "Extr: af Sahl: Knut Kurks Sterbhus länte af H: Gyllenkrok" register av 24 nu troligen förlorade brev från tiden 1427—1593, av vilka 7 äldre än 1540. Dessa brev visar sig vid undersökning ej härröra från Knut Kurcks egen släkt utan från hans systers styvdotter Margareta Horn af Marienborg, vars morgongåvobrev excerperats bland den närmast föregående gruppens brev, och vars farmors förfäder av släkterna Fincke och Svärd i stor utsträckning är mottagare.⁸ — Ytterligare en stor samling av pergamentsbrev har excerperats av Peringskiöld i *Genealogica* 79, f. 1—6, under rubriken "Extract af H. Ekebladz gamla Pergamentzbref". Det är 57 brev från tiden 1376—1535, av vilka 46 kända i original. Av dessa finns 30 i Skoklostersamlingen i riksarkivet och 15 i riksarkivets egen kronologiskt ordnade stora per-

gamentsbrevssamling, varav 14 med proveniens från den av Lars v. Engeström förvärvade ekebladiska pergamentsbrevssamlingen på Stola och ett, som via riksrådet Claes Rålamb och dennes son Åke kom till C. R. Berch och av denne donerades till Antikvitetsarkivet.⁹ Ett tillhör Västmanlands fornminnesförening.¹

Många av dessa brev har även förtecknats av Nils Rabenius i tre olika förteckningar, av vilka en uppger dem finnas "uti Residentens H. Ekebladz giömmor".² Peringskiölds excerpter har sigilluppgifter, som helt saknas hos Rabenius, och i de fall breven är bevarade, innehåller Peringskiölds sigilluppgifter anteckningar om

⁵ J. A. Almquist, Fräsegodsen, 3, s. 1090. Jfr *Genealogica* 41, f. 93.

⁶ Det ena från den ovannämnde riksmarskalcken Claes Fleming, det andra från Jonas Hallenberg. — Ett i *Genealogica* 71, p. 123, efter "orig: bland gref Hastfertz Jordebref" citerat, nu förlorat brev från 1540 nämnes ej i *Genealogica* 79.

⁷ Almquist, a. a., 3, s. 958 och 1110. Om Tempelmans verksamhet se även A. Sandberg, Linköpings stifts kyrkoarkivalier till och med år 1800 (1948), s. 450 ff.

⁸ Om Gyllenkrok som förmedlare av Peringskiölds kontakt med "grev Stenbocks kopiebok" se Friedlaender, a. a. s. 24 och 312. — I den på denna kopiebok återgående peringskiöldska extraktfascikeln nämnes Arvid Henrikssons (Tavast) morgongåvobrev 1571, som efter denna extraktfascikel refererats av R. Hausen, Bidrag till Finlands historia, 5 (1917), s. 6, men i en släkttavla över ätten Jägerskiöld från år 1764 i de s. k. originalgenealogierna i ridarhusets arkiv citerats med källhänvisningen "vide Kurjala Domboken Fol. 76". Eftersom en mängd i den peringskiöldska extraktfascikeln nämnda brev gäller Kurjala i Koski socken i Tavastland (Friedlaender, a. a. s. 311), torde "Kurjala Domboken" kunna vara ett annat namn på vad Peringskiöld kallat "grev Stenbocks kopiebok".

⁹ Jfr Liedgren, Nils Rabenius' samling av medeltidsbrev, s. 233. Det enligt Rabenius till Claes Rålamb överlämnade brevet är avskrivet i Peringskiölds Ättebok (avd. "Rålamb") i Ridarhusets arkiv med hänvisningen "Ex Orig. hos Öfwst. L. Åke Rålamb". Det brev från 1518, som Berch tillsammans med detta donerade till Antikvitetsarkivet (jfr Liedgren, s. 233 m. not 2), är också avskrivet i samma avsnitt av Peringskiölds Ättebok.

¹ Jfr Liedgren, a. a., s. 230 och 232.

² Liedgren, a. a., s. 232.

vissa nu bortfallna sigill. Därtill kommer, att Rabenius här och där gjort ändringar i originalen för sina Rabbe-förfalskningar, i vilka fall Peringskiöld ger kunskap om brevens ursprungliga ordalydelse; han har alltså excerperat dem, innan de kom i Rabenius' händer. I det föregående har jag nämnt, att Örnhielm i sina genealogier citerat ett av både Peringskiöld och Rabenius excerperat brev med hänvisningen "Ekeblads och Kaflebr." Vid undersökning visar det sig, att breven ej har proveniens från residenten Johan Ekeblad utan från förfäder till släkten Kafle, i vilken två tidigt avlidna syskon till honom gift in sig.³ — Under rubriken "Assessoren Johan Tungels brev" finns i Genealogica 79, f. 7, register av fyra i övrigt helt okända brev från åren 1368—1521. — Vid en register i Genealogica 79, f. 42 v (tryckt i Finlands medeltidsurkunder, nr 6263), av ett likaså annars okänt brev står "NB Detta Origin. har Postmestaren i Riga".

Den för kändedom om Peringskiölds utnyttjande av privatarkiv viktigaste Genealogica-volymen näst efter Genealogica 79 är Genealogica 71, dvs. hans längder över lagmän och härardshövdingar. Framför allt frapperas man av där förefintliga notiser om södermanländska brev, ty Peringskiöld var ju född i Strängnäs och i sitt första äktenskap gift med en rådmansdotter från Nyköping.⁴ Å p. 91—94 har med proveniensanteckningen "Orig. i Torsakers prästg." excerperats fem brev, vilka för riksarkivet fotostaterats efter original på Biby.⁵ Ett å p. 85 excerperat brev för Sköldinge prästgård från 1530 finns nu i landsarkivet i Uppsala. I övrigt helt okända är tio andra södermanländska brev, som Peringskiöld excerperat å p. 83—94. Två av dessa uppges å p. 83 och 84 finnas i "orig: i Hölö kyrkia", och å p. 83 uppges två andra finnas i "orig: i Gilberga by i Westerliung". Å p. 53 har inklustrats en lapp med excerpter av Peringskiöld ur sex brev om Sund i Revsunds socken i Jämtland, av vilka en för-

setts med anteckningen "ett gl. Perg.bref hos Secr. Dubb"; detta brev är liksom tre av de övriga tryckt i Diplomatarium Norvegicum efter original i Vitterhetsakademins nu i riksarkivet deponerade pergamentbrevssamling.⁶ Å p. 76 har ett nu i Skoklostersamlingen i riksarkivet befintligt brev från 1423 excerperats med anteckningen "orig: Tortuna kyrkio tilhörigt". Liksom ett å samma sida excerperat brev, som nu också finns i Skoklostersamlingen, och ett nu troligen ej bevarat brev, som också excerperats å samma sida, har det avskrivits under rubriken "Någre Tiurbo häradz Fastebref af Original på Pergament af copieradhe den Septembris Åhr 1685" i ett i Peringskiölds Monumenta Sveo-Gothorum 4 (Fh 4) i Kungliga Biblioteket förefintligt kvartohäfte.^{6a}

De båda nu i Skoklostersamlingen befintliga breven förekommer i en förteckning över Rabenius' brev i Skoklostersamlingen I Fol. vol. 215: 15 liksom två på samma sida i Genealogica 71 excerperade brev, som nu finns i riksarkivets stora kronologiskt ordnade pergamentsbrevssamling

³ EAÄ 2, sp. 504 b. Jfr Liedgren, Folke Magnussons gåvobrev till sin hustru Kristina Magnusdotter, hans sätesgård Åby och hans släkt, s. 53, och densammes artikel Arkiv (Kulturhist. lex., 1), sp. 224. Hänvisningar till brev hos Ekeblad finns även i Genealogica 71, p. 34 och 152, och i Peringskiölds diplomatarium (Friedlaender, a. a., s. 124, not 5, och s. 126).

⁴ Friedlaender, a. a. s. 29.

⁵ Samma proveniens har tydligen ytterligare ett brev, som utan proveniensuppgift excerperats å p. 92, och som nu också finns på Biby.

⁶ Vissa av dessa brev är även tryckta av P. Persson, Refsunds socken (1923), efter 1800-talsavskrifter av N. J. Ekdahl. "Secr. Dubb" är trol. identisk med landssekreteraren i Västerbotten Olof Dubbe, som dog 1724 enl. B. Schlegel och C. A. Klingspor, Den med sköldebref förlånade men ej å riddarhuset introducerade sv. adelns ättar-taflor (1875), s. 55.

^{6a} Funnet vid diplomatariekommitténs handskriftsinventering av numera prof. C. I. Ståhle.

med proveniens från Lars v. Engeström.⁷ I *Genealogica* 71, p. 51, citeras efter "orig. hoos Baron Horn" ett numera ej bevarat brev av år 1332, som Rabenius avskrivit under rubriken "aff Bar. H. Carl Horns documenter".⁸ Vid p. 179 har Peringskiöld på en inklistrad lapp nedskrivit regest av ett brev från 1463 med proveniensanteckningen "Origin.br. finnes uthi Guvern. Gabriel Gabrielson Oxenstiernas hus på Lagordz landet"; det är annars blott känt genom 1500-talsregest i Ivar Flemings jordebok i Stifts- och landbiblioteket i Linköping.⁹ Ett i *Genealogica* 71, p. 53, citerat, nu förlorat jämtländskt brev är även känt i avskrift i Peringskiölds diplomatarium och torde ha proveniens från släkten Rosenstråle¹ liksom ett å p. 127 excerperat brev för Johan Holmgerson (djurhuvud), en av denna släkts anfäder på mödernet.²

I Ättebokens avsnitt "Braher" finns en avskrift av ett brev från 1420, som uppges finnas i "Origin. hos gref Abr. Brahe", och i dess avsnitt "Gambla Sturar" föreligger en avskrift av en vidimation från 1558 av ett brev från 1478, vilken vidimation "fru Märta Oxenstierna" där uppges ha "gifwit gref Abraham Brahe att för- uara". Båda dessa brev har med Esplunda arkiv deponerats i riksarkivet.³ I Ättebokens avsnitt "FolkungaSlachten" uppger Peringskiöld liksom på ett löst blad från 1704 i Skoklostersamlingen I Fol. vol. 183, att den 1248 avrättade Holmgers gravtäckte⁴ donerades till Antikvitetsarkivet av samme Abraham Brahe. — I Ättebokens avsnitt "Leuhuser" har Peringskiöld excerperat ett brev från 1483, som avskrivits i hans diplomatarium efter "Orig. Lehus",⁵ och såväl detta som ett å samma blad utnyttjat brev från 1497⁶ nämnes i en förteckning från 1500-talet över brev hos "Hans Leehuus i Stockholm".⁷ På samma blad har Peringskiöld även excerperat tre andra brev med samma proveniens, som i övrigt är helt okända, och ett brev från 1508, vilket

tryckts av Jöran Nordberg i S. Clara Minne efter "bref som jag i vidimerat copia fått af Kongl. Hofmarskalken Herr Baron Leuhusen" och är avskrivet i Peringskiölds diplomatarium.⁸ — I Ättebokens avsnitt "Sparrar Friherrar af Chro-

⁷ Jfr Liedgren, s. 232, som drar slutsatsen, att de medföljt, då Rabenius återställde de ekebladiska brev som också kommit till RA från v. Engeström.

⁸ Skoklostersaml. I Fol. vol. 215: 52, RA. Brevet är tryckt som DS, nr 2902, efter 1700-talsavskrift. Jfr Liedgren, s. 238. Samma brev är även använt i *Genealogica* 70, p. 61, ehuru utan källhänvisning. Till samma brevgrupp hör ett annat brev, som utan proveniensuppgift excerperats i *Genealogica* 71, p. 39. Dessa brev är ej med i Rabenius' förteckning över Carl Horns brev i Skoklostersaml. I Fol. vol. 215: 107. Ett där förekommande brev från 1509, som med Stierneldska samlingen kommit till UUB, har använts av Peringskiöld i Ätteboken (avd. "Hornar" och "Stålarmar") och i *Genealogica* 79, f. 31, och fem andra där förekommande brev, som avskrivits i Peringskiölds diplomatarium (jfr Friedlaender, a. a. s. 299 ff.), har excerperats i anteckningar om släkten Tavast i Ätteboken.

⁹ FMU, nr 3223. Jfr Ivar Flemings jordebok (1958), s. 41 ff. och 116. Ett odaterat brev, som liksom detta gäller Nådendals klostres innehav av godset Ukkilax, och som excerperats på samma lapp, finns i orig. i UUB med proveniens från kammarherre Fredrik Bernhard Ulfsparré (1802—1862), vars farfars mor var sondotter till den ovannämde Oxenstierna (EAA 5, s. 584 f., och 8, s. 527).

¹ DS, nr 4378. Jfr Friedlaender, a. a. s. 307, not 3.

² Friedlaender, a. a. s. 306.

³ N. Nilsson, Förteckning över Esplunda arkiv, 1 (Samf. Örebro stads- och länsbiblioteks vänner. Meddelande nr XXX, 1963), s. 30 f. Om Brahe-arkivalier i Esplunda arkiv se dens., Esplunda arkiv. En orientering (ibid. XXIX, 1962), s. 75 f. Avskriften av brevet 1420 är gjord av Peringskiölds avskrivare G. Rosendaluis, som var verksam vid förtecknandet av de av Abraham Brahe till Antikvitetsarkivet donerade breven (Friedlaender, a. a. s. 293).

⁴ Om detta se A. Branting o A. Lindblom. Medeltida vävnader och broderier i Sverige, 1 (1928), s. 113 f., och S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid, 1 (1945), nr 526.

⁵ Jfr Friedlaender, a. a. s. 28, 124, not 5, och 125, not 7.

⁶ Detta brev donerades till RA 1895 av arkivarien B. Taube.

⁷ Rött nr 10, RA. Påpekande av J. Liedgren.

⁸ Jfr Friedlaender, a. a., s. 276.

nebårgh" har inbundits ett häfte med rubriken "Possessores till Ängzöö uthi någre hundrade åhrs tijd", vilket av överstrykningar och tillägg att döma torde vara koncept till en likalydande framställning, som Peringskiöld skrivit in i slutet av Ängsö kopiebok i arkivet på Ängsö.⁹ I denna framställning har citerats flera brev, som i övrigt blott är kända genom avskrifter i denna kopiebok. — I Ättebokens avsnitt om den s. k. Lindsbro-släkten nämns några brev från tiden 1385—1470, som i övrigt endast är kända genom en där inhäftad avskrift av en attest av J. Hadorph d. ä. om sina annars helt okända förfäder.¹ — Utan källhänvisningar har i Ätteboken utnyttjats riksrådet Claes Bondes brev, som avskrivits i Peringskiölds diplomatarium och nu till största delen finns i riksarkivet.²

I Genealogica 73, p. 121, åberopar Peringskiöld ett i övrigt helt okänt dalabrev från 1457 såsom "Duræi bref". En östgötsk prästsläkt med namnet Duræus är känd³ men förefaller ej ha haft några förbindelser med Dalarna.

I Genealogica 80, f. 61, har Peringskiöld excerperat brev från 1406, 1421 och 1531 om Liskesta i Romfartuna, som

riksarkivet 1938 förvärvade från godsägare C. G. O. Wibom på Huvudsta.⁴

Peringskiöld är den siste av de stora svenska genealoger i äldre tid som haft egen kontakt med medeltidskällorna. De följande genealogerna nöjde sig i allmänhet med att studera hans genealogier och — ehuru i mindre utsträckning — äldre släktböcker.⁵

⁹ Jfr Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa, s. 5, not 22. Ängsö arkiv finnes numera i KrA. Om Ängsö kopiebok se J. Liedgrens artikel Arkiv (Kulturhist. lex för nord. Medeltid, 1), sp. 222.

¹ Jfr J. Liedgrens artikel om honom i SBL 17 (1967—69), s. 697 f. Uppgifterna i Peringskiölds Ättebok torde vara enda källa för redovisningen av Lindsbro-släkten i EAA 7, s. 614, och i Sv. släktkalendern (senast årgång 1943, s. 937 f.).

² Jfr Friedlaender, a. a., s. 296.

³ Jfr SBL 11 (1945), s. 553 f.

⁴ Jfr Liedgren, Nils Rabenius' samling av medeltidsbrev, s. 236.

⁵ Om de följande genealogerna se Rosman, a. a., s. 150 ff., F. Wernstedt, Ur riddarhusgenealogiernas historia s. 16 ff., J. E. Almqvist, Ätten Lilliehöök under sen medeltid och äldre vasatid (SoH 1962), s. 14 ff., densamme, Ätten Somme (SoH 1963), s. 205 f., densamme, Den friherrliga ätten Rålamb's ursprung (SoH 1964), s. 8 ff., och densamme, Något om de Jägerhornska släkttavlor nas tillkomst (SoH 1971), s. 438 ff.

Recensioner

Det medeltida Sverige

Det medeltida Sverige. Band 1 Uppland: 4 Tiundaland: Tierp, Våla, Vendel, Oland och Nardinghundra av Rune Janson (Våla sockenbeskrivningar), Sigurd Rahmqvist (Tierp och Vendel samt inledningen till Våla) och Lars-Olof Skoglund (Oland och Nardinghundra). Redigerat av Sigurd Rahmqvist (Almqvist & Wiksell, Sthlm 1974, 374 s.).

Denna viktiga nya publikationssvit, vars första häfte, Norra Roden, tidigare anmäls i denna tidskrift (årg. 1971—72), har fortsatt med häfte nr 4, som är mer än dubbelt så tjockt som nr 1. Ökningen av omfånget sammanhänger med att det nya häftet behandlar 22 socknar men det förra blott 12. En inledning på 10 sidor är likalydande med föregående häftes. Trots hoppet i häftenumreringen behandlas här de områden som närmast gränsar till Norra Roden och är belägna alldeles söder därom. Man kan t. o. m. säga, att dessa områden till sitt läge närmare sammanhänger med Norra Roden än med varandra, eftersom norra delen av Norunda härad, vilket ännu ej behandlats men också gränsar till Norra Roden, ligger mellan Vendel och Oland. Undersökningsområdet består alltså av två delar utan inbördes samband, dels Tierp, Våla och Vendel, dels Oland och Nardinghundra. Av den karta, som på det nya häftets baksida åskådliggör förhållandet mellan de båda utgivna häftena och resten av Uppland, förefaller det som om dessa båda häften tillsammans omfattar nästan en tredjedel av Uppland, sannolikt dock den minst viktiga. Motsvarigheten i Styffes verk är 6 sidor av de mer än 300 som där behandlar Sverige.

Såväl dispositionen som materialredovisningen överensstämmer med föregående häftes. Antalet sätesgårdar är i detta häfte ett tjugotal, alltså betydligt fler än där. De flesta av dem låg i Oland och Nardinghundra, men dessa tillhörde i allmänhet lågfrälset, medan högfrälsets båda permanenta sätesgårdar, Aspånäs och Örby, låg i Våla resp. Vendel. Särskilt Örby har en lång och relativt väldokumenterad historia, som fyller fem sidor och redovisar medlemmar av ätterna

Sparre av Aspånäs, Bielke och Vasa, medan Aspånäs haft ägare av ätterna Sparre av Aspånäs, Ulv och Sparre av Hjulsta och Ängsö. Bland det tidigare ofta otillräckligt utredda lågfrälsets sätesgårdar, av vilka de flesta endast torde ha ägt bestånd under kortare perioder, märks Nardinghundra-gårdarna Länna i Almunge under Länna-ätten och ätten Björnålar, Berga i Ununge under Ingemar Djäkns ättlingar och Seglinge i Almunge under ätten Månesköld. Att personhistorikern har mycket att hämta i detta häfte framgår framför allt av det 13-sidiga dubbspaltiga personregistret.

Att prestera kritik mot detta av fakta myllrande häfte är inte lätt utan långvarig användning. Ibland har man emellertid en känsla av att enstaka viktigare fakta kommit bort genom alltför hård koncentration på sådana källor som medeltidsbrev och landskapshandlingar. Vid behandlingen av Knutby socken i Nardinghundra härad saknar man sålunda varje omnämmande av den genom Sturekrönikan och Olaus Petri kända striden vid Knutby kyrka 1469 (se min uppsats därom i *Hundare och skeppslag VIII, 1947—1948*). I det ovan nämnda långa avsnittet om Örby medeltida historia nämnes ej, att Johan III 1573 i ett brev till den ryske tsaren uppger, att hans farfars far Johan Kristiernsson (Vasa) där uppbyggt ett "slått aff mur" (se mitt arbete *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden*, s. 669); stenhuset vid Örby känner detta häfte (s. 174) först från 1500-talets början genom ett brev i Sturearkivet.

Häftena 1:2 och 1:3, som skall behandla återstoden av Tiundaland, beräknas kunna utkomma 1977 eller 1978.

Hans Gillginstam

Medeltida gravmonument i Strängnäs domkyrka

För personhistorikern finns ett ovärderligt källmaterial publicerat i verket *Sveriges kyrkor*. Inte minst gäller detta volym 159, omfattande 129 sidor och utkommen 1974, där Robert Bennett och Erik Bohrn beskriva *Strängnäs domkyrkas gravminnen*. Man har all anledning att beundra de vackra och tydliga fotografierna, som visa epitafier, gravstenar, begravningsfanor, Karl IX:s och hertig Karl Filips rustningar och Karl IX:s och hans drottningens begravningsregalier,

inte minst dem som tagits 1974 av S. Hallgren och på 1930-talet av N. Åzelius. För den konsthistoriska och antikvariska kvaliteten borga författarnamnen. Personhistorikern gläder sig åt att utan att på ort och ställa släpa fram stegar kunna läsa de långa inskrifterna på gravmonumenten från 1500-, 1600- och 1700-talen, de latinska dessutom tolkade till svenska av fil. dr Hedda Roll eller fil. kand. Svante Nyberg.

De personhistoriska uppgifter, som författarna kunnat hämta ur Elgenstiernas ättartavlor, ur Magnus Collmars herdaminne för äldre Vasatiden (se rec. i PHT 1965, s. 88 ff.) eller ur Strängnäs stads historia av år 1959 måste anses vara tillräckligt tillförlitliga, även om enstaka kompletteringar kunna göras. Så har Hans Gillingstam i Nordisk Numismatisk Årsskrift 1968, s. 88 ff. (jfr även SBL XVII, s. 337: von Grooth) uppvisat, att den konsthistoriska litteraturen sammanblandat en äldre guldsmed Antonius de Croeck, som var verksam från början av Johan III:s tid in på Karl IX:s tid, med guldsmeden Antoni Grott, som var proberare under sin svärfar Gilius Coyet 1599 och efterträdde denne som myntmästare 1602 och avled 1613 (jfr Elgenstierna III, s. 164: von Grooth, med föregiven härstamning från Brabant). Av en av Gillingstam omnämnd guldsmedsräkenskap (Strödda kamerala handlingar 54, Kammararkivet) bevisas, att det var myntmästaren Antoni Grott, som utfört Karl IX:s begravningskrona, såsom förmodas av förf. i Sveriges kyrkor (s. 116).

Det är ej att undra på, att författarna och deras medhjälpare haft svårare att komma till rätta med personuppgifterna för medeltiden. Där sviker dem oftast Elgenstierna, och existensen av Äldre svenska frälsesläkter och av J. E. Almqvists och H. Gillingstams arbeten, som utkommit sedan dr Bohrn utarbetade sitt råmanuskript i början av 1940-talet, känna de ej. För präster och borgare ha Lars Hallmans för sin tid ganska respektabla arbete från 1853 och K. A. Hagströms för sin tid ganska underhålliga herdaminne från 1897—1901 blivit huvudkällorna — stundom ha t. o. m. korrekta uppgifter ur Strängnäs stads historia 1959 kompletterats med den äldre litteraturens falska kombinationer och gissningar. De medeltida gravstenarnas förvisso svårlästa text återges på ett oklokt sätt efter Sölve

Gardells icke alldeles felfria standardverk (2. uppl. 1945—46, med vissa personhistoriska rättelser och med register av Bengt Hildebrand och Elsa Nordström; denna upplaga saknas tyvärr i Svensk historisk bibliografi 1936—1950). Gardell har sett som sin uppgift att med utnyttjande av olika typografiska stilsorter återge de bokstäver, som faktiskt kunna läsas på gravstenarna, och de abbreviaturer, som han kunnat iakttaga i eller över texterna, men endast de mera litterära metrisk inskrifterna har han återgivit i fullständig transskription med upplösta förkortningar (s. 163 ff.); därjämte har Gardell meddelat svensk översättning av samtliga latinska inskriptioner. Författarna i Sveriges kyrkor 159 ha valt den diletantiska metoden att med vanligt antikvaboktryck återge Gardells bokstavstyper och bibehålla (med viss försämring) hans ofullkomliga återgivning av abbreviaturtecknen. Nyligen har ett annat skräckexempel på denna ovetenskapliga editionsmetod framlagts i en akademisk avhandling i historia vid Lunds universitet (Conny Blom: Förbindelsedikten och medeltidskrönikorna, Lund 1972), där s. 132—136 avsnitt ur Birgittas latinska revelationer återgivits efter 1492 års frakturupplaga i antikva med groteska försök att typografiskt härma de uppenbarligen helt oförstådda abbreviaturerna. Latinsk text i modern utgåva skall återges med upplösta abbreviaturer, gärna med kursiv när utskrivna bokstäver äro okursiverade (eller okursiverade när utskrivna bokstäver ha satts med kursiv som i Sveriges kyrkor). Det förhåller sig nämligen så, att många abbreviaturer i verkligheten äro specialformer av bokstäver; och där orden med eller utan abbreviaturer äro förkortade, kan i regel ingen tvekan råda om hur de böra utläsas; upplösning av förkortningar i svensk text är mycket ovissare, därför att fornsvenskans stavning och böjningsmönster saknade latinets fasthet.

Den intresserade kan som exempel taga den avslutande versen på biskop Thomas' gravsten 1443 (Sveriges kyrkor s. 79, i klarskrift Gardell s. 171): *Regnet ut in celis / oret quicumque fidelis*, eller versen på gravstenen 1448 över riddaren Gustav Algotsson (Sture) och hans maka Märta Ulvsdotter (Sparre av Hjulsta och Ängsö, syster till biskop Sigge) (s. 79, resp. 172):

Anno milleno / quadringento quadrageno /

octauo moritur / Gotstauus et hic sepelitur /

miles ut Algotus / pater arma penes sua notus /

Uxor defuncta / Meritta iacet sibi iuncta /

Det Deus astrorum / sedes animabus eorum /

Liksom i Sveriges kyrkor äro här de av Gardell återgivna skiljetecknen uteslutna. — Genom en säregen tolkning av den svenska översättningen har Märta kommit att förväxlas med Gustav Algotssons mor (se not 130), så att bildunderskriften (s. 79) kommit att lyda "Medeltida gravsten över Gustav Algotsson (Sture), d 1448 och hans hustru Märta Bosdotter (Natt och Dag)", trots att bilden visar ett sparre-vapen. Flera bildunderskrifter (fig. 78, 94—96) hänvisa till "J Peringskiölds Monumenta Sveo-Gothici"; en riktig form "Monumenta Sueo-gothorum" finns i not 132.

Av de bevarade gravstenarna är nr 5 lagd över domprosten Birger Birgersson (sjuuddig stjärna), som blev domprost 1429 (not 131 har tryckfelet 1492) och icke hörde till den danska ätten Gyllenstierna, vars svenska gren inkom genom Erik Erikssons giftermål 1446 med Karl Knutssons (Bonde) dotter. Att Birger Birgersson och hans bror biskop Erik hörde till annan släkt framgår av rec:s artikel i SBL XIV (s. 319 ff.) och av Gottfrid Carlssons framställning i Strängnäs stads historia 1959 (s. 501); Sven Ljung har (PHT 1963, s. 46 ff.) andragit vägande skäl för att de voro söner till en sörmländsk väpnare Birger Karlsson (av den s. k. Vinäsätten). Trots detta upprepas i not 131 efter Hagström och Hallman antagandet att de hört till Gyllenstiernska ätten, ett antagande, som ej blir riktigare därför att det redan gjorts av Peringskiöld och i Ugglas rådslängd.

Till gravsten nr 7 över biskop Sigge uppges i not 133, att han blev ärkedjåkne 1440, och att fadern Ulf Bengtsson var riksråd; båda uppgifterna äro felaktiga (se ÄSF I: 2, s. 192—193: Sparre av Hjulsta och Ängsö), och rätta årtalet 1429 kan utläsas redan ur Strängnäs stads historia 1959, s. 855.

Gravstenen nr 6 över Karl Störla visar två vapensköldar, dels hans egen nu nästan utplånade (fig. 78 a; fig. 79 b efter Peringskiölds Monumenta visar sexuddig stjärna, medan Karl Störlas sigill vid RA

perg. 1447 7/10 visar femuddig stjärna), dels en kliven sköld med her. vänstra fältet schackrutat, vilket syftar på hans hustru Kristina Nilsson, som tydligen var dotter till Nils Ulfsson av en östgötsk-sörmländsk släkt med detta vapen (se Jonas Bures släktböcker Genealogica 50—52, RA, och K. H. Karlssons genealogiska anteckningar) men själv i brev 1484 20/8 för delad sköld med nedre fältet schackrutat. Karl Störla dog enligt gravstenen *samtunga fredag* 1461, vilket enligt Sam Owen Janssons sammanfattning i Kulturhistoriskt lexikon 15 (1970) av Erland Hjärnes och andras forskning betyder fredagen före första söndagen i fastan, här alltså 20 februari (alltså ej, som Sveriges kyrkor efter Gardell anför, en vecka senare). — Det är allt skäl att antaga, att den namnlösa gravstenen nr 25 (fig. 93) med hjärta, krönt av kors, i skölden, är lagd över Kristina Nilssons andre make Philpus Olsson, som 1474 1/8 förde detta vapen (ej två hjärtan, som Gillingstam efter K. H. Karlsson uppger t. ex. i ÄSF I: 2, s. 142: Färla).

Den ståtliga gravstenen nr 14 (fig. 84) över den lärde domprosten decretorum doctor Helgo Petri 1494 visar nedtill hans kvadrerade sköld med sjöblad i första och fjärde fälten (alltså ej, som det säges s. 83 efter Gardell, i fälten 2 och 3).

Den odatrade gravstenen nr 16 (fig. 86) över en borgmästare "Johannes" i Strängnäs attribueras efter Gardell och Hallman till den ende borgmästare Jöns, som Hallman kände, enligt denne med årtalet 1481 och med farnamnet Elofsson. Redan K. K. son Leijonhufvud visade i sin presentation (BSÄK 34, 1941) av första upplagan av Gardells arbete, med ledning av Stadshistoriska institutets kortregister (i RA) över städer i Riksarkivets pergamentsbrev, att borgmästaren hette Jöns Olofsson och är belagd i brev 1481 29/11, och denna uppgift återges också av Hans Jägerstad i hans borgmästarlängd i Strängnäs stads historia 1959, s. 879, som upptar ytterligare ett par borgmästare under 1400-talet med namnet Jöns. Både Leijonhufvuds och Jägerstads arbeten förekomma i litteraturförteckningen till Sveriges kyrkor 159, men de ha icke föränlett tanken att Gardells text (som är oförändrad i 2. uppl. 1945) kunde behöva revideras.

Den tydliga bilden fig. 87 av gravstenen nr 17 över kyrkoherden Petrus i Jäder vi-

sar, att den efter Gardell återgivna texten saknar några abbreviaturer, som ej blott borde ha funnits utan faktiskt synas på bilden. Detta visar, som antytts ovan, att fullständig transkription även av textens abbrevierade delar skärper iakttagelseförmågan. Texten skall lyda: *Dominus Petrus condam curatus in ledher cuius anima requiescat in pace*. Det måste nog sägas, att Gardell ej var tillräckligt kunnig i latinsk paleografi, men kunskapen därom var förmodligen då ännu sällsyntare i Sverige än nu.

Gravstenen nr 18 (fig. 88) är lagd över prebendaten Knut Linck, som 1499 8/10 på sjukbädden gav en gård till domkyrkan för sin lägerstad och därefter ej förekommer i urkunderna. I ett enda brev 1480 kallas han "wan Link", vilket föranlett Hagström, Gardell och Sveriges kyrkor (jfr not 137) att som normalform ge honom tillnamnet "van Link eller Linken".

Den väl bevarade gravstenen nr 21 (fig. 90) över prebendaten Petrus Bondonis 1504 har en sköld, som (efter Gardell) säges vara Vinstorpa-ättens; den har visserligen halv lilja i her. högra fältet men två bjälkar (ej balkar eller snedbjälkar som Vinstorpa-ätten, se ÄSF I: 1, s. 95) i det vänstra. Han överlevdes av sin bror Jönis Bondonis och förde i sitt sigill (t. ex. 1486 12/5 RA perg.) liksom denne bjälkarna i det her. högra fältet och den halva liljan i det vänstra; den omkastade ordningen på gravstenen kan bero på att sigillstampen med spegelbild tagits till förebild.

Ett högst intressant fynd gjordes 1951, när gravstenen nr 22 över biskop Mathias' bror riddaren Folke Gregersson (Lillie) på Åkerö påträffades. Trots att ytan är skadad, kan man nämligen läsa (fig. 91), att han avled den 19 april 1507, ett datum som var okänt för Elgenstierna. Däremot har man ej återfunnit den genom äldre beskrivningar kända gravstenen (Gardell nr 340) över Ragvald Magnusson på Åkerö, som enligt gravstenen var riddare vid sin död 30 april 1404; vapenskölden har av allt att döma varit otydlig, men identiteten är uppenbar (se ÄSF I: 1 s. 98 och C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, 3. uppl. 1911, s. 283), ehuru den ej stått klar för Gardell.

En annan försvunnen gravsten (nr 10) hade lagts över kaniken Nicolaus av Vingåker, som dött 1497; av Sven Ljungs kartotek (i RA) över präster i Strängnäs stift framgår, att den döde var kaniken Nico-

laus Magni Plata, som lämnat kyrkoherdetjänsten i Vingåker före 1490 19/5, då den ovannämnde Jöns Bondesson hade tillträtt. Att författarna skulle ha känt denna identifikation är knappast att begära.

Bland de märkligare och förut knappast uppmärksammade föremålen äro två medeltida sköldar, som upphängts i domkyrkan. Den ena visar Hammersta-ättens kluvna sköld, här i färgerna rött och guld, och tillskrives sörmundslagmannen Nils Erengislesson (död 1440), vars exlibrisvapen i hans lagbok i stället visar färgerna grönt och guld (se G. Scheffer, Heraldisk spegel, 1964, s. 54—58 och 72; jfr PHT 1956, s. 128); i båda fallen har vapenskölden samma hjälmprydnad som i hans sigill och i sonen Erengisle Nilssons vapen på den yngre valvmålningen i Ösmo kyrka (se H. Hildebrand, Sveriges medeltid II, s. 342, och Sveriges kyrkor vol. 152, fig. 169 b). Den andra skölden visar en sjuuddig stjärna av silver i fält, styckat av silver och rött, och bör ha tillhört det sörmändska riksrådet Peter Finvidsson, som förekommer i flera urkunder från åren 1410—13 och i sigillet förde stjärnan i styckad sköld samt tillhörde en ätt, varav flera medlemmar buro tillnamnet Stallare. Hans mera kände son riddaren Sten Petersson, som efter sin moder Kristina Stensdotter (Bielke) ärvde Ridö i Västerås-fjärden samt var lagman i Västmanland 1439—41 och Karl Knutssons marsk 1452, förde den sjuuddiga stjärnan i ostyckad sköld (RA perg. 1439 15/10, 1440 19/1) och var ej knuten till Södermanland (jfr C. G. Styffes inledning till BSH III, s. 266). I Sveriges kyrkor har skölden förslagsvis attribuerats till en uppländsk riddare.

Slutligen skall här uppmärksamheten fästas vid de 16 anvapnen för vicepresidenten Bengt Gyllenanckar till Brunns-holm, gift Sack och begravnen 1696 i Sack-ska gravkoret i domkyrkan. De 8 fäderneanorna äro, som man numera vet, följande: 1 Henrik Arvidssons (adl. Gyllenanckar) far (se SBL 17, s. 523), 2 Agneta Marcusdotter från Åbo (möjligen dotter till Marcus Jönsson av frälsesläkt, se Hans Gillingstam, art. Juusten, Bengt, SBL 20, s. 493), 3 Dionysius Beurræus, 4 Ingeborg Haraldsdotter (dotter till Harald Eriksson i Vällinge, se art. av Pontus Möller i Släkt och Hävd, korr.), 5 Erik Jönsson Arp, 6 Karin Ingelsdotter (djur), 7 Olof Hen-

riksson (Stengavel), 8 Brita Eriksdotter (halvt lejon), och de 8 moderneanorna äro: 1 Lars Siggesson (Sparre), 2 Anna Lindormsdotter (Vinge), 3 Peder Andersson (Hjorthuvud, se H. Gillingstam i Släkt och Hävd 1966, s. 46 ff.), 4 Metta Bengtsdotter (Gylta), 5 Johan Pedersson (Bååt), 6 Kerstin Åkesdotter (Tott), 7 Ture Trolle, 8 Magdalena Eriksdotter (Gyllenstierna). I anvapenserien ha sköldarna för Tott-vapnet (kvadrerat av rött och guld) och Gylta-vapnet (kvadrerat av guld och blått) bytt plats, och på fädernesidan har som nr 2 målats en gyllene ren i blått fält, som nr 4 ett vapen, som liknar det som fördes av den medeltida ätten Körning, och som nr 6 ett gyllene lejon i blått fält. De övriga sköldarna visa enligt beskrivningen (s. 113) rätta vapenbilder och förmodligen rätta tinkturer. Även här är kändedom om den genealogiska forskningen efter Elgenstierna nödvändig för identifieringen.

Som synes är här ifrågasvarande volym mycket givande för den medeltidsgenealogiska forskningen. Skada bara att den inom detta område ger så mycken anledning till kritik.

Jan Liedgren

Bondesjöfart på västkusten

Under rubriken *Allmogesjöfart på Sveriges västkust 1575—1850* (Institutet för västsvensk kulturforskning, Skrifter, 10, Lund, C. W. K. Gleerup, 1973, 927 s.) har museimannen Albert Sandklef redovisat sina forskningar om detta ämne. Boken består till hälften av en berättande del och till hälften av listor över skepp och skeppare m. m. Som titeln säger, omfattar undersökningen bondesjöfarten på västkusten, vilket visar sig betyda nordvästra Skåne, norra Halland och Bohuslän. Huvuddelen av utrymmet ägnas åt seglationen i norra Halland, det område som legat författaren närmast om hjärtat. Bakom arbetet ligger en materialinsamling som lär ha pågått i över 30 år. Även om denna tidsuppgift vad den egentliga seglationen beträffar kanske får tagas cum grano salis för att använda ett av författarens älsklingsuttryck, ger dock hans 7 510 registerkort med införda källuppgifter belägg för att insamlingsarbetet varit både grundligt och tidsödande. Det insamlade materialet borde också vara tillräckligt för att på grundval därav åstad-

komma en sammanhängande och relativt uttömmande framställning av seglationen historia. Man börjar därför läsningen med stora förväntningar. Dessa infrias dock inte i bokens första kapitel med titeln "Ur den västsvenska allmogesjöfartens äldre historia." Istället för en introduktion till ämnet får man där till livs berättelser om köpstadsnamn, järnhantering och galta-bäcksbåtar och om städerna Kungsbacka och Gåsekil men om bondesjöfarten mest lösa funderingar och negativa slutsatser.

Nära nog lika illa är det med följande kapitel rubricerat "Näringsliv i Göteborgsområdet". "Näringslivets specialisering i Göteborgsområdet är en intressant företeelse i och för sig, och den är av särskilt intresse sedd i samband med här föreliggande undersökning av sjöfarten", säger författaren. Tyvärr synes dock sambandet med sjöfarten vara svagt eller obefintligt. Näringslivet på Hisingen skildras på grundval av uppteckningar som författaren gjort i början av 1940-talet. Han har utfrågat några hisingsbönder om hur de hade det i deras barndom i slutet av 1800-talet. Man odlade bönor, som man kokte soppa på, och så sålde man mjölk på torget i Göteborg. Några odlade grönsaker men "ingenstädes på Hisingen anträffades några som helst spår av binärningar till komplettering av jordbruket och boskapskötseln. Ingen av de tillfrågade hade någonsin hört att sjöfart förekommit på Hisingen." Likadant var det i Västra Frölunda och Askim. Inga spår av gammal sjöfart. I Lindome var möbeltillverkningen en betydande binäring. En viss mycket obetydlig utförsel via Halland kan konstateras. Därifrån måste dock exporten av "ekebord" frånräknas, då det här utan tvivel är frågan om skeppvirke och inte om möbler. Ännu mindre motiverad är den noggranna beskrivningen av liesmidet i Lindome och Älvsåker, eftersom "varken liarna eller annat smide sändes ut på haven". När författaren kommer in på utförseln av laggkärl till Halland från Marks, Bollebygds och Sävédals härader i Västergötland har han 1639 års gränstulljournal att stödja sig på och denna i kombination med Malesunds tullräkenskaper och Malmö tolagsräkenskaper ger en utmärkt bild av denna export på nordhalländska kölar. Men den för sjöfarten viktiga utförseln från detta område av bräder, sparrar, läkter och andra trävaror går författaren förbi med förklaringen att såg-

ningen av bräder knappast är "att beteckna som hemslöjd". En redogörelse för timmerexporten, som utgjorde själva grundvalen för bondeseglationen, kunde väl här ha varit på sin plats. Kapitlet avslutas helt omotiverat med ett avtryck av en mejbok på fiskegrund vid Onsals västkust från 1828, som sägs visa att det detta år "idkades fiske ute i sjön, synbarligen med snöre, ett enkelt och mycket ålderdomligt fiskredskap". Som extra belöning för sin uthållighet får läsaren ta del av några "Bilagor till: Näringsliv i Göteborgsområdet", som samtliga hänför sig till Onsala.

Först med kapitlen "Myndigheterna och bondeseglationen" och "Skeppare, manskap och fartygsägare" kommer författaren definitivt in på sitt ämne. Det förstnämnda kapitlet upptas till stor del av tullnären Sven Håkansons rapporter från Malesunds tullkammare, som med sin utförlighet och detaljrikedom ger utomordentliga inblickar i hur seglationen gestaltade sig från en tulltjänstemans horisont. Tyvärr slutar kapitlet helt abrupt med året 1694, då det istället borde ha förts fram till tullstationens indragning efter Karl XII:s död. En skildring av nordhallänningarnas mycket energiska försök att genom suppliker vid riksdagarna långt fram under frihetstiden återfå sin förlorade tullstation hade i detta sammanhang varit av stort intresse. Kapitlet "Skeppare, manskap och fartygsägare" är bokens längsta och bästa. Särskilt värdefull är förteckningen över de största redarna i Halland. Som den främste av dessa framträder Anders Börgeson Gathe, far till Lars Gathenhielm.

Om den sistnämnde, Onsals mest namnkunnige son, handlar nästa kapitel. Kaperierna omnämnes dock endast flyktigt, vilket är motiverat, eftersom de utgör en parentes i sjöfartens historia. Så mycket mera skildras Gathenhielms person, t. o. m. skelettundersökningen 1956 relateras. Mot felaktiga uppfattningar om denne i äldre litteratur går författaren till storm. Elgenstierna får sig en omgång för att han råkat berätta några sägner om Gathenhielm, däribland den kända om marmorsarkofagerna, som han för övrigt skrivit av efter Anrep. Bexell och Fryxell nedklassas såsom varande inte historiker och Heidenstam "som minst av allt var historiker" får en reprimand för att han i berättelsen Bland svenska skären i Karoli-

erna skildrat Gathenhielm som sjörövere.

Under rubriken "Domböcker" har författaren samlat en del anteckningar rörande processer om fartyg, laster m. m. huvudsakligen vid Fjäre och Viske häradsrätter och Kungsbacka rådhusrätt. Det äldsta mål han påträffat är från 1669. Ingen av de i skilda avseenden intressanta processer som relateras kan dock mäta sig med den som 1647 ägde rum vid Hallandsfars landsting och som märkligt nog inte uppmärksammats av författaren. Målet gällde en händelse som inträffade redan 1641, men som inte fördes vidare till landstinget i Falkenberg förrän sex år senare. En lördag nämnda år strandade en skuta som tillhörde Peder Hellesen i Kolla "på Gategården", en plats på västsidan av Onsalahalvön. Den hade på fredagen legat förtöjd i en säker hamn bakom en holme och skepparen Peder Andersen i Hjälmed och hans styrman hade begett sig hem och skulle inte återkomma förrän på söndagen. Kvar på skutan befann sig Peder Börgesen i Hjälmed, som var gift med en syster till skepparen, och en båtsman. De hade order att inte flytta den under några förhållanden. På lördagen blåste det upp en "flygande storm" och på eftermiddagen kom en av redarna, Torbjörn Nielsen i Alafors, roende ut till skutan. Han satte ombord två besättningsmän och befalldes att skutan skulle flyttas från sin ankarplats, vilket också skedde. På grund av att besättningen på fyra man inte var vuxen sin svåra uppgift förliste fartyget. Det var ganska nytt och hade inte gjort mer än sex resor. Vid strandningen kunde master, segel och roder bärgas, liksom även lasten, som bestod av bjälkar och laggkärl. Det som gick förlorat var själva skrovet, som var klinkbyggt och värderades till 200 riksdaler. I första instans lades ansvaret för olyckan på Torbjörn Nielsen, som ägde en fjärdedel i skutan, men han och Peder Hellesen, som ägde hälften, och skepparen Peder Andersen, som hade en fjärdedel, sökte vid förhandlingen inför landstinget vältra över skulden på Peder Börgesen. Dennes ställning ombord var mycket speciell. Han gick visserligen skeppsfolket tillhanda men fick ingen hyra och sörjde själv för sin kost. I gengäld fick han lov att föra med sig en "karpacke", dvs. en viss kvantitet laggkärl till försäljning. Han var alltså en handelsman och ingen "sjökarl" och försöket att

göra honom ansvarig för olyckan förmodades bero på "hatsverk". Inte heller landstinget ansåg honom skyldig utan lade största ansvaret på Torbjörn Nielsen. På grund av att så lång tid förflutit efter händelsen hänsköts emellertid målet till förlikning.

Det är dock inte den juridiska behandlingen av målet som är det intressanta utan istället de uppgifter som i samband därmed framkommer om sjöfarten. Det visar sig, att det förlista fartyget kan identifieras. Det är upptaget i förteckningen över fartyg 1640 i räkenskaperna för Varbergs län. Dräktigheten anges där till 12 läster. Vid värderingen inför rättegången vid landstinget uppgavs det ha en köl på 26 alnar. Då skutor på 12 läster och mera var mycket vanliga, visar detta, att den gamla bestämmelsen från 1578, att de halländska fartygen inte fick ha längre köl än 12 alnar, för längesedan upphört att gälla i praktiken. Detta stämmer också med vad författaren antagit, fast han inte lyckats leda det i bevis. Rättegången bidrar också till att ge en skarpare bild av seglationen så som den gestaltade sig under den danska tiden med sin ursprungliga inriktning på export av trävaror och lagkärl.

Produktionen av trävaror i den halländska skogsbygden och angränsande delar av Västergötland var inte tillräcklig för att förse skepparna med last från hemorten. De flesta av dem seglade därför till Bohuslän och hämtade sitt virke där. I danska riksarkivet har författaren funnit förteckningar över skeppare från Halland som lastat trä i Uddevalla, Saltkällan och andra ställen i detta landskap, som i början av 1600-talet ännu var tämligen skogrikt. Han har därigenom bidragit till att denna sida av seglationen blivit bättre känd än tidigare. Ett annat betydelsefullt fynd som författaren gjort i danskt arkivmaterial är räkenskaperna över influtna bropengar i Ålborg 1575—1660. I dessa förekommer många skeppare från norra Halland, särskilt från tiden 1580—1600.

Efter ett instruktivt kapitel om olika typer av sjöpass följer en vidlyftig beskrivning av skeppargårdar. Bokens första i huvudsak berättande del avslutas därefter med förteckningar över skepparnamn och fartygsnamn samt en tabell som visar fartygens fördelning på hemorter. Skepparnamnen har uppdelats geografiskt på Bohuslän, Skåne och Halland medan far-

tygsnamnen ordnats typologiskt, vilket gör jämförelser omöjliga mellan olika områdens namngivningsskick. Författaren söker också förklara betydelsen av en del namn. Ibland och för det mesta lyckas han, ibland inte som t. ex. när han anser skeppet Constantia vara uppkallat efter en ort nära Kapstaden eller skeppet Pelée efter en vulkan på Martinique. I verkligheten torde väl det förstnämnda fartyget ha fått sitt namn efter en kvinna och det sistnämnda efter Akilles far, som enligt sagan blev förmäld med havsgudinnan Thetis. Ett lämpligare namn på ett fartyg kan väl knappast tänkas.

Under sina trägna forskningar har författaren dragit fram namnen på ett mycket stort antal skeppare och fartyg och listor över dessa utgör innehållet av bokens andra hälft. För Hallands del redovisas dessutom skeppare på utomhalländska fartyg, en grupp som tidigare inte uppmärksammats. De seglade mest på fartyg från Göteborg men också på sådana som hörde hemma i Stockholm, Helsingfors, Malmö, Ystad, Uddevalla och andra städer och tillhör samtliga perioden 1770—1840, då de halländska fartygen hade övergått i köpmanshänder.

De många förteckningarna över skeppare har ett stort personhistoriskt värde. Åtskilliga nu levande släkter härstammar från dessa skeppare som tidigare än landsbygdens befolkning i övrigt tog sig familjenamn. Som exempel kan nämnas namn som Backman, Bolin, Broberg, Bruhn, Clase, Cullberg, Dannberg, Gedda, Haggberg, Hultin, Hultman, Isberg, Junker, Juthe, Knape, Lamberg, Lund, Röse, Schale, Stolpe och Wickman. Och förfäderna till bärarna av sådana namn finns säkerligen i stor utsträckning upptagna under sonnamn i bokens äldre skepparlängder.

Mycket skulle ännu kunna sägas om västkustens bondesjöfart. Ämnet är stort och författaren har brottats med det under många år. Man beundrar hans flit och förmåga att avlocka arkiven deras hemligheter. Även om viss hjälp vid excerperingen kunnat erhållas, är boken resultatet av ett enmansarbete av imponerande mått.

Erik Grill

Konsistorieprotokoll för Uppsala universitet 1641—1679

År 1968 påbörjade *Uppsala universitet* utgivningen av det *Akademiska konsistoriets protokoll*. Publikationen ingår som ett led i det stundande högtidlighållandet av 500-årsminnet av universitetets tillkomst. De två första volymerna i serien, omfattande åren 1624—1640, har recenserats av Nils Ludvig Rasmusson i denna tidskrift, årg. 1969. Sedan dess föreligger ytterligare elva volymer, omfattande åren 1641—1679, tr. 1969—74, och ytterligare en volym är enligt uppgift att vänta inom kort. De ingår alla i serien *Skrifter rörande Uppsala universitet. C. Organisation och historia*. Det arbete utgivaren, f. d. förste bibliotekarien *Hans Sallander*, här utfört måste betecknas som imponerande. Han har visserligen haft hjälp med själva avskrivningen av härför anställd särskild arbetskraft, tydligen högt kvalificerad sådan. Men Sallander har själv granskat hela arbetet i detalj, löst en mångfald kvistiga tolkningsfrågor och egenhändigt upplagt de omfattande person-, sak- och ortsregister, som tillsammans gör det lätt för läsaren att orientera sig i det rika innehållet. Speciellt upplägandet av ett särskilt sakregister måste ha vällat utgivaren ett verkligt huvudbry. Vid studiet av volym 8 har rec. sålunda antecknat några sakobjekt, som väl kunde ha försvarat sin plats i registret, såsom *folkpengar*, *friddskilling*, *mantalsskrivning* och *ridarsyn*. Samtidigt skall det dock villigt erkännas, att det är helt uteslutet att upplägga ett sakregister så, att det täcker varje presumtiv läsares sårintressen. Påpekandet får därför mer karaktären av ett belägg för uppgiftens svårighetsgrad än av en saklig anmärkning.

Protokollen är en fyndgruva för forskare ur skilda discipliner. Granskar man innehållet i de nu utkomna delarna ur personhistorisk synvinkel erbjuder de läsaren mängder av intressant material. Här skimtar någon gång de flesta av tidevarvets ledande statsmän, teologer och lärde, men också mängder av stadsbor i skilda yrkesgrupper samt brukare av akademiens många hemman. I de senare delarna dominerar av naturliga skäl Magnus Gabriel De la Gardie, rikskansler och i över 30 år akademikansler. Protokollen ger knappast anledning till någon Ehrenrettning av den svage och om sin prestige ytterligt måne kanslern. Möjligen känner sig läsaren på

någon punkt ha anledning att starkare understryka hans positiva insatser än vad Annerstedt gjort i sin universitetshistoria. Vid kanslerns sida framträder inte oväntat Olof Rudbeck som en huvudaktör men knappast i den omfattning man skulle ha haft anledning vänta. Förklaringen ligger tvevelsutan i det välkända förhållandet, att Rudbeck långliga tider höll sig borta från konsistoriets sammanträden för att undgå kollegernas krav på medinflytande. Så mycket tydligare redovisar protokollen hur gruppen av motståndare växlat genom åren, allteftersom nya krafter ersatt de avknappast i den omfattning man skulle ha gångna. Forskare inom ämnesområdena biografi och genealogi har här en rik och numera lättillgänglig källa att ösa ur. Den som granskar de många hänvisningarna till professor Israel Bringius sterbhus kan sålunda, för att endast nämna ett exempel, skäligen lätt komplettera den ofullständiga stamtavla rådman K. W. Herdin på 1920-talet presterade i sin skildring av rättsväsendet i Uppsala.

Däremot har lärdomshistorikern knappast det utbyte av protokollsviten, som man skulle ha haft anledning att vänta sig. Förklaringen ligger i det redan av Rasmusson framhållna förhållandet, att konsistoriets verksamhet till den alldeles övervägande delen bestod i avdömmande av de många brotts- och tvistemål, som föll inom ramen för dess jurisdiktionsrätt. När man ser hur hithörande frågor tränger undan de pedagogiska, känner man sig snart övertygad om att Richert var mer framtynt än Geijer, då han i 1820-talets stora strid dem emellan utdömde jurisdiktionsrätten som ett i universitetets verksamhet främmande inslag. För den som närmare vill undersöka, hur den akademiska rättsskipningen fungerade, erbjuder sålunda de nu utgivna delarna av protokollen ett rikt och lätt tillgängligt material. Det samma gäller också för kulturhistorikern. Visserligen rör sig rättegångsreferaten till större delen om beivrade våldshandlingar, där studenternas beryktade s. k. grassationer spelade en dominerande roll. Men indirekt ger de också mängder av kulturhistoriskt intressant stoff, som endast delvis återfinnes i sakregistret.

Socialhistorikern återfinner i protokollet mängder av belägg för de adliga studenternas hänsynslösa hävdande av sina egna förmånsrättigheter, noga redovisade av Annerstedt. I stort sett skyddades de

nog av sina lika prestigehungriga föräldrar, men ett intressant undantag är värt att anteckna. De la Gardie uppmanade vid flera tillfällen konsistoriet att ingripa även mot de adliga ungdomarna, en uppmaning som man dock av allt att döma mer sällan vågade efterfölja. Den som gör sig mödan att samla ihop protokollens spridda uppgifter om borgerskap och arbetsfolk finner emellertid lika rika tillfällen att belysa det dagliga livet i den borgerliga staden, vars ledning hade påfallande svårt att hävda sina egna intressen gentemot akademien.

Även hembygdsforskaren har mycket att hämta ur serien. Relativt ofta förekommer där rapporter om de många akademihemmanens tillstånd liksom om deras brukare. En god ledtråd erbjuder därvid Ortsregistren, som redovisar både socknar och enkata gårdar. Tyvärr upptager registret icke de många i protokollen omnämnda platserna inom staden. Det gör att stadshistorikern endast genom ett noggrant studium av rättegångsreferatens många platsangivelser har en möjlighet att berika Herdins på ett helt annat aktmaterial byggda uppsalaskildringar. Eftersom protokollen mångenstädes återger parternas inlägg i direkt form, torde även språkforskaren här finna åtskilliga exempel på dåtida språkbruk, som icke friserats av sekreteraren.

Det redan anförda ger klart vid handen, att texterna är innehållsrika och att utgåvan fyller högt ställda anspråk på vederhäftighet. Det förhållandet, att protokollen innehåller ett så rikt stoff av kulturhistoriskt material men relativt föga av lärdomshistoria ger till sist anmälnaren anledning att ställa en fråga av ett visst principiellt intresse. Granskar man de här förekommande uppgifterna om universitetets egen utveckling under skedet ifråga mot bakgrunden av Claes Annerstedts monumentala universitetshistoria förefaller de att ha blivit väl infogade i denna. Inte utan en viss oro frågar man sig, om universitetet inom rimlig tid skall gå i land med att publicera protokollen efter år 1792, där Annerstedt slutade sitt arbete. De icke utgivna protokoll från den sengustavianska tiden, som anm. haft tillfälle genomgå i original, rör sig till större delen med uppgifter som ligger universitetets huvuduppgift avsevärt närmare än de många rättsfall, som tidigare dominerar protokollen. Skulle det inte ur forskningens synpunkt vara värdefullare att nå-

got minska utgivningstakten för 1600-talet och i stället snarast påbörja en parallellt härmed utkommande serie, förslagsvis med utgångspunkt i 1780-talet? På den vägen skulle man ju också underlätta för intresserade forskare att fortsätta Annerstedts verk, detta må sedan ske enligt den disposition han valt eller i form av till tiden mer begränsade arbeten. På den punkten har Uppsala universitets nuvarande ledning ett förpliktande ansvar. Anmärkningen, om den nu behöver betecknas så, rubbar emellertid på intet sätt den beundran man hyser för utgivarens verk.

Herbert Lundh

Helena Snakenborg

Helena Ulfsdotter, dotter till Ulf Henriks-son (Bååt) till Fyllingarum i Östergötland och Agneta Knutsdotter (Lillie af Ökna) var född 1549. Hon anlände 16-årig i prinsessan Cecilia's följe till England och kom att kvarstanna där till sin död vid 86 års ålder 1635. Hon gifte sig med en av landets förnämsta adelsmän, William Parr, markis av Northampton, bror till en av Henrik VIII:s gemåler, och efter markisens död 1571 med en annan adelsman Thomas Gorges. Helena kom att inta en förgrundsställning vid drottning Elisabeths hov och blev känd också genom det ståtliga slott som hon tillsammans med sin andre man uppförde vid Longford nära Salisbury.

Detta märkliga kvinnoöde har fångat flera historikers uppmärksamhet. Från senare tid bör särskilt nämnas en av Charles Angell Bradford 1936 publicerad biografi, som recenserades bl. a. av Nils Ahnlund i en sakkunnig streckare i Svenska Dagbladet. När en svensk arkivman- och historikergrupp på 1950-talet inventerade brittiska arkiv för att få fram material till de svensk-brittiska förbindelsernas historia, framstod det som ett önskemål att försöka få tillgång till arkivet efter Helena Snakenborg, som hon kallades i England. Någon arkivalisk kvarlätningskap kunde dock inte påträffas. Arkiven på olika håll rymmer emellertid åtskilliga uppgifter om den märkliga kvinnans liv och verksamhet. Av särskilt intresse är några brev från Helena som återfinns i den bekanta samlingen av "opsnappade Svenske breve" i danska riksarkivet och som uppmärksammats av Bradford.

En ny biografi *Helena Snakenborg. En*

svenska vid Elisabet I:s hov (Sthlm 1973, 236 s.) har författats av den kände amatörforskaren, shakespearekännaren, fil. hedersdoktorn Gunnar Sjögren. Styrkan i denna levnadsteckning ligger i författarens ingående förtrogenhet med den miljö som omgav den expatrierade svenskan. Han har också kunnat dra fram ytterligare otryckt material, ofta kulturhistoriskt fängslande detaljer, som belyser olika händelser i Helenas liv. Skildringen saknar varken färg eller dramatik och pendlar mellan glädje och sorg, kunglig nåd och onåd. Man imponeras av Sjögrens lärdom.

Det är givet, att en eller annan detalj kunnat undgå också en så kringssynt forskare som Gunnar Sjögren. Ahnlund har både i sin ovannämnda recension av Bradfords bok och i sin monumentala biografi över Axel Oxenstierna pekat på en tidigare okänd och av Sjögren inte nämnd kontakt mellan Helena Snakenborg och den svenske studenten Anders Svensson som på Axel Oxenstiernas rekommendation 1613 infann sig på Longford Castle — Axel Oxenstiernas maka tillhörde Helenas nära släktkrets. Anders Svensson röntte det bästa mottagande och Helena utverkade att han fick medfölja Dudley Carletons beskickningar till Italien och Holland. Helena medverkade med andra ord till befordran av en av våra mera kända diplomater från förra hälften av 1600-talet, Anders Svensson, som 1630 adlades Ödell.

Sjögren återger i några fall svenska personnamn på ett sätt som inte är helt invändningsfritt. Han talar s. 37 om riksrådet Lillie; det är ohistoriskt, han hette Knut Knutsson och tillhörde en släkt som sedermera blev känd under namnet Lillie. Helenas syster Carin bör inte tituleras med sin makes namn Bonde (s. 168); kvinnorna hade på hennes tid inte antagit sina äkta mäns namn.

Den nya biografien över Helena Snakenborg är välskriven, vackert illustrerad samt försedd med upplysande käll- och litteraturförteckning och personregister.

Bertil Broomé

Svensk socialhistoria

Sten Carlsson publicerade 1949 *Ståndssamhälle och ståndspersoner 1700—1865*. Det var ett pionjärbete, som genomlyste utvecklingen av det

svenska samhällets ledande skikt från nya infallsvinklar. Bl. a. lyckades det författaren att genom statistisk bearbetning av kalender, genetik och genealogiska arbeten siffermässigt redovisa ståndsutjämnningen och ståndssamhällets förvandling till ett klassamhälle. Arbetet utkom i en ganska liten upplaga och är utgången ur bokhandeln. Sedan 1949 har nya personhistoriska arbeten sett dagen och möjliggjort ytterligare statistisk behandling. Åtskilliga forskare har ägnat sig åt studier i Carlssons efterföljd och föranlett debatt kring de av honom ställda problemen och kommit med nya synpunkter på lösningen av dem. Carlsson har funnit tiden inne att publicera en ny i vissa stycken reviderad upplaga av sitt ovannämnda arbete (Lund 1973, 414 s.) Utvecklingen i Sverige har här satts i relation till utvecklingen i andra länder. En sammanfattning på engelska har tillkommit. Liksom första upplagan är den andra försedd med personregister.

Utgångspunkten för Carlssons socialhistoriska forskningar var önskemålet att komma till rätta med den samhällsgrupp som i vår 1749 inrättade ståndsstatisik redovisas under benämningen de ofrälse ståndspersonerna. Hit räknar Carlsson följande kategorier för så vitt de inte tillhörde något av de fyra stånden: civila och civilmilitära ämbets- och tjänstemän, officerare och underofficerare (däremot ej underbefäl, vilka var valbara till bondeståndet), läkare och fältskärer, apotekare, universitets- och skolmän, preceptorer och informatorer, organister i städerna, sjökaptener, frälsefogdar, inspektorer, bokhållare o. d., brukspatroner, possessionater, större gästgivare och arrendatorer (s. 21). Hela denna grupp av många gånger på olika samhällsområden inflytelserika yrkesmän stod i princip från början helt utanför ständsriksdagen och därmed utan inflytande i politiken. Ett ledmotiv för förf:s forskningar är att försöka reda ut hur förhållandet mellan frälse och ofrälse utvecklade sig under den behandlade perioden i vad avser ämbetsmännen och officerarna. Andra yrkesgrupper lämnas utanför undersökningen i detta hänseende. I många fall är det omöjligt att få ett användbart statistiskt underlag. Detta gäller t. ex. om en så intressant grupp som underofficerarna. De går inte att nå med statskalendrarna och deras föregångare. Den äldsta tryckta underofficersrullan (för ar-

mén) publicerades 1863. Matriklar finns endast för några få förband (t. ex. Svea livgarde, Första livgrenadjärregementet, Göta artilleriregemente). Det är inte omöjligt att en undersökning av underofficerskårernas sociala sammansättning skulle ge värdefulla resultat om ståndsfördelningen mellan frälse och ofrälse. Underofficersyrket var inte sällan en passage då en adelsätt nedklassades. Som helhet var de ofrälse ståndspersonerna på frammarsch under perioden. Tillväxten höll jämna steg med befolkningstillväxten i allmänhet, medan adelns och prästerskapets relativa tillväxtprocent minskade mellan 1700 och 1865. Adelsmännen nådde enligt Carlsson aldrig samma relativa omfattning i Sverige som t. ex. i Spanien, Polen eller Ungern.

Carlsson mäter ståndsutjämningen på olika sätt. Inslagen av frälse och ofrälse bland ämbetsmän och officerare har nyss nämnts. Han undersöker fastighetsmarknaden för att få ett grepp om innehavet av frälsejorden. Adelns giftermålsförbindelser studeras, likaledes prästerskapets rekrytering och äktenskapsförbindelser och studenternas levnadsbanor och rekrytering.

Av stort personhistoriskt intresse är avsnittet om det adliga och ofrälse inslaget bland de civila ämbetsmännen. Adelsmännen var i hög grad ett ämbetsmannastånd med privilegierad rätt till de högsta befattningarna och en stor andel ursprungligen också inom de lägre rangklasserna. Konkurrensen från ofrälse håll gjorde sig emellertid tidvis kraftigt gällande om också uppmjukad genom talrika nydlingar som fördröjde förskjutningen till de ofrälse förmån. Carlsson redovisar utvecklingen av relationerna mellan adel och ofrälse i tabellform och med klagörande kommentarer. Underlaget för den statistiska bearbetningen är ämbetsverks- och domstolsmatriklar, J. E. Almquists arbete om lagmän och häradshövdingar, Sten Lewenhaupts Svenska högre ämbetsmän från 1634 (1962), Henels matriklar 1729 och 1735 samt hovkalendrar och statskalendrar. Förf. visar hur adeln pressades från högre tjänster till lägre, från kollegierna till andra ämbetsverk. Han pekar på att bl. a. posten och tullen mot periodens slut drog till sig ett ökat antal adelsmän (s. 79). I viss utsträckning berodde det på att befattningar vid dessa verk kom att bli pensionsysslor för office-

rare. Allt som allt konstaterar Carlsson, att det adliga inslaget i civilförvaltningen undan för undan försvagades, om också det totala antalet adliga civilämbetsmän hela tiden ungefär svarade mot adelsmännens tillväxt.

En likadan utredning ägnar Carlsson åt relationerna mellan adelsmän och ofrälse inom officerskårerna vid armén och flottan. Också här föreligger ett personhistoriskt rull- och matrikelmaterial som grundval för de statistiska beräkningarna i tabellerna. Underlaget är bättre för armén än för flottan. Hjalmar Börjessons tryckta arbete Biografiska anteckningar om örlogsflottans officerare 1700—1799 (1942) upptar endast officerare som vunnit anställning efter 1700 och kan därför inte användas för beräkningar gällande 1700-talets början (s. 107 not 98). Det torde numera vara möjligt att komplettera underlaget beträffande flottans officerare för denna tidsperiod i det svårbearbetade och delvis bristfälliga arbetet av Lewenhaupt om Karl XII:s officerare genom att excerpiera Börjessons i Krigsarkivet sedan 1971 förvarade arbetsmaterial till en matrikel över flottans officerare på 1600-talet. Officersyrket var särskilt tilldragande för adelsmännen. Dock visar utvecklingen av det inbördes förhållandet mellan frälse och ofrälse ganska egendomliga siffror, beroende på olika av Carlsson utredda faktorer. Inom armén var det ofrälse inslaget 1700 41,9 %, 1719 (efter det stora nordiska kriget med dess starka manfall för adeln) 66,3 %, 1757 28,1 % 1763 33,6 % och 1865 54,4 %. En tabell över adliga och ofrälse officerare vid 14 arméförband 1735—1793 visar en så låg siffra som 22,7 % för de ofrälse 1780, därefter följer en ny uppgång för dem. Det icke adliga inslaget var större vid sådana vapen som artilleriet, fortifikationen och flottan, där det krävdes särskilda yrkeskunskaper.

Ett intressant avsnitt ägnar Carlsson åt frälsejordens utveckling. Ursprungligen ungefär 1/3 av all jord och förbehållen adelsmännen som deras viktigaste privilegium började redan i slutet av 1600-talet sådan jord att komma i händerna på personer utanför ståndet genom gifte, arv, köp, byte eller på annat sätt. Frälsejorden bevarade sin privilegiekaraktär oavsett om ägaren var adelsman eller inte. Innehavarna skulle upprätta rusttjänstlängder, vilket har till följd att serien Adelns rusttjänstlängder i Krigsarkivet också innehåll-

ler längder avgivna av ofrälse ägare av frälsejord. Övergången av frälsejord i ofrälse ägo försiggick länge vid sidan av adelsprivilegierna. Först 1789 fick bönderna laglig rätt att inneha vanlig frälsejord, en rätt som 1810 vidgades också till säterier. Samtidigt inskränktes frälsejordens förmåner i skattehänseende. Redan långt före 1789 hade emellertid stora delar av denna jord övergått till andra ståndspersoner, även bönder. Carlsson följer förloppet genom en metodiskt lärorik bearbetning av det kamerala källmaterialet och av kameral, topografisk och personhistorisk litteratur. Resultaten redovisas i tabeller. Utvecklingen gestaltar sig högst olika i skilda delar av landet. En personhistoriskt intresserad läsare möter i framställningen idel namn, mer eller mindre kända, på icke adliga personer som lagt under sig större eller mindre delar av adelns gods. Den troligen rikaste av dem alla var Niklas Sahlgren. Adelns tillbakagång som jordbrukare kan ha haft olika orsaker. En del adelsmän var fortfarande knutna till jorden genom att bruka indelta officersboställen. Andra familjer och släktgrenar, redovisade av Carlsson (s. 144), nedsjönk redan före frihetstidens slut i allmogestånd. Huvudresultatet av utvecklingen var att adeln under den behandlade perioden förlorade mer än hälften av sin fasta egendom. Vid ståndstidens slut var säkerligen mer än hälften av adeln helt obesutten. Ett studium av de äldsta årgångarna av Anreps adelskalendrar befäster detta intryck även om man vet att Anrep hade bekymmer med att få uppgifter om adelns egendomsinnehav för sina kalendrar.

På grundval av Elgenstiernas och Schlegel-Klingspors ättartavlor har Sten Carlsson gjort sig mödan att statistiskt sammanställa tabeller över giftermålsförbindelser mellan adelsmän och ofrälse. Liksom i fråga om frälsejordens övergång i ofrälse ägo företer äktenskapsrelationerna olika drag i olika delar av landet. Totalt menar förf. att under 1680-talet minst 21 % av adeln gifte sig utom sitt stånd. Vid periodens slut räknar han med 66 %, alltså en påfallande ståndsutjämning.

Underlaget för avsnittet om prästerskaps sociala rekrytering och giftermålsförbindelser har vidgats sedan första upplagan utkom. Ny herdaminneslitteratur föreligger för Stockholms stad, Kalmar, Karlstads, Lunds och Västerås stift. Resultatet

blir emellertid inte förändrat. Carlssons tabeller visar, att prästerskaps ursprungliga homogenitet med stark självrekrytering och ofta förekommande äktenskapsförbindelser med prästdöttrar först efterhand och med början vid mitten av 1700-talet försvagades och mot ståndstidens slut ledde till en nivellering inom samhällets mellanskikt med en ökning av ofrälse ståndspersoners och borgares inslag i prästerskaps rekrytering.

Kapitlet om studenternas levnadsbanor och sociala rekrytering är grundat framför allt på bearbetning av nationsmatriklarna (flera användbara för Lunds än för Uppsala universitet). Långt fram i början av 1700-talet var universiteten huvudsakligen utbildningsanstalter för präster; mer än hälften av studenterna ägnade sig åt prästycket. Tendensen vänder omkr. 1730 och vid ståndstidens slut var det mindre än 20 % av studenterna som blev präster. Enligt Carlsson hade sekulariseringen försiggått i tre etapper 1730—60, 1780—1800 och 1820—1860. Den ursprungligen starka rekryteringen av studenter ur prästfamiljerna visade en motsvarande nedåtgående kurva under perioden. Bondestudenterna utgjorde vid 1700-talets början tidvis mer än 20 % av alla studenter, en vid internationell jämförelse hög siffra, som efter olika variationer under mellantiden höll sig tämligen oförändrad vid periodens slut, något högre i Lund och lägre i Uppsala.

I ett stort avsnitt "Från ståndssamhälle till klassamhälle: kronologisk översikt" ger Carlsson en syntes av sina forskningsresultat, som ytterligare belyses med nya värdefulla synpunkter. Han pekar bl. a. på hur de nyadlade under 1600-talet snabbt assimilerade sig med de äldre adelsmännen. Också de nyadlade var eller blev snart besuttna. Stora nordiska kriget gick hårt fram över adeln. Följden blev en ståndsutjämning redan under senkarolinsk tid. Balansen återställdes genom massadlingarna vid frihetstidens början och privilegiesystemets återuppbyggnad 1719—1730. Denna period avlöstes av de ofrälse civilämbetsmännens och storföretagarnas frammarsch 1730—1760 under intryck av ett kraftigt materiellt uppsving och en djupgående samhällsomvandling. Det är enligt Carlsson denna period av frihetstiden — och endast den — som uppfyller villkoren för Ludvig Stavenows tes om hela denna epok, nämligen att frihetstiden

är det moderna Sveriges begynnelse-tid. Den fortsatta utvecklingen mot ståndssamhällets upplösning gick i av förf. schematiserade perioder, avbrutna av fruktlösa försök att hävda ståndsprivilegierna. Medelklassen bröt igenom under tiden 1820—1840.

Sten Carlssons här behandlade arbete har främst socialhistorisk syftning. Uppgiften har varit att nå siffermässiga resultat i fråga om ståndsutjämningen. De talrikt förekommande enskilda personerna och släkterna utgör endast exemplifieringar på typföreteelser. Ett arbete av denna art skulle emellertid knappast kunna skrivas av någon annan än av Sten Carlsson, som så fullständigt behärskar hela vår personhistoriska och topografiska litteratur, dvs. grundvalen för den skickligt gjorda bearbetningen. För alla som sysslar med biografisk och genealogisk forskning kan arbetet ge oväntade och intresseväckande uppslag.

Bertil Broomé

Lärd och skald

Leif Landen, *Gudmund Jöran Adlerbeth. En biografisk och litteraturhistorisk studie* (Litteratur, teater, film. Skrifter från Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund, 5. Lund 1973, 322 s.).

En avhandling med titeln Gudmund Jöran Adlerbeth, en biografisk och litteraturhistorisk studie, leder tanken mot i yttre och inre mening vackra böcker om vår 1700-talskultur, sådana som Martin Lamms Johan Gabriel Oxenstierna, en gustaviansk natursvärmares liv och dikt (1911). Men vi lever i en tid av nya villkor för doktorsavhandlingen. Leif Landens undersökning åskådliggör vissa av dess konsekvenser. Innanför det pompejanskt gröna omslaget med Sergels vackra porträttmedaljong döljer sig en offsetprodukt av torftigt slag. Skrivmaskinens begränsade register har framtvingat en mängd understrykningar. Illustrationerna är grumliga och deras underskrifter i samma utförande som den löpande texten, vilket stundom förvirrar läsaren. Boken är hårt präglad av det knappa tryckningsbidraget.

Det skönskrivande som av ålder ansetts höra samman med litteraturvetenskapen har inte någon anhängare i författaren. Komposition och språk är föga konstnärliga. De täta underrubrikerna hejdar läsaren och hindrar även författaren från

större sammanhang. En osäkerhet i stilmedlen visar sig i nyskapelser som "nobiliseringsrusch" (s. 10) och satser som "Året är 1778" (två gånger s. 16).

Även innehållet erinrar om den forna licentiatavhandlingen. Adlerbeth har traditionellt blivit aktningsfullt men inte entusiastiskt värderad som diktare. Han har, t. ex. av Anton Blanck i Den nordiska renässansen i 1700-talets litteratur (1911), setts som den mångsidige och vakne förmedlaren och bedömare, en viktig funktion i en litterär kultur. Men betecknande är hur Agne Beijer i Svenskt biografiskt lexikon (1918) fränkänner honom "verklig originalitet" som diktare. Landen antyder att han här vill företaga en omvärdering. Vi är, menar han, fångna i romantikens kriterier. "Det är en handfull dikter av Kellgren, Oxenstierna eller Lenngren som verkligen direkt talar till oss"; det mesta är tidsbundet. "Skalar man bort det tidsbundna har också Adlerbeth varit ett stycke äkta poesi." Han driver dock inte detta vådliga resonemang längre än till att hävda att vissa stycken i dennes produktion har "lyriska förtjänster" och kan läsas med "god behållning" (s. 45).

Den tematiska uppläggnig Landen väljer (Stoicism, Förgängelsetemat osv.) visar dock att han funnit klokast att uppfatta sitt föremål på traditionellt sätt. En stor lärdomsapparat mobiliseras, och forskningen berikas med ytterligare, ofta intressant kunskap om Adlerbeth som beläst och smaksäker *homme de lettres*. I denna analys har avhandlingen sin styrka. Men de "lyriska förtjänsterna" får aldrig den möjlighet de eventuellt skulle förtjäna.

Avhandlingen utger sig också för att vara en "biografisk studie". Detta är knappast en korrekt varudeklaration, när det biografiska elementet inskränker sig till "Mannen och hans verksamhet. En introduktion" (s. 9—59). Vad som där ges är en krönika, full av intressant stoff men föga genomarbetad. Den personliga utvecklingen med ingredienserna karriärism och stoicism, misslyckat äktenskap, vän-umgänge och öm fostran av mindre begåvad son formas aldrig till en helhetsbild. Den historiska sidan har tydligen mindre intresserat författaren: "slaget (!) vid Perevolotjna" (s. 10) talar här ett tydligt språk. Adlerbeths politiska hållning och insats — både praktisk och litterär — behandlas ytligt och splittrat. I hyllningstiraderna till Gustav III i hans dramatiska

produktion i dennes tjänst under 1770-talet intolkas ett personligt politiskt program: Adlerbeth framstår som "medlare mellan kung och folk" (s. 14). Detta vågsamma uppslag fullföljs inte: en halv sida, "Oppositionsmannen", ägnas att vagt kombinera hans modiga uppträdande vid Förenings- och Säkerhetsaktens genomdrivande med Historiska anteckningar och den beryktade Gustav III-karaktäristiken. De inströdda "ju", "väl" och "förstås" markerar i detta kapitel författarens vädjan till läsaren att själv erinra sig sammanhången.

Gudmund Jöran Adlerbeth hör till männen i andra ledet. Men just däri ligger hans intresse. På flera områden gjorde han betydande insatser, präglade av bildning, smak och självständighet och sammanhållna av en stark personlighet. En verklig biografi över honom skulle, i likhet med Karl Ragnar Gierows minnesteckning av Clewberg-Edelcrantz, åskådliggöra en civilisation där ännu politik och förvaltning, lantlig näring, vetenskap, dikt och konst kunde bemästras och samordnas av den högststående individen.

Herman Schück

Hans Järtas idéutveckling

Olof Dixelius, *Hans Järta och litteraturen. Hans Järta i litterär debatt och kulturpolitik under romantikens tidevarv (1809—1825)* (Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, Filologisk-filosofiska serien, 12, 1973, 178 s.).

Docent Olof Dixelius publicerade år 1953 en omfattande avhandling om "Den unge Järta". Den behandlade oppositionsmannen och hans utveckling fram till 1809, med tyngdpunkten lagd på Järtas insats som politisk diktare. Trots en deklarerad strävan att såvitt möjligt utelämnas material av rent historisk-politisk art kunde författaren inte den gången underlåta att ge en förhållandevis bred framställning av de politiska miljöer, som Järta kom i kontakt med. Från personhistorisk synpunkt är avhandlingen betydelsefull inte bara som studie över Järta utan också för de uppgifter den ger om en rad andra personer, särskilt under 1790-talet.

När Dixelius jämnt tjuugo år senare givit ut en fortsättning på sina undersökningar, har han hållit sig mera strikt till Järta

själv och till vissa sidor av dennes verksamhet, nämligen de litterära och kulturpolitiska. Järtas insatser som statssekreterare och landshövding berörs endast i förbigående. Någon fullständig biografisk skildring är inte åsyftad. Undersökningen gäller Järtas idéutveckling, sådan den kan avläsas främst i hans ställningstaganden i den pågående striden mellan de olika litterära riktningarna.

Den valda begränsningen kan i och för sig vara naturlig för en litteraturforskare. Den har också det goda med sig, att den inriktar uppmärksamheten på en synnerligen intressant fråga; hur kom det sig att den forne oppositionsmannen utvecklades till att vid mitten av 1820-talet stå som en av de främsta företrädarna för den konservativa Historiska skolan? Förloppet är inte lättöverskådligt, inte minst därför att Järta under 1810-talet gjorde en rad skarpa satiriska utfall mot de nyromantiska diktarna, som han i många stycken borde ha kunnat uppfatta som åsiktsfränder.

Dixelius utreder sorgfälligt de olika faser och positionerna. Han börjar med att studera Järtas förhållande till göticismen, fortsätter med att belysa hans relationer till Nya Skolan och slutar med en utförlig analys av de åsikter som Järta förfäktade i början av 1820-talet i sin tidskrift *Odalmannen*.

Det kan synas förvånande att Järta var i det närmaste lika negativ till den götiska poesien som till den nyromantiska. Men ingendera motsvarade hans stilideal. Det var på ett tidigt stadium bestämt av hans beundran för Kellgren. Både då det gällde vers och prosa var denne förebildlig. Järta slog ned på vad som smakade av fraser och bombasm, var han än träffade på det. Detta förklarar mycket — om än inte allt — av hans inställning till Ling och Atterbom.

Inte heller ideologiskt var Järta tillfreds med göticismen. Han tog avstånd från det tillbakablickande, antikvariska draget i rörelsen. Hans idé om en nationell litteratur utgick från att den skulle bygga på den levande allmogekulturen, och då främst hans eget landskaps — alltså Dalarnas. Ett av de intressantaste avsnitten i Dixelius' framställning gäller just den speciella dalaromantik, som Järta utvecklade. Den hade många rötter. En var givetvis hans härstamning från denna del av Sverige. En annan var hans medvetenhet om den

tidigare utbildade föreställningen om dalkarlarnas roll som försvarare av den svenska friheten — den idealbild, som Gustaf III så skickligt appellerade till 1788, då Hans Järta var fjorton år. En tredje var hans behov att förankra sina åsikter i konkreta realiteter och inte i allmänna teorier. Utan att i grunden vara originell gav Järta denna dalaromantik en ny utformning genom att tillfoga den litterära aspekten: den centrala svenska litterära traditionen ville han se som en linje från Stiernhielm till Wallin, därmed också som fristående från båda de stridande lägren i 1810-talets vittra strider.

Järtas dalaromantik ger en antydning om att hans historicism åtminstone delvis bottnade i en trohet mot hans ungdoms åskådning. Något liknande kan iakttas i hans reaktion mot Nya Skolan. Han tyckte illa om dess schellingska filosofi bland annat därför att den föreföll honom vara ett förfall av det kantska tänkande, som han hade tillägnat sig i sin ungdom. Som Dixelius påpekar, banade Geijers uppgörelse med Schellings filosofi i den omstridda skriften om Thorild vägen för ett samförstånd mellan de båda personligheter som skulle bli den Historiska skolans förgrundsgestalter. En annan faktor, som drev Järta i samma riktning och kom honom att förfäktas en idealistisk humanism, var hans aversion mot liberalernas i hans tycke materialistiska och trångt utilistiska åsiktsförkunnelse. "Här, liksom så ofta annars", skriver Dixelius, "reagerar Järta kraftigast på negativa impulser." Det är faktiskt ett av de få ställen i boken, där författaren gör en psykologisk kommentar. Den förefaller slående riktig, och man är i viss mån benägen att beklaga att han varit så återhållsam på denna punkt — han måste rimligtvis ha gjort sig en ganska inträngande bild av Järtas personlighet. I själva verket förefaller denna att ha spelat en väsentlig roll för många av de egenartade polemiska turer som beskrivs av Dixelius. Därvid har man att räkna med inte bara det reaktionssätt, som nyss berördes, utan också en känsla för den individuella självständighetens värde som gränsade till egensinnighet.

De utvecklingstrådar som Dixelius följt under ett drygt decennium samlas upp i hans analys av Odalmannen. Han konstaterar med all rätt att mycket vad Järta där skriver finns förebådat i tidigare aktstycken av hans hand; särskilt viktig är den

promemoria om statligt stöd till den inhemska vetenskapliga produktionen som han författade på våren 1816; redan den innehåller de väsentligaste punkterna i hans kulturpolitiska program. I detta sista kapitel ger Dixelius också en väl avvägd karakteristik av Järta som författare. Han påpekar att denne, med all sin satiriska och stilimitativa talang, inte var någon ursprunglig lyrisk begåvning. Däremot var han, menar Dixelius på goda grunder, en betydande prosaskribent, som på ett självständigt sätt förvaltade och utvecklade traditionen från Kellgren i sina på en gång spirituellt lediga och sakligt dokumenterade uppsatser i politiskt vetenskapliga ämnen.

Allt som allt ger Dixelius framställning en inträngande bild av ett stycke svensk idéhistoria, sobert och försiktigt presenterad, men ändå på sitt sätt fängslande.

Örjan Lindberger

Om Hans Järta som ämbetsman

Landberg, Georg, *Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län 1812—1822. Mot bakgrund av tidigare verksamhet och samhällstänkande* (Skrifter utg. av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, 65; Sthlm, Rabén o. Sjögren, 1973, 294 s.). I utomordentligt god anslutning till jubileumsfirandet — det var i februari 200 år sedan Hans Järta föddes — presenterade Georg Landberg sitt arbete om Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län. Författaren, vilken f. ö. genom sin hustru, f. Hammarskiöld, räknar avlägsen släktskap med Järta, ger — som underrubriken antyder — icke endast en fyllig skildring av landshövdingstiden utan också en brett anlagd bakgrundsteckning av Järtas samhällstänkande och allmänna politiska insatser t. o. m. 1809, inklusive en inträngande analys av den magistrala debatten kring Hans Järta och 1809 års RF. Med en suverän behärskning av det mångskiftande materialet ger Landberg sin personligt hållna men övertygande tolkning av det motsägelsefulla geniet Järta, radikal opponent mot Gustaf III:s och Gustaf IV Adolfs personliga kungamakt men själv såsom landshövding patriarkalisk — enligt många uppfattning konungslig — i sin maktutövning. På fädernet härstammande från en släkt (Hierta) med starkt militärt inslag hade Järta på moderns sida ett mera civilt påbrå. Fadern — friherre Carl

Hierta till Lagmansholm — som vid sonens födelse var chef för Dalregementet, hade på fädernet att ta arv efter framstående kavalleriofficerare i tre generationer. Hans Järtas mor, Maria Charlotta von Plomgren, var dotter till den bekante hattledaren, kommerserådet Tomas Plomgren. På grund av olika omständigheter kom Järta från 9-årsåldern att vistas och uppfostras hos landshövdingen Johan Beck-Friis i Falun, god vän till familjen Hierta. Ödet skulle foga det så, att Järta tre decennier senare själv skulle inta landshövdingstolen i samma stad. Järtas starka känslor för Dalarna och dess befolkning — vilket på olika sätt och i skilda sammanhang framträder i Landbergs undersökning — hade alltså sina rötter redan i barndomsupplevelser.

I det rikhaltiga material, som Landberg presenterar och analyserar betr. Järtas landshövdinggärning, finns onekligen mycket som är av speciellt intresse för den personhistoriskt intresserade. Redan inledningskapitlet ger en fängslande tolkning av den mångfacetterade personligheten Järta och skildringen av landshövding Järtas insatser för att lindra dalabefolkningens mödor i tider av missväxt och ekonomiska svårigheter ger också en god belysning av vissa av hans karaktärsdrag: den ömtåliga självständighetskänslan — ofta kombinerad med lättstötthet — medkänslan med småfolket, vidare "odalmannaan- dan" med betoning på dalaallmogens frihetstraditioner. Det neurasteniska draget i Järtas karaktär betonas starkt och säkert med rätta av Landberg. Men även personagerna i landshövdingens omgivning framträder levande i boken och det är ett rikt personhistoriskt material, som författaren bragt i dagen, icke bara vad gäller befattningshavare på högre nivåer utan även betr. många i mera perifer ställning. Landbergs forskning rörande Hans Järtas verksamhet som landshövding i Kopparbergs län 1812—1822 vidgar sig emellertid också på flera punkter till intressanta utblickar utanför länets gränser. Det rikspolitiska perspektivet accentueras, bl. a. i avsnittet om riksdagen 1815 och dess följder, och avspeglingen av den utrikespolitiska dramatiken 1814 får likaså en intressant belysning i Landbergs studie.

Det förtjänar alltså att ännu en gång betonas, att Landbergs innehållsrika och väldokumenterade framställning av landshövding Järtas gärning också ger viktiga

perspektiv på geniet Järta över huvud, onekligen ett av tidevarvets mest mångsidigt begåvade men även splittrade snillen i vårt land.

Olof Dixelius

Prinsen av Vasa

Harald Hultman, *Prinsen av Vasa. Den siste gustavianen* (Sthlm, Bonniers, 1974, 288 s.).

Gustav IV Adolfs son Gustav, från 1829 kallad prins av Vasa, har nu blivit föremål för en biografi av den i Wien bosatte redaktören Harald Hultman. Boken föregicks av en betydande förhandsreklam, varvid framhölls, att ett detektivarbete utförts och att forskningar bedrivits i femton länders arkiv.

Boken har försetts med en uppräknig av "Utnyttjade arkiv", vilka uppgår till ett imponerande antal, och dessutom har på ett par ställen tillfogats "m. fl." Dock anges inte, vilka serier som utnyttjats i de olika arkiven. Endast i ett par fall har en ytterst summarisk sådan förteckning lämnats, t. ex. beträffande svenska Riksarkivet, men då har tillfogats både "bl. a." och "etc".

Under rubriken Diplomatica i källförteckningen läser man med förvåning: "Viktiga avsnitt har citerats efter Bloomfield, Carlsson, Corti, Höjer och Strömbeck." Eftersom även tryckta källor och samtliga dessa författares verk uppförts i litteraturförteckningen, hör de inte hemma bland källor, allra minst Sten Carlssons och Torvald Höjers. Hultman har sannolikt avsett att härmed gardera sig, då hans framställning ibland alltför nära överensstämmer med dessa författares.

Det skall dock med en gång sägas ifrån, att det då inte rör sig om citat, eftersom varken källan angivits eller citationstecken utsatts. Ej heller nämns här den författare, som blivit mest utnyttjad, nämligen Hj. Lindeberg, som 1921 utgav biografien *Prinsen av Wasa*.

På tre ställen nämns Lindeberg i Hultmans text. I en efterskrift står under rubriken Kvarlätenskap och eftermäle (sid. 266): "I en biografi 1921 försökte Hjalmar Lindeberg teckna prinsens porträtt", och så följer en kort redogörelse för Lindebergs uppfattning om prinsen. Vidare refereras Lindeberg på sid. 223 och 230 med angivande av källan. Därav skulle

man kunna tro, att Hultmans beroende av denna tidigare levnadsteckning inskränker sig till dessa ställen. Så är dock inte fallet.

I själva verket följer Hultmans text ibland Lindebergs så nära, att stora partier måste betecknas som moderniserad avskrift. Särskilt betänkligt är, att citat ur memoarer och tryckta källor ofta får följa med från det ena verket till det andra utan angivande av källa. Utrymmet medger endast ett par stickprov.

Hultman skriver (sid. 27): "Esaias Tegnér bodde den sommaren vid Ulriksdal, och i ett brev till A. C. Kullberg den 29 juni 1803 skriver han att han dagligen ser de kungliga barnen, 'varibland främst Sveriges unga hopp. Skada blott att det skall halta så förbannat.' Annars linkar han nu helt lite, tillägger Tegnér . . ."

Läsaren bibringas den uppfattningen, att Hultman vid sina arkivstudier hittat detta uttalande. Lindeberg skriver emellertid (sid. 28 f.): "Esaias Tegnér, som under sommaren 1803 bodde vid Ulriksdal, omtalar i brev till A. C. Kullberg den 29 juni s. å., att han dagligen ser de kungliga barnen, 'varibland främst Sverges hopp. Skada blott att det skall halta så förbannat! Annars linkar kronprinsen nu endast helt litet . . .'"

Liksom Lindeberg omtalar Hultman omedelbart efter detta citat, att Malte Ramel utsetts till kronprinsens guvernör. Med några förkortningar och retuscheringar används Lindebergs text ordagrant med exakt samma citat från Adlerbeth.

På följande sida (sid. 28) skriver Hultman: "Enligt Adlerbeth skall Gustav ha visat tecken till ett böjligt och välartat lynne, men 'en ceremonios etikett och representation omgav honom ständigt.'" Meningen återfinns praktiskt taget ordagrant hos Lindeberg (sid. 30).

Hultmans skildring av ett uppträd på riddarhuset vid 1809 års riksdag (sid. 46) med omnämmande av Nauckhoff, Samuel af Ugglas och H. H. von Essen återfinns något utförligare hos Lindeberg (sid. 54).

Exemplen skulle kunna mångfaldigas.

Även andra författares arbeten än Lindebergs har begagnats på liknande sätt. Sten Carlsson, Gustav IV Adolf (1946), anges ordentligt som källa på sid. 116 men inte på sid. 21, där det heter: "Hertiginnan berättar att kungen 'minst hundra gånger om dagen' gick in till den lille och kysste honom, och drottningen har sedan betecknat den tiden som sitt livs lyckli-

gaste." Så gott som samma mening med exakt lika citat återfinns hos Sten Carlsson, a. a., sid. 120. På sid. 19 nämner Hultman, att drottning Fredrika ansågs vara en ovanligt vacker kvinna, "landets kanske vackraste, enligt en fransk diplomat". Jfr Carlsson, a. a., sid. 68: "En fransk diplomat har t. o. m. ifrågasatt, om hon inte var landets vackraste kvinna."

Torvald Höjer citeras på sid. 90 f. Så sker däremot inte på sid. 147, där referatet av ett brev från Karl XIV Johan till kung Wilhelm av Nederländerna den 7 juli 1828 tydligt överensstämmer med Höjers referat i Carl XIV Johan, Konungatiden (1960), sid. 116. Överensstämmelsen är till stor del ordagrann. Detsamma är förhållandet med referat av ett brev till kronprins Oskar på sid. 149, som återfinns hos Höjer, a. a., sid. 117. Hultman tillägger dock här ett citat från engelske ministern Bloomfield. Det bör då påpekas, att det här rör sig om en tryckt källa och sålunda inte har krävt arkivstudier (Bloomfield, Benjamin, *Memoir of Benjamin Lord Bloomfield*. Ed. by Georgiana Lady Bloomfield, 2 (1884), sid. 165).

Ett till svenska översatt citat ur Marianne Ehrenströms franska dagbok på sid. 47 överensstämmer misstänkt starkt med Gerd Ribbings översättning i *Ensam drottning* (1959), sid. 248.

På motsvarande sätt har utan källhänvisning en stor del av korrespondensen mellan olika medlemmar av den kejsrerliga familjen i Wien traderats via Egon Caesar Corti, *Vom Kind zum Kaiser* (1950), ett verk som till stor del bygger på dessa brevsamlingar.

Det har varit omöjligt att för denna re- cension göra en fullständig undersökning av hur mycket i Hultmans framställning som är resultat av egna arkivstudier, helst som en del av den litteratur han använt är svåråtkomlig i Sverige. En del av de brev från hovdamer, som ofta citeras, finns ut- givna av Richard Kühn, men i vilken ut- sträckning denna utgåva täcker citaten har inte kunnat kontrolleras. Att arkivstu- dier icke företagits i så stor utsträckning som gjorts gällande i pressen och i förfat- tarens egen källförteckning torde dock kunna fastslås. En stor del av de citat, som inte återfunnits i tidigare bearbet- ningar, härrör i varje fall från tryckta käl- lor.

Hultman ger spridning åt ett rykte, att Vasaprinzen skulle varit far till kejsarna

Frans Josef av Österrike och Maximilian av Mexico. Prinsen skulle med andra ord ha varit älskare åt sin kusin ärkehertiginnan Sophie. Hultman uttrycker sig likväl med viss försiktighet och säger sig inte vara övertygad om sanningshalten i detta skvaller.

Huvudkällan har här varit de memoarer, som skrivits av storhertiginnan Stéphanie av Baden, svärmor till prinsen av Vasa. Hon var dotter till Joséphine de Beauharnais och styvdotter till Napoleon I. När prinsens äktenskap upplöstes till följd av hustruns notoriska otrohet, tog Stéphanie frenetiskt parti för sin dotter. Det var i detta sammanhang hon utspred ryktet, att mågen varit otrogen, och hennes ryktessmideri intensifierades, när prinsen ointetgjorde hennes planer på ett giftermål mellan sedermera Napoleon III och hennes dotterdotter som var prinsens dotter Karola. Gustav IV Adolfs son ville inte veta av någon dynastisk förbindelse mellan sin familj och huset Bonaparte.

Trovärdigheten i dessa rykten minskas ytterligare av att även Napoleon I:s son, hertigen av Reichstadt, utpekats som far till de båda kejsarna. Detta rykte fick fart i samband med att Napoleon III utsåg habsburgaren Maximilian till kejsare i Mexico. Detta rykte omnämns i förbigående men avvisas av Hultman, liksom det förut avvisats av Lindeberg.

Till sist ett par sakanmärkningar. Hultman citerar (sid. 21), sannolikt efter Carlsson, a. a., sid. 20 f., de ord i Gustav IV Adolfs konungaförsäkran, där han avsåger sig enväldet. Det nämns dock inte, att kungen i samma veva skrev under förerings- och säkerhetsakten, varigenom läsaren bibringas en felaktig uppfattning om det sengustavianska statsskicket.

Om Sveriges deltagande i koalitionskrigen mot Napoleon heter det (sid. 35): "Den militära utvecklingen inskränkte Sveriges insatser till att besätta hertigdömet Lauenburg och trygga Pommerns gränser mot anfall från Preussens sida, sedan Napoleon genom segrarna vid Austerlitz tvingat Preussen och Österrike att lämna koalitionen." Preussen gick som bekant in i koalitionen först efter Austerlitz och den fransk-österrikiska freden. Sverige kämpade på samma sida som Preussen, och det var inte mot preussiskt utan mot franskt anfall som Pommern skulle skyddas. Franska trupper intog ju också först Lauenburg och sedan hela svenska

Pommern.

När det på sid. 41 sägs om 1808 års krig i Finland, att "Finland utrymdes efter ett tappert uppehållande försvar", överensstämmer detta knappast med modern historiepuppfattning men väl med Lindebergs ord: "Den svenska hären måste under oupphörliga strider och tappert motstånd draga sig tillbaka, och i början av 1809 var hela Finland i ryssarnas våld" (sid. 29).

Hultmans bok är lättläst och underhållande, och den har försetts med ett vackert och intressant bildmaterial. Man måste emellertid beklaga, att källorna behandlats otillfredsställande. Verket skulle inte ha givits ut för att vara mera än det är.

(Boken har sedermera utkommit i ny upplaga, varvid ett par retuscheringar gjorts. Recensionen hänför sig till första upplagan.)

Ingegerd Hildebrand

Arkitekt och konsthistoriker

Bo Grandien har som medarbetare tidigare i Svenska Dagbladet och numera i Dagens Nyheter ofta lättfattligt och spirituellt presenterat lärda och svårtillgängliga arbeten inom bl. a. konsthistoria och personhistoria. Fint och sakkunnigt recenserar han t. ex. nyutkomna häften av Sveriges kyrkor och Svenskt biografiskt lexikon, som oftast går obemärkt förbi i dagspressen. Som tidningsman röjer han ett brett register, ett vetenskapligt grepp och en litterär stil, som inte bemängs av lärdomshögfärdens damm. Parallellt med sitt journalistiska arbete har Grandien under många år förberett en doktorsavhandling i konsthistoria, som ventilerades våren 1974 vid Uppsala universitet och renderade honom en docentur: *Drömmen om medeltiden. Carl Georg Brunius som byggmästare och idéförmedlare* (Sthlm 1974, 613 s. Nordiska museets handlingar, 82).

Carl Georg Brunius (f. 1792, † 1869), professor i grekiska i Lund efter Esaias Tegnér, prost och kyrkoherde i Stävie och Lackalänga, latinsk skald, arkitekt och konsthistoriker, var redan under sin livstid en föga tidsenlig person. Han levde i stor beundran för medeltida stilideal och förfäktade sina idéer rabiatt och fullständigt utan hämningar. Grandiens avhandling är fylld av vittnesbörd ur Brunius rika brevväxling om hans absoluta brist på hänsyn

mot oliktankande; hans grova tillmälen och drastiska skrivsätt har blivit till en legend. Inte för intet kallades han den gamla draken i Lund. Men författaren har inte kunnat undgå att gripas av beundran för vissa sidor i den stridbare för att inte säga grälsjuke grekprofessorns rika natur.

Brunius var en grundlärd kännare av medeltidens konst- och arkitekturhistoria. Med inlevelse och stor sakkännedom skildrar Grandien de nygotiska strömningarnas vandring från kontinenten till Norden. Brunius var djupt förtrogen med dem och ägde stora kunskaper om medeltidens byggnadsbrödraskap och frimureriet. Nyklassicismen hade i grekprofessorn en svuren fiende. Starkt medveten om sin vetenskapliga begåvning göt amatörarkitekten sin vredes skålar över tidens arkitektutbildning och överintendentens ämbetets enligt hans mening ovetenskapliga representanter. Brunius' konsthistoriska författarskap, som behandlade bl. a. Skånes och Gotlands konsthistoria, bedöms positivt bl. a. på grund av exakthet och konkret detaljrikedom.

Främst är Brunius' namn knutet till ett mycket stort antal kyrkor, slott och andra byggnader som han restaurerat eller ritat. Under en lång period ledde han restaureringsarbetena i Lunds domkyrka. Bekant är anekdoten: "träffas i domkyrkan alla dagar utom söndagar" (jfr O. Ingstad i Under Lundagårds kronor, N. S. (1921), s. 39 ff.). Hans insatser där har blivit mycket omdiskuterade. Bl. a. har han kritiserats för att han lät ta bort de medeltida korstolarna, riva ner Jacob Erlandsens korinredning med dess stora tvärmur, mellanmurar och gravkammare och anlägga en stor sandstenstrappa mellan högkor och långhus. Brunius hade en starkt utvecklad praktisk begåvning. En styrka i hans arbete var den grundläggande utbildning han gav murmästare och stenhuggare. Det uppstod en hel skola av sådana hantverkare som användes vid Brunius' byggnadsarbeten på olika håll; han godkände helt enkelt ingen annan arbetskraft än den av honom utbildade. Brunius byggde själv ett avsevärt antal hus i den medeltida stil som han gjort till sin egen. Förf. har försett arbetet med ett ort- och monumentregister som vägledning för den som vill studera något enskilt av Brunius' många verk. Här kan endast pekats på Lundagårdshuset och Brunius' eget magnifika bostadshus vid Kiliansgatan i Lund.

Av stort biografiskt intresse är grekprofessorns livliga kontakter med olika skånska magnater, som anlidade honom som arkitekt, t. ex. Carl Adam von Nolcken på Jordberga och Gustaf Trolle-Bonde på Trolleholm. Det omfattande personregistret visar att vi med Grandiens avhandling om Carl Georg Brunius fått inte bara ett lärt konsthistoriskt specimen utan också ett värdefullt bidrag till 1800-talets personhistoria.

Bertil Broomé

En banbrytare inom kulturminnesvården

Ake Stavenow, *Nils Månsson Mandelgren* (Nordiska museets handlingar, 79. Lund 1972, 187 s.).

En förutsättning för all mänsklig samlevnad är utan tvivel att vissa normer tid efter annan fastställs som gör det möjligt för korporationer och enskilda att handla utan att principiella avgöranden behöver fattas i varje enskilt fall. Härmed följer helt naturligt en viss eftersläpning och stelhet som lätt förenas med en mer eller mindre uttalad obenägenhet till omprövning av systemet. Gamla former blir därvid gärna uppfattade som naturgivna och som de enda möjliga. I ett sådant läge kommer ofta krafter i rörelse och personligheter framträder som gör sig till talesmän för andra alternativ och som inte sällan, såsom den senare utvecklingen bekräftar, därvid visar stor framsynthet. Genom sin oppositionella inställning och den hårdhänta kritik de utövar mot det bestående blir de gärna betraktade som bråkstakar och envetingar. Härtill bidrar att de inte sällan kommer från andra grupper i samhället än de som ditintills dominerat ett visst verksamhetsfält. Många gånger har de inte heller den formella bildning och den yrkesmässiga skolning som i de flesta fall är en förutsättning för framgångsrika insatser.

En sådan man var konstnären Nils Månsson Mandelgren, som under 1800-talets andra hälft utövade en livgivande verksamhet inom svensk kulturminnesvård, svensk konstslöjd och svenskt utbildningsväsen. Han var född 1813 i Skåne och dog i Stockholm 1899. En bautasten på Sandsborgskyrkogården bär hans namn och titeln Artist, Kultur- och fornforskare. Mandelgren växte upp under torftiga och oroliga förhållanden, men kom 20-årig till Konstakademien i Stockholm.

Efter studier där och vid akademien i Köpenhamn begav han sig på långvariga resor till olika delar av Europa. Återkomsten till den svenska huvudstaden kastade han sig in i vidlyftiga projekteringsarbeten som äsyftade stadens arkitektoniska nydaning, med bl. a. en väldig byggnad för Nationalmuseum, bebyggande av Helgeandsholmen och Kastellhomen, ett stort Tivoli på Djurgården etc. Men han tog också andra initiativ som fick större betydelse för framtiden. Sålunda grundade han 1844 den söndagsritskola för hantverkare, som under växlande öden utvecklades till den nuvarande Konstfackskolan, och stiftade påföljande år Svenska slöjdföreningen, en institution som kom att få stor betydelse för utvecklingen av vårt inhemska konsthantverk.

1846 inledde Mandelgren, till en början med statligt stöd, vidsträckt forskningsresa i Sverige. De avsåg i första hand kyrkoarkitekturen samt byggnader och konstföremål av historiskt värde i allmän eller enskild ägo. En huvudvikt lades vid utbildningen i form av teckningar och akvareller. Med oerhörd flit och omsorg genomfördes dessa inventeringsarbeten långt in på 1870-talet. Resultatet ingår till större delen i de mycket omfattande samlingar som Mandelgren överlämnade som testamenterisk gåva till universitetet i Lund, där de nu vårdas av Institutet för folklivsforskning. Material finns dock även i Konstakademien, Nordiska museet och Vitterhetsakademien. En del publicerades av Mandelgren själv i brett upplagda publikationer, som emellertid på grund av konstnärens bristande skolning inte fick av honom avsedd betydelse. Däremot blev det ur kulturminnesvårdande synpunkt av största betydelse att han vid många tillfällen såg till att särskilt värdefulla och ömtåliga föremål införlivades med de offentliga samlingarna.

Med praktiskt taget alla de institutioner Mandelgren kom i beröring hamnade han med sitt stridbara lynne i motsatsställning. Särskilt ödesdiger för honom blev brytningen med den kraftfulle riksantikvarien Bror Emil Hildebrand. Striden dem emellan fördes, särskilt från Mandelgrens sida, med en lyckligtvis då och senare ovanlig hänsynslöshet. Den blev också orsaken till att han slöt sig till den 1870 bildade Svenska fornminnesföreningen, som tillkom som en kamporganisation mot de officiella fornvårdsmyndigheterna. Hans

trofaste vän genom åren var en av föreningens stiftare, föregångsmannen Gunnar Olof Hyltén-Cavallius. 1879 skriver denne till Mandelgren: "När ditt arbete (Atlas till Sveriges odlingshistoria) en gång blir färdigt, när Hazellii etnologiska museum blivit övertaget av staten, när Fornskriftsällskapet avslutat vår medeltida litteratur, när Fornminnesföreningarna ordnat sig i varje provins och Landsmålsföreningarna samlat vårt lands dialekter och sägner, då är vår livsgärning avslutad, då lägger vi oss att dö, såsom hjälten dör på slagfältet under segerens jubel."

Denne egendomlige man har nu fått sin fylliga levnadsteckning, författad av den för några år sedan bortgångne fil. dr Ake Stavenow, som under sitt verksamma liv hann med att vara chef för två av de institutioner Mandelgren tog initiativet till, som direktör för Svenska slöjdföreningen och som rektor för Konstfackskolan. Boken är postumt utgiven av hans dotter, docenten Elisabet Hidemark. Framställningen ger många fängslande, till en del pikanta inblickar i 1800-talets svenska kulturliv. Den är överdådigt rikt illustrerad, främst med bilder av Mandelgrens egen hand.

Gösta Berg

Resor och lärdom

Otto Fredrik Tullberg, *På biblioteket — där har jag min största förnöjelse. En svensk orientalistis brev till sin hustru från lärdomscentra i Europa under 1800-talets förra hälft*. Ett urval med inl. och kommentarer utg. av Karin Beskow Tainsh (Sthlm, Almqvist & Wiksell 1972, 261 s.).

Otto Fredrik Tullberg var en vetenskapligt och musikaliskt rikt utrustad man. Han var ett vackert exempel på den begåvade, medellöse studenten som med järnhård flit och målmedvetenhet inleder en lysande vetenskaplig bana. Han föddes 1802 i Nöbböle socken; fadern var regementsväbel vid Kronobergs regemente och var tilldelad ett fanjunkarboställe. Efter skolgång i Växjö studerade Tullberg vid Uppsala universitet och avlade teologisk examen 1822. Åtta år senare efter grundliga studier i semitiska språk, främst hebreiska och syriska, promoverades han till magister. Utgivaren har i sin kommentar publicerat anteckningar som Tullberg gjort från promotionsfesten. Det är en rapp och

målade skildring som ger en förträfflig bild av akademisk fest för snart 150 år sedan.

Allmänna sången i Uppsala stiftades 1830 på initiativ av Tullberg och han blev dess första anförare. Hans rika musikaliska begåvning har kanske främst manifesterats i tonsättningen av Böttigers hymn "Hjälten som bedjen, striden och blöden". Den framfördes första gången vid Gustav Adolfsjubileet 1832 och mottog med hänförelse.

Samma år blev Tullberg docent i hebreiska och arameiska språken. Hans språkliga intressen hade ytterligare vidgats: han blev en pionjär för sanskritstudiet i Sverige. Nu blev den svenska stugan för trång. Han inledde sina vidsträckta studie- och forskningsresor. De utgivna breven ger oss möjligheter att följa honom på hans färder till huvudorter i det lärda Europa.

Vid mitten av 1820-talet fick Tullberg plats som informator för två söner till överdirektören Fredrik Ridderbielke, som bebodde Vårdsåtra gård utanför Uppsala. Hans hustru Jeanette Duse var dotterdotter till Carl von Linné. På Vårdsåtra träffade Tullberg makarnas dotter Sophie (1815—85), som tjuogoårig ingick en hemlig förlovning med honom. Efter en sex-årig förlovningstid vigdes de 1841. En son till dem var den kände zoologen och Uppsalaprofessorn Tycho Tullberg. Utgivaren av föreliggande volym, Karin Beskow Tainsh, är hans dotterdotter. I hennes ägo finns omkring 200 brev från Otto Fredrik Tullberg och av dem är 175 skrivna till hans maka Sophie. Utgivaren har valt ut 112 brev, samtliga till hustrun utom två; ett har skrivits till sonen Tycho och ett till brodern Hampus, kyrkoherde i Slågarp. Utrymmeskäl har hindrat utgivaren att publicera samtliga bevarade brev och utslutningar har måst göras i de flesta av de återgivna breven. Hennes strävan har varit att få med allt väsentligt för belysning av Tullbergs liv och gärning.

Uppsala universitetsbibliotek äger ett antal brev från Tullberg, skrivna under hans studieresor, till bibliotekets dåvarande chef, professor Johan Henrik Schröder. I dem berättar han om sitt vetenskapliga arbete och ger samtidigt anvisningar om böcker, som är oundgängliga för sanskritforskaren. Hans litteraturförslag har nästan genomgående hörsammats. De nu utgivna breven har en annan karak-

tär. Det är konfidentiella privatbrev till Sophie Ridderbielke med ett innehåll anpassat till hennes intressen. Det är beskrivningar från resorna med fartyg och diligens, uppgifter om hur han bodde, åt och arbetade och i övrigt hushållade med de ytterligt knappa penningmedel som han hade till förfogande. Han ger ibland utförliga skildringar av händelser utanför det vardagliga som t. ex. hovbalen på Tuile-rierna 1837, skildringar av stort kulturhistoriskt värde. Brevet har nästan alla en glad och optimistisk ton trots att man kan mer än ana resestrapatser och penningbekymmer. Utan att brevens författare har framhåvt det är det uppenbart för läsaren hur hårt Tullberg måste ha arbetat, hur asketiska hans villkor har varit och hur väl han har kunnat nyttja tiden för studier och textavskrifter i de stora bibliotekens handskriftssamlingar. Den fattige studenten har blivit en vetenskapsman som besöker de stora europeiska universiteten och med iver och insikt tar för sig av deras litterära skatter.

De 21 första breven i samlingen har Tullberg skrivit under sin första stora europeiska resa 1835—37 till Tyskland, Österrike, Italien, Frankrike och England. Han kom i kontakt med många lysande vetenskapsmän. Han studerade sanskrit för Kosegarten, Bopp, Stenzler och Burnouf. I Dresden blev han inviterad till Ludwig Tieck och fick uppleva en intressant litterär afton. Under uppehållet i England gick den mesta tiden åt till avskrifter av sanskrittexter. På alla sina resor samlade Tullberg vetenskapligt material för senare bearbetning och edering.

Ett antal brev stammar från en forskningsresa 1840—41 till Bonn, London och Oxford. I Bonn publicerade han en volym av Kalidasas drama Malavikagnimitra, det enda arbete inom indologien som han fick tillfälle att utgiva. I England kopierade han handskrifter och kunde i Oxford tillika åhöra H. H. Wilsons föreläsningar. I breven yppar han bekymmer för sin fäst-mö Sophie, som varit sjuk en tid. Hennes far insjuknade och dog i februari 1841 och Tullberg avbröt då vistelsen i England och for tillbaka till Uppsala.

9 av breven är inte resebrev; de rör konkurrensen om professuren i österländska språk i Uppsala 1843. Tullbergs medtävlare var den lärde arabisten Carl Johan Tornberg, sedermera professor i Lund. Frågan var länge oavgjord och det

var en spännande tid för Tullberg, innan han blev utnämnd. Han berättar om en uppvaktning i ärendet hos kronprinsen. I förmaket före audiensen mötte han Tornberg. Formerna för tävlan om lärda befattningar han förblivit tämligen lika till våra dagar.

De flesta breven, 57, har skrivits under en forskningsresa 1846—47 till England, Frankrike, Italien och Tyskland. Avsikten var denna gång främst studier av syriska handskrifter. British Museum, Bibliotheca Laurenziana i Florens och Vatikanbiblioteket var de främsta målen. Tullberg lyckades övervinna hinder som stängningstider och bristfälligt uppvärmda bibliotekslokaler och utförde ett ofantligt arbete med handskriftskopiering. Under vistelsen i Italien kunde han glädja sig åt vänskapligt umgänge med Bernhard Elis Malmström.

Från den sista forskningsresan 1852 har återgivits 9 brev. Den längsta tiden ägnade han åt Bibliotheca Ambrosiana i Milano och lyckades åter genom specialarrangemang kringgå snävt tillmätta öppningstider. Under denna resa ådrog han sig den svåra sjukdom som 12 april 1853 ändade hans liv. Hans död var en svår förlust för svensk orientalistisk forskning. Han fick inte tillfälle att bearbeta och utge det rika material som han med järnhård forskarflit hade samlat.

Karin Beskow Tainsh har skrivit en inledning som på ett förträffligt sätt informerar läsaren om Tullbergs person och miljö. Ederingsarbetet är omsorgsfullt. Brevet är utförligt och väl kommenterade. Ett personregister gör det lätt att hitta i boken. Den visar fram en högt begåvad forskare, som med hängivet arbete, ja med lidelse, bearbetar ett jungfruligt forskningsfält. Den visar också fram en man som med sitt älskvärda väsen vinner omgivningens tillgivenhet. Boken utgör ett betydande tillskott till svensk personhistorisk litteratur.

Lennart Grönberg

Släkten Bonnier

Om familjen Bonnier och det bonnierska förlaget finns redan flera värdefulla verk, främst Karl Ottos krönika i fem delar, *Bonniers. En bokhandlarfamilj* (1930—56, sista delen postum), som sträcker sig till den antisemitiska vågen på 1930-talet. Tor Bonniers "sammanklippta" minnes-

bilder, *Längesen* (1972), är ingen fortsättning på faderns arbete. Han ger i stället personliga och rapsodiska intryck och minnen av förlagsarbete och författarvännen bland "tjotalisterna". Till jubileer har också utkommit stora bildverk med fylligt text, *Albert Bonniers förlag 100 år* (1937) och *Albert Bonniers förlag. Ett familjeföretag 1837—1962* (1962).

Åke Bonniers 1974 på förlaget utgivna *Bonniers. En släktkrönika 1778—1941*, 249 s., ansluter sig till faderns historik och går fram till dennes död. Han säger i förordet, "att krönikan på vissa ställen kan läsas som en förkortad och till tredje person transponerad version av Karl Otto Bonniers egna memoarer". Detta gäller i stort sett för hela 1800-talet och innebär också, att förf. inte har tagit hänsyn till vad som därutöver har skrivits om förlagsförhållanden och författarkontakter med den bonnierska firman under denna tid. Å andra sidan har han utfamiljearkivet hämtat brev och personliga upplysningar rörande familjeförhållanden som Karl Otto förbigått, därför att de för honom ännu hade en alltför privat karaktär. Dit hör kapitlet om Karl Ottos båda systrar Jenny (1855—1927) och Eva (1857—1909). Om Jenny uppges, att hon i sin ungdom förgäves blivit uppvaktad av August Bondeson, vilket är okänt för hennes levnadstecknare Albert Sandklef. Jenny Bonnier förblev ogift och odlade under ett flitigt reseliv sina mondäna och kulturella intressen. Åke Bonnier citerar flera pigga och fördomsfria brev från henne till systemen Eva under Giftasstriden 1884 som avslöjar stämningarnas böljegang i den bonnierska familjekretsen. Systemen är fullkomligt med på noterna och svarar: "Jag skulle vilja vara i [Stockholm] bara för att vara morsk och fräck."

Evas livsöde är märkligare. Som bekant blev hon en god konstnärinna, särskilt på porträttkonstens område, och hon har dessutom varit en betydande faktor i svenskt konstliv genom sin stora donation till offentlig konst i Stockholm. Brevväxlingen mellan de båda systrarna synes vara en kultur- och personhistorisk källa av hög valör att döma av de citat Åke Bonnier meddelar. Ett exempel. I början av 1886 rapporterar Eva från Paris om inställningen till fru Strindberg i svenska konstnärskretsar. Där är hon uppenbarligen illa tåld, "hon lär bara supa o. röka o. svära" tillsammans med en dansk väninna,

”frk. David”. Eva framför alltså inte egna iakttagelser men slutar med följande reflexion:

”Han [Strindberg] lär ännu vara kär i henne, o. kan därför ej besluta sig att skiljas, oakadt hans vänner tyckas råda honom dertill, troende att han alldeles går till grunden om han måste lefva med henne. Det hela är ohyggligt sorgligt o. nog kan man förstå att deras ekonomi är ohjelpig med en sådan hustru . . .”

Detta överensstämmar med förstahandsintryck av bl. a. bröderna Selander, Ville Vallgren (Evas sagesman) och Albert Edelfelt. Det överensstämmar också med några av de misstankar och anklagelser som Strindberg själf framförde mot sin hustru. Eva Bonniers öde blev tragiskt. Hon blev djupt förälskad i skulptören Per Hasselberg som emellertid drog sig undan och fick ett barn med modellen till skulpturen Näckrosen. Efter Hasselbergs död 1894 tog Eva hand om detta barn som sitt eget. Men 1909 tog hon själf sitt liv i Köpenhamn, och man vet inte, ”om det var en gärning i sinnesförvirring eller en noga övervägd handling”.

Förf. ger också ett fint porträtt av sin mor, Lisen Bonnier, som avled vid 90 års ålder 1952. I vilken mån hon medverkade till eller ingrep i sin makes litterära bedömningar, framgår inte, men hennes position var stark och betydelsefull såväl inom som utanför hemmet och familjen. Hon var nära ungdomsvän med Ellen Key och delade hennes socialradikala samhällssyn. Livligt intresserad för pedagogik startade hon en liten privatskola som huvudsakligen rekryterades med barn från familjen och vänkretsens. En annons för skolan i dagspressen undertecknades av de kända namnen Nils Alexanderson och Odal Ottelin jämte henne själf. Anmärkningsvärdare var ett initiativ till ”klubbar där rikemansbarn och fattigmansbarn skulle träffas och bli vänner och ha trevligt tillsammans”. Resultatet blev en klubb på ca hundra barn, kallad ”Frihetsvännerna”, som verkade några år under seklets början, ett typiskt utslag av tidens idealistiska strävan efter kulturell förbrödning inom det bestående samhällets ram. Förf. påpekar, att ett av barnen så småningom blev ett känt namn, den tolvårige springpojken Gösta Ekman.

Med de stora nittiotalsförfattarna hade Karl Otto och Lisen personliga vänskapsförbindelser, intimast med Levertin och

Ellen Key. Förf. citerar ett brev från Karl Otto till den sistnämndas 60-årsdag 1909:

”Vid sidan blott af en enda — den store bortgångne, hvars namn, hvar gång det nämnes, kommer vårt hjärta att blöda öfver den aldrig ersättbara förlusten [Levertin] — vågar jag sedan många år tillbaka räkna dig som den dyrbaraste personliga intima vän jag äger bland alla vännerna inom den ståtliga armé af svenska författare, hvilka valt mig till förläggare”.

I övrigt ger han intet väsentligt nytt utöver Karl Ottos egen krönika rörande denna period och dess författare. Bilden ändras när han kommer in på det nya seklets diktare. På gränsen står Hjalmar Söderberg, vars omstridda debut med *Förvillelser* 1895 behandlas av Karl Otto. Åke bidrar med en korrespondens angående *Hjärtats oro* 1909. Det visar sig, att man inte uteslöt möjligheten av åtal för ärekränkning eller hädelse. Söderberg skriver:

Nu börjar jag nästan tro på möjligheten av ett åtal. Ty när det kommer ut i staden, att Bo Bergman — min bästa vän under några och tjugo år — har vägrat att bevittna namnsedeln — då måste ju boken vara något alldeles extra djäfligt. Och en förhandsopinion kan i ett sådant fall betyda mycket . . .”

Denna episod blir närmare belyst i Per Wästbergs utgåva 1969 av de båda författarnas brevväxling: *Kära Hjalmar, Kära Bo*.

Med kapitlet ”Ett misskänt geni” beträder vi nya marker. Det misskända geniet var den unge Pär Lagerkvist, och här möter vi den nu äldrande Karl Ottos oundvikliga begränsning. Resignerat lät han sönerna försöka lancera denne obegriplige författare — ”han trodde inte på honom och förstod sig inte på hans mörka pessimism och dystra symbolik”. Förf. återger en ganska beklämmande korrespondens från 1915, där den unge diktaren framlägger sin katastrofala ekonomiska situation och sin oförmåga att skriva de ”vackra böcker, goda, uppbyggliga, vänliga böcker” som förläggaren önskar. Karl Ottos svarsbrev är avmätta, kyliga på gränsen till ovänlighet. Det var inte hans förtjänst, att diktaren fick nödortfåg ekonomisk hjälp av förlaget. Detta är en typsituation. Trettio år tidigare pläderade den unge Karl Otto ivrigt för Strindberg inför *sin* motsträvide och obehagligt berörde far.

Den siste författare som kommer till

tals är Vilhelm Moberg, som 1927 kom upp till förlaget med sin debutbok, Ras-kens. Här upptäckte däremot Karl Otto omedelbart författarbegåvningen. Den var ju också av ett betydligt lättillgängligare slag än den unge Lagerkvists. Han underkastade manuskriptet ett grundligt studium och gjorde flera ganska ingripande förslag till ändringar som den då ännu relativt medgörlige Moberg delvis godtog, delvis på mycket goda grunder avvisade. Det blev naturligtvis som han ville. Sönerna Tor och Kaj, som nu hade hand om de flesta personliga författarkontakterna, tog härefter över korrespondensen.

I kapitlet Arbetsdagens slut karakteriserar Åke sin far som den store arbetaren ("rastar jag så rostar jag") med det ljusa, positiva sinnelaget, den optimistiska liberala framstegstron som väl sviktade men inte krossades av den organiserade gemenskapens breda front på 30-talet. Dennes kapacitet karakteriserar han på följande sätt: "Man har tagit för givet att Karl Otto Bonnier var en driven finansman — men det är säkert en felbedömning. Att han däremot var en skicklig bokförläggare är säkert: en av de skickligaste vårt land har haft." Den förra delen av betygsättningen undandrar sig mitt bedömande. I den senare kan man oreserverat instämma. Ytterligare nyanser återfinns i Tor Bonniers Längesen.

Åke Bonnier äger inte sin brors finslipade litterära stil och spirituella berättarkonst. Det är snarare faderns flärdlösa, lediga normalprosa som går igen i denna släktkrönika.

Sven Rinman

En världsman som socialist

Sjöberg, Sten, *Fredrik Sterky* (Jönköping, 1973, 237 s.; Tidens samhällsstudier.).

I det svenska samhällets hundraåriga utveckling från fattigdom till överflöd har den svenska arbetarrörelsen innehaft en förgrundsroll. Den grundläggande konfliktsituation och de känslöstämningar som rådde i utgångsläget har emellertid fördunklats av tiden och politikens förändringar. I den mån biografiska studier över förgrundsgestalter inom den tidiga arbetarrörelsen berör frågeställningar om rörelsens ursprungliga ideologi och organisation kan de bidra till den historiska förståelsen av denna utveckling. *Sten Sjö-*

bergs opretentiösa biografi över Fredrik Sterky — en centralfigur inom den svenska socialdemokratin från mitten av 1880-talet till sin död vid 40 års ålder år 1900 — kan i flera stycken sägas tillhöra denna kategori.

Sjöbergs bok är resultatet av många års studier — boken utkom i en första upplaga redan 1942. Den vittnar om förtrogenhet med källmaterialet i form av möteshandlingar, artiklar och broschyrer. Författarens förkärlek för sitt föremål lyser ofta igenom. Sterkys insatser ges överlag en gynnsam tolkning. Den osäkerhet som läsaren ibland kan känna om den närmare politiska och ideologiska innebörden av aktioner och uttalanden är naturligt, dels därför att Sjöbergs ambitioner i första hand är biografiska, dels på grund av Sterkys korta livslängd.

Den socialdemokratiska pionjärgenerationen hämtade sina ledare ur skilda sociala skikt. Mäster Palm var son till en skånsk folkskollärare, Branting son till en professor vid GCI, Axel Danielsson son till en sågverksförmän. Fredrik Sterkys farfar var köpman och svensk-norsk generalkonsul i S:t Petersburg och efterlämnade till sina tre söner det då fabulösa arvet av 2,4 milj. riksdaler. Sterkys far, kapten och godsägare, förslösade emellertid sitt arv. Under sitt andra äktenskap fick han med sin hushållerska ett barn, Fredrik, som sålunda med samma rätt som August Strindberg kunde kalla sig en tjänstekvinnas son. Sjöberg antyder, men utreder inte, den betydelse som Sterkys släktförhållanden kan ha haft för hans utveckling.

Sterky inledde en lovande borgerlig bana, först som posttjänsteman, sedan som direktörsassistent vid ett stockholmskt storbryggeri, där han gifte sig med chefsens dotter. Men i början av 1880-talet började han visa sympatier för den gryende arbetarrörelsen. Han samarbetade med mäster Palm, startade en socialistisk agitationsskola och var med om att starta Social-Demokraten. "Han trivdes bättre bland arbetarna vid en sejdel öl på Café International än i det ståndsmässiga umgänge som släkten påtvingade honom." Släkten förfasade sig, en brytning skedde, och svärfadern utlöst honom ur firman mot en större summa.

Sterkys storborgerliga bakgrund och aristokratiska air väckte till en början mistänksamhet bland de genuina social-

demokraterna. Av mästern Palm kom han att tillsammans med Branting och Danielsson stämplas som "intelligensare". Men under partiets heroiska tid på 1880- och 1890-talen, med strejker, lockoutar och ständiga ekonomiska nödlägen, gav Sterkys organisatoriska talanger och fasta övertygelse honom en huvudroll i partiarbetet.

Sterky kunde visa en moderation som tedde sig mindre heroisk än andras radikalism, men som säkerligen var en tillgång för partiet i en tid då stundtals dess övriga ledare samtidigt satt i fängelse för samhällsomstörtande verksamhet. Han synes ändå ha tillhört partiets vänsterflygel. Han kunde beteckna de borgerliga grupperna som "en enda reaktionär massa", som skulle med alla medel motarbeta framväxten av en socialistisk majoritet, och mot vilken det kunde bli nödvändigt att gripa till vapen. Herbert Tingsten betecknar Sterkys åskådning härvidlag som en förelöpare till 1900-talets kommunism. Att han var en relativt ortodox marxist tycks stå klart. Han var säkerligen mer revolutionär än Branting, men samtidigt mer världsvan och reflekterad än mästern Palm, och mer praktisk än den tidvis utopisk-anarkistiske Danielsson. Han var också mer realistisk än anarkisten Bergegren och ville inte hylla småmord.

Sterky var omtyckt och betrodd inom agitationen och partipressen. Hans boskillnad mellan fackligt och politiskt arbete — där det fackliga arbetet skulle syfta till att undanröja orsakerna till arbetarklassens betryck, det politiska undanröja följderna, men där de båda grenarna skulle samverka nära — blev riktgivande för LO vid dess grundande 1898, och han utsågs till dess förste ordförande.

Fredrik Sterky utveckledes enligt Tingsten under 1890-talet i reformistisk riktning. Hur skulle han ha företrätt arbetarklassens sak t. ex. vid storstrejken 1909 eller under de revolutionära stämningarna 1917? Den koncilians, som han kunde ge uttryck för, skulle väl snarare ha gjort honom till en svensk Jaurès än en svensk Lenin. Det är i varje fall inte svårt att föreställa sig honom som medlem av de första regeringarna med socialdemokrater, en hyllad arbetarledare i stil med Branting eller Thorsson.

Erik Carlquist

Halländsk regementshistoria

Kungl. Hallands regemente 1902—1974. Biografiska uppgifter (Halmstad, Historiekommittén, I 16, 1974, 511 s.).

I äldre regementshistoriska verk nöjde man sig i regel med att biografiera officerare med vederlikar. En god exponent för denna typ av arbeten var Arvid Noreens "Anteckningar om Kungl. Hallands regemente (f. d. Västgötadals) åren 1625—1910" (Stockholm 1911).

För drygt tjugo år sedan kom det första biografiska verket om underofficerare, nämligen den av Carl Almgren författade sjätte delen av "Kungl. Första livgrenadjärregementets historia" (Stockholm 1953). När historiekommittén vid Kungl. Hallands regemente för tio år sedan beslöt att celebrera regementets 350-årsjubileum 1974 med att utge en fortsättning på Noreens ovannämnda arbete, gick man ännu ett steg längre. Man bestämde sig nämligen för att i detta nya verk medtaga all stamanställd personal under perioden 1902—1973. Det har blivit en volym på över 500 sidor, vari de tre befälskategorierna officerare, underofficerare och underbefäl fått utförliga biografier med porträtt, medan volontärerna summariskt redovisats i tabellform. Man har börjat med den personal, som var i tjänst 1902, det år då regementet flyttade från Grunnebohed i Älvsborgs län till Halmstad och fick sitt nuvarande namn. Sedan kommer ett kapitel om de indelta soldaterna, som presenteras kompanivis med nummer och namn, initialer, födelsedatum och -ort samt tjänstedata. Därefter redovisas de olika personalkategorierna årsvis under det år de kommit i tjänst vid regementet. Musikpersonalen upptas för sig i ett särskilt kapitel och därefter har översten Carl von Mentzer skrivit om "En släkt i tjänst vid regementet under generationer". Han fäster däri uppmärksamheten på att av adliga ätten nr 720 von Mentzer under tidernas lopp inte mindre än 18 släktmedlemmar, representerande 9 generationer, tjänat i olika befattningar vid regementet. Om dem får man veta åtskilligt av personhistoriskt intresse utöver de torra data, som kan inhämtas hos Elgenstierna.

De genealogiska och biografiska uppgifterna om befälén i övrigt synes vara sammanställda med stor noggrannhet och efter grundlig källforskning i bl. a. kyrkböcker. En egendomlighet är, att för de ingifta fruarna regelmässigt anges födelse-

församling men ej födelsetid, vilket är chevalereskt mot damerna men torde bli mindre uppskattat av släktforskare. Detta är dock en bagatellmärkning, som inte förtar intrycket av ett förstklassigt forskningsarbete, som utförts — helt på frivillighetens väg — av bl. a. överstelöjtnant Christer Lilliehöök och major Gunnar Knutson, som efter varandra varit ordförande i historiekommittén, den nyssnämnde översten von Mentzer samt kapten Erik Carlsson, som även svarat för redigering och layout, m. fl. De är alla värda en honnör för sina insatser.

Ett trevligt inslag i boken utgör de "årets bilder", som inleder varje årsupplägg, dvs. fotografier med motiv från regementets vardag under det aktuella året jämte tillhörande text, författad av redaktör Eric Häge. Dessa årskrönikor, liksom de många träffsäkra karikatyrerna (av konstnären Rudolf Petersson), bidrar till att lätta upp framställningen.

Arbetet avslutas, som sig bör, med ett präktigt personregister, omfattande över 4 000 namn.

Pontus Möller

Publicist och politiker

Nils & Lars Beltzén, *Arthur Engberg* — publicist och politiker (Arbetarrörelsens årsbok 1973; Sthlm, Prisma, 1973, 276 s.).

I ett förord till föreliggande arbete påpekas att Arthur Engberg (1888—1944) hittills blivit betydligt mindre uppmärksamrad av eftervärlden än flera andra förgrundsfigurer inom socialdemokratien blivit, vilka varit verksamma under samma skede. Av bokens författare — far och son och båda skolmän — är Nils Beltzén teolog och Lars Beltzén samhällsforskare. Den senare har författat ett otryckt licentiatarbete om stat och kyrka enligt Engberg, ventilerat vid Skytteanum i Uppsala.

Engberg var bondson från Hälsingland, där uppväxtmiljön var frikyrklig. Han uppmärksammades tidigt som skolljus. I Uppsala var han till en början tveksam om levnadsbana. Så småningom fick hans studier en fackfilosofisk inriktning. Hans lärare Axel Hägerström uppskattade honom. En påbörjad filosofisk skrift fullbordades dock aldrig. Anledning härtil var att Engberg tidigt drogs till det politiska arbetet. Efter en energiskt genomförd val-

kampanj blev han ännu inte 30 år gammal ledamot av riksdagens andra kammare.

Engberg var helt ung när han började skriva i den socialdemokratiska lokalpressen i sina hemtrakter. Han tog också del i arbetet inom nykterhetsrörelsen. Däremot markerade han som publicist avståndet till de kristna idéer som präglade miljön i föräldrahemmet. Ungefär samtidigt med att Engberg tog inträde i riksdagen utsågs han till huvudredaktör för *Arbetet* i Malmö, en befattning som han lämnade några år in på 1920-talet för att bli chef för *Social-Demokraten* i Stockholm.

Redan när Engberg tillträdde sin befattning i Malmö hade han förbundit sig att avstå från att driva de nykterhetspolitiska frågorna i tidningen. Omkring 1920 lämnade han helt nykterhetsrörelsen. Engbergs journalistik präglades av stor formell talang och polemisk skärpa. Hans idépolitiska intressen var påtagliga. De ståndpunkter han intog var marxistiska men också påverkade av den filosofiska skolning han mottagit i Uppsala.

Engberg förvärvade tidigt utmärkta språkkunskaper och deltog livligt i det internationella utbytet inom socialdemokratien. Han torde därigenom ha kommit att stå Hjalmar Branting nära. Författarna menar att relationerna mellan Branting och Engberg borde särskilt undersökas.

Bokens författare har även uppmärksammat Engbergs privata livsföring. Hans fästmö under någon tid var Rina Lind, senare gift med Herbert Tingsten och slutligen med Georg Branting. I det internationella arbetet lärde Engberg känna Sara Huysmans, en dotter till den prominenten belgiske socialistledaren Camille Huysmans. Med henne förde han under åren 1918—1921 en livlig brevväxling. År 1923 gifte sig Engberg med Lydia Carlsson, en flicka från Stockholm. Engberg var fast rotad i hembygden och även efter giftermålet upprätthölls nära förbindelser med hans hälsingska hemsocknar, där makarna ofta vistades.

Ett problem som tidigt sysselsatte Arthur Engberg var förhållandet mellan stat och kyrka och hur det skulle lösas. Den ståndpunkt Engberg till en början intog överensstämde med hans principiella uppfattning om att socialism och kristendom var oförenliga och han yrkade på kyrkans skiljande från staten. Under 1920-talet försköts Engbergs uppfattning därhän att han började anse statens kontroll över re-

ligionen för värdefull i det att den utgjorde en garanti mot villoläror. En tid tycks Engberg ha legitimerat denna ståndpunkt med Boströms statsfilosofi.

Engbergs intresse för kyrkliga spörsmål hölls levande även under perioder då han tog avstånd från kristen livssyn. År 1932 blev han socialdemokratiskt lekmannaombud vid kyrkomötet. Redan två år tidigare hade hans inställning till kyrkliga angelägenheter enligt författarna förskjutits i positiv riktning. Deras uppfattning förs fram i strid med vissa memoarförfattares som låtit Engbergs åsiktsändring sammanfalla med hans statsrådsutnämning. När Per Albin Hansson på hösten 1932 bildade en socialdemokratisk ministär utsågs Engberg till ecklesiastikminister. Valet stod mellan honom och Olof Olsson som redan flera gånger innehaft denna post i regeringar där socialdemokraterna medverkat.

Statsrådsutnämningen bröt Engbergs publicistiska bana. Hans verksamhet i pressen hade ofta kännetecknats av från polemik mot politiska meningsmotsändare. Budet om hans utnämning mottogs med tvekan inte minst på kyrkligt håll där man erinrade sig hans kontroverser med Nathan Söderblom. Som skribent hade Engberg varit lätt påverkbar och som redaktionsmedlem hade han inte alltid vunnit sina medarbetares sympati eller förtroende. Hans statsrådstid, som med det korta sommaravbrottet 1936 kom att sträcka sig över en tid av sju år, blev emellertid övervägande lyckosam. Det befinns att Engberg som politiker besatt kurlage och förmådde ta initiativ. Han vann snart de kyrkliga dignitärernas förtroende — i flera fall deras vänskap — och han fick mycket utträttat. På skolans område införde han det sjunde läsåret, han värnade om de klassiska språken och han stärkte franskans ställning på gymnasiet. Då han introducerade läxfria måndagar var det för sin tid en stor nyhet.

Tillkomsten av 1937 års psalmbok är i administrativt avseende till stor del Engbergs verk. Han hade 1933 tillkallat biskop J. A. Eklund som ensam utredningsman. När det förslag som Eklund lade fram blev häftigt kritiserat var Engberg inte sen att träda fram och ta sin del av ansvaret. Författarna visar hur livligt Engberg följde det fortsatta kommittéarbetet fram till slutredigeringen. Några år senare utfärdades en ny koralbok. Även det kyrkomusikaliska reformarbetet hade i

Engberg en drivande kraft.

Engberg tog livlig del i utnämningsärenden som förekom inom hans ansvarsområde. Till posten som chef för Dramatiska teatern hade regissören Per Lindberg 1938 många förespråkare. Engberg såg med sympati på Pauline Brunius' teaterverksamhet och drev genom hennes utnämning. Vid John Forsells avgång som operachef följande år förordades Ragnar Hyltén-Cavallius och Axel Wenner-Gren till hans efterträdare och enligt författarna rekommenderade sig Kurt Atterberg på egen hand genom att sända in en meritförteckning. Engberg var framsynt nog att låta utnämna Harald André.

Samlingsregeringens tillkomst vid slutet av år 1939 betydde att Engberg fick lämna regeringsarbetet, en händelse som berörde honom smärtsamt. Redan följande år utnämndes han emellertid till landshövding i Västernorrlands län. Han förblev riksdagsman, nu med placering i första kammaren. Sin publicistiska verksamhet tog Engberg åter upp, varvid Vecko-Journalen blev hans organ. Författarna noterar att till Engbergs sista politiska insatser hörde att han inom den socialdemokratiska programrevisionen yrkade på att kravet om statskyrkans avskaffande skulle bestå. När denna ståndpunkt fixerades av 1944 års partikongress var Engberg redan avliden.

Omdömena om Engbergs personlighet har utfallit olika. Till dem som förhållit sig mycket kritiska hör både en kollega inom vänsterpressen som Ragnar Casparsson och Engbergs konservativa företrädare på statsrådsposten Claes Lindskog. Författarna till boken synes gå för långt vid sina försök att finna Engbergs åsikter följdriktiga. Deras värdering av Engbergs insatser vid regeringsarbetet är likaledes gynnsam. Förmodligen med större rätt.

Ake Lilliestam

Alf Ahlberg på Brunnsvik

Alf Ahlberg, *Mina år på Brunnsvik* (Sthlm, Natur och kultur, 1974, 181 s.). Ahlberg dröjer i minnena vid den trevna han erfor sedan han funnit sin livsuppgift vid Brunnsviks folkhögskola och han berättar gärna om det kollegiala umgänget liksom om vad han erfarit om inställningen hos skolans elever. Blygsamt nog försöker han däremot inte ge en samlad

värdering av vad hans långa verksamhet vid folkhögskolan, som sträckte sig över tre årtionden, betytt inte blott för den skola han närmast var knuten till utan för det svenska folkhögskoleväsendet i dess helhet. En ideell livsstil, vid Ahlbergs skola utformad som en särskild "Brunnsviksanda", har ända in i senaste tid präglat denna skolform. Till dess mål har hört att främja det personliga livet hos eleverna. Konst, litteratur och teater har på de flesta håll tilldelats stort utrymme inom undervisningen. Som talesman för dessa principer, vilka ofta brutits mot anspråk på mera yrkesförberedande studieuppgifter, har Ahlberg utan tvivel övat ett vidsträckt inflytande. Vid Brunnsviks folkhögskola var studiet av socialistiska och andra politiska idéer dessutom nära förbundet med hembygdsromantik och daladiktning.

Inom lärarkollegiet — vars medlemmar diskret presenteras i boken — fanns under många år John Lindgren, till utbildningen statsvetenskapman. Denne hävdade i likhet med Ahlberg sina akademiska specialiteter. De förmådde fortsätta författarskapet utan att låta sig hindras av den provinsiella belägenheten på långt avstånd från forskningsbiblioteken. Terminerna var emellertid så förlagda att de för lärarnas del lämnade vissa av årets månader fria för andra göromål. Ahlberg döljer inte hur förmånligt han ansåg detta vara. Den av ABF, KF och LO tillsammans finansierade folkhögskolan var inte den enda form av utbildning som övades vid Brunnsvik. Invid folkhögskolan var Landsorganisationens skola belägen. Undervisningen bedrevs där under samverkan med folkhögskolan. Inte mindre betydelsefulla för deltagarna blev de kurser för studieledare inom Arbetarnas bildningsförbund som förlades till Brunnsvik om sommaren, den tid då folkhögskolans elever inte var samlade.

Förgrundsfiguren framför andra inom ABF var Gunnar Hirdman och med denne förenades Ahlberg i nära vänskap. Hirdman var en lysande föreläsare och praktisk pedagog. Ahlberg påminner om hur svårt Hirdman hade att skriva. Ett par populära häften om marxismens historia i serien Verdandis småskrifter är nära nog det enda som inför eftervärlden vittnar om Hirdmans förmåga.

Ahlberg uppehåller sig i boken utförligt vid sina insatser under beredskapstiden

under andra världskriget. Han var då en anlitad föredragshållare, ivrigt och uppriktigt verksam för att stärka viljan hos folket till motstånd mot det hotande våldet. Det blev naturligt för honom att också knyta förbindelser med den norska motståndsrörelsen mot landets brutala inkräktare. Ömsesidiga sympatier rådde mellan Ahlberg och Fredrik Paasche, den norske litteraturhistorikern med gamla svenska förbindelser, vilken 1940 gått över gränsen till Sverige och här verkade som talesman för norska synpunkter. — Hans Larsson prisade kort före sin död i en recension Alf Ahlberg för hans medverkan i en samlingsvolym om de tyska våldslärorerna och inget beröm tycks ha glatt Ahlberg mer än detta.

Ahlberg drog sig tillbaka från tjänsten 1959. Under de senare åren vid skolan hämtade han av allt att döma personlig inspiration förutom bland gästande föreläsare, till vilka en gång Sigfrid Hansson och långt fram i tiden Kerstin Hesselgren hörde, även under ferievistelser när de förlades till stiftsgården i Rättvik eller till Sigtunastiftelsen. Från den senare ges glimtar av umgänge med skönlitterära författare. Till dem som läste högt ur egna verk hörde Lars Ahlin. Den kritik som den senare, inspirerad av lutherskt och barthianskt tänkande, riktat mot folkhögskolan för dess stöd åt liberalt och individuellt självförverkligande tycks dock inte ha drabbat Ahlberg. Det framgår emellertid att Ahlberg under tiden efter andra världskriget — efter läsupplevelser som inbegrep Dostojevskij och Thomas Mann — fortsatt att ompröva och fördjupa sin åskådning. Han tog intryck av Max Schellers religionsfilosofi och av Nikolaj Berdjajevs mystiska världsåskådning.

Ahlberg antyder att tiden efter pensioneringen inneburit en ny fas i hans liv som även den varit rikt på upplevelser. Men det blir inte klart om Ahlberg funnit tiden mogen att återge dem i memoarform. — I text och personregister har John Lindgrens förnamn på ett ställe förvanskats till Johan.

Ake Lilliestam

Gregor Paulssons minnen

Gregor Paulsson, under tidigare år främst uppmärksammas som en stridbar miljödebattör, senare under ett par decennier framgångsrik och uppskattad

universitetslärare i konsthistoria, har sammanställt sina minnen i volymen *Upplevt* (Natur och Kultur, Sthlm 1974, 172 s.). En del av vad där säges har redan tidigare kommit till allmänhetens kännedom, bl. a. genom det märkliga avskedstal han höll till sina lärjungar, när han lämnade Uppsala 1967 (tryckt 1968). Men mycket är nytt för läsaren, inte minst när det gäller ungdoms- och studieåren.

Förf. växte upp under komplicerade förhållanden, innebärande ideliga flyttningar mellan olika delar av landet. När man tar del av hans barndomsupplevelser måste man beundra den vitalitet och självdisciplin som har krävts för att trots detta nå en sund och harmonisk utveckling.

Av stort allmänt intresse är vad som kan utläsas om det dominerande tyska kulturinflytande som gjorde sig gällande under förf:s studieår vid Lunds universitet, från 1907 och frammot första världskriget. För nutidens ungdom måste det te sig som nästan obegripligt. För Gregor Paulsson kom det emellertid att få mycket stor betydelse och han bosatte sig också i Tyskland i olika repriser. Härifrån mottog han många impulser, inte minst när det gällde hans vetenskapliga arbete, som till en början rörde sig inom konstpsykologiens område. Som sin förste akademiske lärare utpekar han emellertid dåvarande docenten i Lund, sedermera professorn i Göteborg G. A. Jaederholm, som uppehöll förbindelse även med anglosachsisk forskning.

Under sin Lundatid hade Paulsson gjort bekantskap med Vilhelm Ekelund och rådde honom på nytt under vistelsen i Berlin 1912. Han kan också i boken meddela utdrag ur en brevväxling med Ekelund. Även många andra betydande personligheter som förf. mött får i boken sitt ofta blott alltför kortfattade omnämnande. Beträffande de framstående konsthistorikerna Wilhelm von Bode och Jens Thiis beklagar han att utrymmet inte tillåter honom att skriva mer. Detsamma kan gälla även andra, konstnärer och forskare, som man gärna sett utförligare skildrade med förf:s finskurna och nyanserade porträttkonst.

Emellertid har det synts honom angelägnare att behandla sina år som tjänsteman vid Nationalmuseum (1913—16) och som direktör för Svenska slöjdföreningen (1920—34). I båda dessa egenskaper tog han stimulerande och fruktbara initiativ,

som på flera punkter kom att bli bestämmande för den senare utvecklingen. Paulssons program för konstmuseerna, sådant det framlades bl. a. i skriften *Nya museer* (1920), innebar ett metodiskt särhållande av skåde- och studiesamlingar, ett krav som man i våra dagar alltmer försöker tillgodose. Han förespråkade vidare en integrering inom de förra av konstens alla arter, inklusive konstslöjd och konstindustri. En sådan utställningsform har endast i begränsad omfattning kommit till användning, i varje fall av konstmuseerna. Konsekvent genomförd torde denna målsättning föra över till de kulturhistoriska museerna. Som en tredje huvudpunkt var Paulsson förespråkare för inrättandet av ett nutidsmuseum, ett modernt museum av det slag som blivit verklighet i Stockholm. Den intima kombination med en konsthögskola som Paulsson förordade har däremot inte kommit till stånd.

Bland sina kolleger vid Nationalmuseum vann Paulsson inte mycket gehör för sina radikala framtidsplaner och detta var den främsta orsaken till att han med glädje mottog erbjudandet att bli direktör för den anrika slöjdföreningen. I denna egenskap fick han rika tillfällen att verka för ett annat av sina stora intressen, nämligen en höjning och förbättring av bostadsstandard och hemmiljö hos de breda lagren av befolkningen. Det tedde sig för honom nödvändigt att skjuta åt sidan 20-talets lyxbetonade arkitektur och konsthantverk och ägna större omsorg åt utformningen av massproduktionen. I tal och skrift verkade han med stor entusiasm och slagkraft för dessa sina idéer. Särskilt verkningsfulla blev de utställningar som på olika sätt tillkom under hans medverkan och där han förstod att inspirera många goda krafter att jämte honom åstadkomma en aldrig tidigare skådad förnyelse.

Kronan på denna verksamhet var Stockholmsutställningen 1930, där han var generalkommissarie. De bittra strider som flammade upp kring detta evenemang kommer förf:s framställning på denna punkt att ibland te sig som en plaidoyer med bitter bismak. Läsaren får knappast tillgång till den upplysning som skulle möjliggöra ett eget ställningstagande i de skildrade motsättningarna. Men rent ideellt hade Paulsson utan tveivel i allt väsentligt rätt och utställningen kom också att bli en symbol för genombrottet av en

friare smakriktning och en ökad social ambition på bostadsbyggandets och heminredningens områden. I skrift framlades detta program i den av Paulsson och E. G. Asplund gemensamt utgivna stridsskriften *Acceptera* (1932).

Vid åren som professor i konsthistoria med konstteori i Uppsala uppehåller sig förf. mera kortfattat, vilket är att beklaga. Även här framträdde Paulsson som en nydanare både när det gällde undervisningen och förmågan att samla lärjungar och andra likasinnade till genomförandet av större forskningsuppgifter. I det senare hänseendet blev det stora arbetet *Svensk stad — liv och stil i svenska städer under 1800-talet* (1950—53) särskilt betydelsefullt och mönsterbildande.

Av en del överlappningar i framställningen ser man att Gregor Paulssons bok tillkommit i olika etapper. Man tycker också att förlaget kunnat kosta på sig en omsorgsfullare korrekturgranskning. Ibland gör tryckfelet det hela svårförståeligt för den icke initierade, såsom när "proseminarium" kallas "provseminarium" um" eller KF:s chefsarkitekt Eskil Sundahl får namnet Lundahl (även i personregistret!). Skyddsomslaget prydes av Christian Bergs magnifika byst av förf. 1972, ett konstverk som beklagligtvis inte fått plats bland illustrationerna inne i boken.

Gösta Berg

Gunnar Hägglöfs minnen

Fredens vägar 1945—1950 (Sthlm, Norstedts, 1973, 213 s.).

Liksom Gunnar Hägglöfs memoardelar för åren 1926—1940 och 1940—1945 (anmälda i PHT 1971—72: 3—4) bygger den därefter utkomna delen i huvudsak på de anteckningar, som författaren haft som vana att göra omedelbart efter viktigare möten och samtal, samt på officiella rapporter i UD:s arkiv. Minnena behandlar sålunda inte heller denna gång i princip privatliv eller familjeförhållanden; ett undantag är dock möjligen avsnittet "Mellanstick i Rom och Monte Carlo", där hustruns familj och dennas även för en diplomat värdefulla kontakter inom Europas socialgrupp I A beröres. Den skarpsynte iakttagaren Hägglöfs avsikt är fortfarande främst att skildra de händelser och sammanhang,

som han under en lång offentlig tjänst kommit att bevittna.

Hägglöf har valt metoden att skildra händelserna och sammanhangen som han uppfattade dem, då de var aktuella. Han vill därmed undvika eftertionaliseringar. Genom att förankra skildringen i frikostiga citat ur de samtida uppteckningarna när han också den effekten, att läsaren känner sig försatt till det aktuella, ofta dramatiska skeendet och ej besväras av efterkloka tillrättalägganden. En källkritisk analys kräves väl här som annars för att få veta "wie es eigentlich gewesen ist" men nog känner sig läsaren övertygad om att Hägglöf som diplomat i Moskva, New York och London haft en stor förmåga till välvägd bedömningar. Enligt förlagsreklamen för den aktuella memoardelen har också Lord Snow i *Financial Times* karakteriserat Hägglöf på följande sätt: "Gunnar Hägglöf blev känd efter kriget som Sveriges nästan permanente ambassadör, en klarsynt svensk — objektiv, kultiverad, det personifierade lugnet när läget var besvärligt."

Utnämningen till svensk ambassadör i Moskva från den 1 juli 1946 ger Hägglöf en särskild anledning att skärskåda Sovjets politik efter krigsslutet. Han finner förslöandet av dess under kriget vunna stora goodwill beklagligt och förutser fortsatta ryska framstötter i Mellanuropa, på Balkan, mot Turkiet, Iran och Östasien som led i framförallt en målmedveten säkerhetspolitik, en politik dock samtidigt inte helt fri från vare sig kommunistisk världsfrälsariver eller panslavism. Samtidigt söker Stalin isolera sitt land för att på nytt stärka kommunismens grepp om folket men också för att dölja hur försvagat landet blivit efter den oerhörda krigsfördörelsen. Hägglöf ser skeptiskt på Sveriges iver att med bl. a. stora krediter söka vinna Sovjets bevägenhet och delar halvhjärtat Östen Undéns och Rolf Sohlmans tro på att Sverige skulle kunna bli en brygga mellan öst och väst för att hindra maktpolariseringen. Hägglöf längtar under sådana förhållanden snart från Moskva och till New York, till världspolitikens nya centrum i Lake Success. Han accepterar våren 1947 t. o. m. en i hans position så låg befattning som ett legationsråds för att bli placerad vid FN.

Hägglöf kunde i USA återuppta det goda samarbetet från krigsåren i Sverige med Washingtonambassadören Herman

Eriksson och han trivdes uppenbarligen mycket väl som svensk iakttagare i FN. Han beskriver i minnena sina kontakter där med generalsekreterarna Eric Drummond och Trygve Lie m. fl. politiska personligheter. I den vid denna tid akuta Palestinafrågan är Hägglöf mycket kritisk mot FN:s proisraeliska insats. Han finner beslutet om Palestinas delning öppna oroande perspektiv för framtiden och blev ju sannspädd över hövan. Hägglöfs proarabiska hållning i dag synes sålunda ha tidiga rötter.

Hägglöf stannade i New York till hösten 1948 och hann där bevittna det kalla krigets upptakt och var i FN under Berlin-krisen. Men bakom det kalla krigets turer ser han en fortsatt utveckling av en maktbalans, som kan medföra en fortgående stabilisering.

Till sin glädje utnämndes Hägglöf 1948 till ambassadör i London, detta London, som han redan kände så väl och där han hade så goda kontakter. Genom sina personliga egenskaper fick Hägglöf en ställning i det diplomatiska livet i London som kanske ingen annan småstatsdiplomat. Hans skildringar av de engelska politikererna från Churchill till Wilson bygger på egna, nära iakttagelser. I slutkapitlet Atlantpakt versus Skandinavpakt ger Hägglöf intressanta synpunkter på de politiska sammanhangen vid paktförhandlingarna. Liksom de flesta andra svenska diplomater utanför Undéns krets vid denna tid var han positiv till atlantpakten och skeptisk mot försöken att uppnå en skandinavisk försvarsallians. Sverige borde dock enligt Hägglöfs mening ej självt ansluta sig till atlantpakten utan av flera skäl, som rönte förställe även i London, stå alliansfritt. Så skedde ju också. Men tron på ett "Paradis för oss" måste enligt Hägglöf förblekna och Sveriges gemenskap med världen i övrigt öka. 50-talet började. Det är anmälares förhoppning att Hägglöf snart skall återkomma med nya delar av sina minnen från sin observationspost vid S:t James' Court under 50- och 60-talen. — Boken är försedd med personregister.

Ake Kromnow

Smärre recensioner

— *Genealogia Sursilliana*, den redan 1660 påbörjade sammanställning, som för stora delar av socialgrupp 1 i Finland redovisar gemensam härstamning från 1500-talsbonden Erik Ångerman, enligt uppgift kallad Sursill, i Teg vid Umeå, har utkommit i finsk upplaga med övertiteln *Sursillin suku* (Weilin & Göös, Helsinki 1971, 842 s.). Verket utgavs på svenska 1850 av E. R. Alcenius, och denna upplaga omtrycktes oförändrad i faksimile 1960. Föreliggande upplaga är en nybearbetning av fil. mag. Eero Kojonen. De forskningsresultat, som tillkommit under de mer än 120 år, som förflutit, sedan Alcenius' upplaga utkom, har inarbetats, och därjämte har Kojonen tillfogat de ättlingar, som fötts under denna tid. Detta har medfört, att den nya upplagan är mer än dubbelt så tjock som den tidigare. Ännu mer har registret svällt. I den äldre upplagan hade nämligen endast släktnamnen registrerats, medan här alla personer fått separata hänvisningar. Detta är synnerligen välbehövligt, eftersom nummerhänvisningar mellan generationerna (jfr PHT 1967, s. 211) saknas i båda upplagorna. Den finska språkdräkten har utsträcktts ända till patronymika och detta även för äldre tider, då källmaterialet helt är på svenska. Handlingarnas "Östen Eriksson" presenteras sålunda här såsom "Östen Erikipoika" och hans dotter "Anna Östensdotter" som "Anna Östenintytär". Trots detta är denna upplaga av verket relativt lätt att använda även för den som inte kan finska. Viktiga är i detta hänseende "Anvisningar för svenskspråkiga läsare" (s. 14 f.), där man bl. a. får vissa ofta förekommande ord och förkortningar översatta.

H. G—m

— Fersenska mordet rymmer många personhistoriska problem. De berör Axel Fersen och hans syskon, Karl XIII och hans närmaste rådgivare, de militära befattningshavarna i Stockholm, särskilt generaladjutanten Isaac Lars Silfversparre, och inte minst hela den brokiga skaran av medagerande, den s. k. massan. I senare tid har hithörande frågor framför allt behandlats av Gerhard Hafström i olika uppsatser och i den koncentrerade och klagörande redovisningen av fersenska mordet i SBL 15, s. 733 ff., och av Rune Hedman i en sociologiskt intresseväc-

kande undersökning i HT 1969. Källmaterialet har i stor utsträckning hämtats i de omfattande rannsaktionsprotokollen, förda i kämnärsrätten i Stockholm och förvarade i Svea hovrätts arkiv i RA.

Det är givet att det dramatiska händelseförloppet lockat också till rent litterär behandling. Ett fängslande "reportage" återfinns i Ture Nermans på sin tid uppmärksammade arbete om fersenska mordet 1933, som framträder utan vetenskapliga anspråk (jfr Hafströms recensioner därav, bl. a. i PHT 34, 1933, s. 146 f.). Till samma genre hör också ett nyutkommet arbete av litteraturhistorikern fil. dr Gardar Sahlberg: *Fersenska mordet. Hur kunde det hända?* (Sthlm, Bonniers, 1974, 268 s.).

Sahlberg har i likhet med Nerman inga ambitioner att framlägga en självständig analys av de tragiska händelserna den 20 juni 1810. I ansvarsfrågorna ansluter han sig generellt till Hafströms framställning. Han har visserligen en käll- och litteraturförteckning men tynger inte boken med detaljreferenser. Sahlbergs arbete har närmast karaktären av en bokfilm. Bedömt som sådan förtjänar det ett högt betyg. Förf. har en utpräglat litterär begåvning. Han har samvetsgrant läst akterna i målet och han är förtrogen med tillgänglig dagboks- och memoarlitteratur. Han har också blivit nära bekant med de huvudagerande och kan flitigt citera även tidigare inte framdragna vittnesmål och detaljer ur de omfattande rannsaktionsakterna. Trots rikedom på upplysningar förblir man fortfarande lika frågande inför de medagerande i den upphetsade människomasan. Deras bevekelsegrunder döljs bakom en ridå av fylleri, besticklighet, förljugenhet och allmän mänsklig svaghet. — Sahlberg har försett sin bok med ett personregister. Sådant saknas i Nermans arbete och det är välkommet. Det underlättar orienteringen om de olika deltagarna i en av vår historias största tragedier.

B. Bé

— En rikt illustrerad krönika, närmast knuten till släkten Steffenburg i Sundborn, Dalarna, har 1974 utgivits av fru Birgitta Söderman: *Sundbornsgrevarna — dagbok förd av Emilia Steffenburg-Ericson* (Falun 1974, 64 s.). Hon har hos fil. kand. Bengt Linderdahl på Stora Hyttnäs funnit okända minnesuppteckningar, nedskrivna inemot 1889 av fru

Emilia Steffenburg-Ericson (f. 1829, död 1892), som livfullt och brett skildrar sina upplevelser i barndom och ungdom fram till början av 1850-talet. I vissa avseenden föres skildringen fram till 1860-talet. I utgåvan karakteriseras aktstycket som 'dagbok', men såväl författarinnans korta efterskrift (dat. april 1889) som själva texten ger klart och tydligt vid handen, att det inte är fråga om en dagbok i vanlig mening utan — visserligen ofta detaljerade — memoarer, troligen delvis grundade på samtida anteckningar.

I centrum för hela skildringen står Bergslagens magasinsförvaltare, författarinnans far, Johan (boende på den stora, ärvda bergsmansgården Stora Karlborn i Sundborn), och dennes tre bröder Jacob, Carl och Albrekt. Jacob var gruv- och kvarnägare och bodde på Löfnäs. Albrekt blev lantmätare och bebyggde Kolbergsbo. Carl blev präst och slutade som kyrkoherde i Sundborn. Släkten har räknat anor från slottet Staufenburg i Harz, Tyskland, vilket utgivaren med någon reservation meddelar. I själva verket hör denna tradition till den mångfald ambitiösa genealogiska konstruktioner, som mynnigt förekommer. Professor Sten Carlsson, själv en Steffenburgsättling på mödernet, har i en uppsats i Släkt och Hävd påvisat traditionens oefterrättlighet. Detta hindrar inte, att Stora Karlo gått i arv i släkten i 300 år. Yngre generationer har förtecknats av Karl Erik Forsslund i Sundbornsdelen av verket om Dalälven. En son till upptecknaren var överstelöjtnanten Sigurd Ericson på Stora Karlborn.

Skildringarna är livfulla, underhållande och instruktiva. Det är inte bara ståndspersoner i Sundborn och Svärdsjö som kommer in i bilderna. En god del av Falu- aristokratien och dess sällskapsliv skymtas. Så kan man t. ex. få läsa en hittills okänd dikt författad av landshövding Hans Järta i samarbete med sonen Carl Thomas och ägnad fru Johanna Falhem på Norslund utanför Falun. — Fru Ericson bevittnade under ett stockholmsbesök som 14-årig flicka Carl XIV Johans sista uppträdande till häst vid trupparad på Ladugårdsgårde, och hon besökte 1866 den stora Skandinaviska industriutställningen i huvudstaden.

Över huvud taget är publikationen läsvärd, självfallet inte minst för de Steffenburgsättlingar som är spridda över hela vårt land.

Georg Landberg

— Kyrkoherden och teol. hedersdoktor **Theodor Freeman** hann kort före sitt frånfälle lägga fram en studie *Adolf Wallerius — filosof, teolog, bohüsläning* (Sthlm, Verbum, 1974, 139 s.). Wallerius utgick från ett gammalkyrkligt prästhem i Göteborg och var född där 1874. Till en början slog han in på den filosofiska banan och blev Vitalis Norströms lärjunge. Wallerius' doktorsavhandling, den första som ventilerades vid Göteborgs högskola, lades fram 1902. Den behandlade ett tema i Platons tänkande och renderade Wallerius en docentur som han dock frånträdde efter något år. Han kompletterade sin filosofiska utbildning med teologiska studier i Lund, lät sig prästviga och blev pastor i Halmstad. Några år senare utsågs han till kyrkoherde i Hjärtum, där han skulle komma att stanna livet ut. På den prästerliga banan nådde han till kontraktsprost. Till sin politiska åskådning konservativ valdes Wallerius från 1920 till riksdagsman. Med tiden blev han även landstingsordförande i Göteborgslän.

Wallerius' filosofiska produktion är sparsam. Freeman visar dock hur Clemens av Alexandria och dennes tänkande länge sylesatte honom. Förmodligen sökte Wallerius smälta samman en teologisk grundåskådning med den antika filosofi han tillägnat sig. Clemens' tankevärld, vari kristna och grekiska element förenades, utgjorde ämnet för Wallerius' bidrag till den omfångsrika festskrift som Efraim Liljeqvist mottog 1930. Enligt Freeman var det Wallerius' avsikt att som emeritus ånyo ta upp studiet av den alexandrina teologin. Han gick ur tiden 1937.

Freeman ger en god bild av Adolf Wallerius' filosofiska tänkande och kanske en ännu bättre av hans teologiska studier. Han har emellertid avstått från att skildra Wallerius' politiska bana, något som han beklagligtvis ansett sig sakna förutsättningar för. Till teologiska meningsmotsättningar inom det stift, där Wallerius verkade som präst, synes denne ha intagit en försönlig hållning. Inom detta område är Freemans sakkunskap särskilt stor och han ger i sin bok en nyanserad bild av Adolf Wallerius' ställningstaganden som ibland presenteras även där källmaterialet — främst Wallerius' papper i Göteborgs universitetsbibliotek — bildar ett sprött underlag.

I en exkurs uppehåller sig Freeman vid biskopsvalet i Göteborgs stift 1929. I and-

ra förslagsrummet stod Ivar Wallerius (1870—1933), bror till Adolf och kyrkoherde i en Göteborgsförsamling. Claes Lindskog, lärd humanist med släktförbindelser i stiftet, var vid denna tid ecklesiastikminister. Då det gällde att utse efterträdare till Edvard Rodhe föredrog han den i första rummet uppförde Carl Block.

Mot vad som verkligen står i Freemans bok om Wallerius finns kanske inte så mycket att invända. Han har dragit upp konturerna till dennes åsiktsutveckling, som skildras mot bakgrunden av den akademiska och kyrkliga miljö, där Wallerius levde och verkade. Ämnet borde emellertid ha kunnat ge mera. Manuskriftet skulle väl också ha vunnit något på en närmare stilistisk överarbetning.

A. Lm

— I förnäm typografi och utomordentligt väl illustrerad framträder en bok med den långa titeln: **Harry Karlsson, Den långa vägen. En skånsk byggmästare berättar**, tillsammans med H. S. Nyberg, Ragnar Blomqvist, Gustaf Näsström, Bengt Svensson och Jan Forssander (Lund, Gleerup, 1973, 286 s.) (Folklivs-skildringar och bygdestudier utg. av Kungl. Gustav Adolfs akademien, 9).

Byggmästaren Harry Karlsson i Lund inleder med titeluppsatsen "Den långa vägen". I denna skildrar han sin märkliga och framgångsrika levnadsbana alltifrån livet i barndomshemmet i Trelleborg till mannaårens gärning i det "mest underbara av alla yrken", nämligen byggmästarens. För Harry Karlsson har det betytt byggnadsverksamhet av det stora formatet både i hemstaden och huvudstaden, men han dröjer också gärna vid specialuppdrag och så vitt man förstår helst vid sin insats som domkyrkans byggmästare under en följd av år. Klart och redigt behandlar han husbyggandets teori och praktik. Som fackman sitter han inne med solida erfarenheter, som borde framläggas i en utförligare beskrivning av husbyggeriets utveckling alltifrån 1920-talet.

I sin framställning berör Harry Karlsson också sina intressen på konstens och kulturens områden. Om byggmästarens med stor smak utvalda konstsamling talar en elegant ciceron — Gustaf Näsström.

Då den Norbergiska gården vid Stora Södergatan i Lund för ett tiotal år sedan hotades av rivning, övertog Harry Karlsson detta typiska bostadshus för en pro-

fessor vid slutet av 1700-talet och återuppförde detsamma (1965—66) i Östra Torns gamla by, där det nu lever vidare under namnet Byggmästaregården. Den Norbergiska gården är anknytningspunkten till framlidne professor H. S. Nybergs utförliga biografi av professorn i orientalistiska språk (från 1781) vid Lunds universitet Matthias Norberg (1747—1826). Även om Nyberg, såsom han själv påpekar, i stor utsträckning som källa begagnar personalierna i ärkebiskopen Carl von Rosensteins likpredikan över Norberg, erfar läsaren den grundlärde forskarens fråga att konkretisera Norbergs utveckling som vetenskapsman och att bedöma hans vetenskapliga produktion både i förhållande till samtid och eftervärld. I Norbergs biografiska porträtt saknas nu endast betydande partier ur hans brevväxling med europeiska lärde, i synnerhet under ungdoms- och reseåren. Åtskilligt personhistoriskt stoff är också tillfinnandes i Ragnar Blomqvists intressanta byggnads-historiska undersökning av den Norbergiska gården.

Byggmästarbokens två sista uppsatser anknyter till fru Hillevi Forssander-Karlsson och hennes släkt. Bengt Svensson har beskrivit Stora Nyteboda, beläget i Örkeneds socken, som släktgård ända från danska tiden till våra dagar. Slutligen har Jan Forssander samlat en del släkttraditioner från de allra sista generationerna.

Chr. Callmer

— Tjugonio författare från Hasse Alfredson till Anders Österling har i korthet redogjort för några barndomsminnen i samlingsvolymen *Min skånska barndom* (Lund 1973, 160 s.). Ett välskrivet bidrag har lämnats av publicisten Gunnar Fredriksson, f. 1930. Denne har sina rötter på Österlen; fadern var sjökaptan i Nordsjö- och Östersjöfart, modern verksam som lärarinna. Det förekom att sonen, ännu helt ung, fick följa fadern på dennes färder. Fredriksson kan berätta om besök i polska och tyska hamnar som gav vissa intryck av tidens politiska förhållanden. Hans minnen är återgivna med stor precision. Det är glädjande att författaren beretts tillfälle att — medan de ännu står levande i minnet — skildra upplevelser som varit av betydelse för hans följande åsiktsutveckling.

A. Lm

— Förrre överläkaren Hugo Fröderberg har sedan 1931 i arkiven forskat efter sin hembygd och 1974 publicerat ett arbete om *Kulturbilder från Fröderbygdens* (Lund, 68 s.). Boken, som till stor del består av under åren 1964—1973 publicerade tidningsartiklar i *Vetlanda-Posten*, har också personhistoriskt intresse; bl. a. berörs juristprofessorn David Nehrman Ehrenstråle och hans släkt, egendomen Hallsnäs i Ramkvilla sn, som tillhörde denna släkt och släkterna Vult von Steijern och Bergman, och författarens egen släkt Fröderberg, i flera generationer representerad av skollärare och klockare i Bäckaby och Fröderyd. Orienteringen underlättas genom personregister. Förf. har bl. a. haft tillgång till Fröderbergiska och Håkansoniska familjearkiven, som delvis förvaras i Lunds UB. En omfattande käll- och litteraturförteckning avslutar den lilla volymen. En arkivman finner med en viss förundran förf.-läkaren redovisa ”Riksarkivet, medicinska avd., Stockholm”.

B. BÉ

— Borgarrådet och trafikdirektören Helge Berglund, f. 1907, har lagt fram en väldisponerad skildring av sina levnadsinsatser *Kämpa grabbar. Memoarer* (Sthlm, Bonniers, 1973, 318 s.). Fadern, Fredrik Berglund, härstammade från Söderfors bruk och var verksam som entreprenör och kommunalman i Sundbyberg. Ett nära vänskapsband rådde mellan denne och Zeth Höglund och det är dessa båda personer som enligt Helge Berglund präglat hans karaktär och inspirerat hans livsverk. Fadern följde i det politiska livet Höglund, vilket betydde att han var kommunist fram till mitten av 1920-talet och sedan socialdemokrat. Faderns företag, som med tiden blev allt mera lönsamt, drevs av Helge Berglund vid sidan av tjänsten under några år efter faderns bortgång i slutet av 1950-talet, varefter han sålde rörelsen. — Berglund tog studenten i Norra Latin. En nära vän under skoltiden var, enligt vad han berättar, sedermera biblioteksmannen Folke Ström. Berglund fortsatte sin utbildning vid Socialpolitiska institutet och den avslutades vid Stockholms högskola, där han läste juridik. Ett kapitel i memoarerna är ägnat åt studier och politik vid högskolan. Bland umgängesvännerna vid högskolan nämner han Hjalmar Mehr och Elsa Höglund. Berglund var bosatt i Sundbyberg till dess att

han, 39 år gammal, utsågs till borgarråd i Stockholm. Hans karriär i stadshuset fortgick inte utan förbindelser till Höglund och han stod nu som kollega till denne. Vid skildringen av sin fortsatta bana dröjer Berglund huvudsakligen vid viktigare tilldragelser i Stockholms kommunala liv och redovisar sina ställningstaganden. Ett avslutande kapitel ägnas Berglunds organisatoriska insatser inom idrottslivet. Bokens titel, som likaså är författarens privata sentens, röjer en viss, okomplicerad inställning till livet och tillvaron som även i andra avseenden skymtar i minnesboken. — Ett utförligt personregister underlättar studiet av boken.

A. Lm

Tidskriftsöversikt

Blekingeboken 1973. I årsboken framlägger Curt Wallin ännu ett resultat av sina forskningar rörande Knutsgillena i det medeltida Sverige. Han förlägger ett Knutsgille till Ronneby, där det utgjorde en sammanslutning av handelsmän till skydd för gemensamma intressen.

Bromma hembygdsförenings årsskrift 1974. Lennart Torstensons Ulvsunda beskrives av Elisabet Stavenow-Hidemark. Ulvsunda var Torstensons stamgods och omfattade större delen av Bromma socken. Paradsängkammaren från Ulvsunda står numera uppställd i Nordiska museet. — Minnet av bokförläggaren Johan Hansson, grundare av Natur och Kultur, tecknas genom Herman Stolpe. Hansson var född i Skåne 1879. Han bosatte sig redan 1911 i Bromma, där han avled 1973. — En innehållsförteckning publiceras till de hittills utkomna 45 årgångarna av årsskriften.

Dædalus 1973. I årsboken från Tekniska museet skildrar Ernst Nathorst-Böös hur industrihistorien återspeglas i aktiebrev. Den dekorativa utsmyckningen av aktiebrev kulminerade kring sekelskiftet. — Birger Kock och Fredrik Schütz berättar tillsammans om civilingenjören Knut Lindmark (1838—1892) och dennes verksamhet inom kommunikationstekniken i Stockholm, där hans insatser betecknas som banbrytande. Lindmark byggde bl. a. en gångtunnel genom Brunkebergsåsen. — I årsboken finns ett författarregister till samtliga årgångar från 1931.

Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok 1973 innehåller en artikel av Harald Hvarfner som beskriver hur Artur Hazelius uppfattade det nordiska kulturarvet. — Vidare publiceras några levnadsminnen som nedskrivits av Ernst Carlsson (1893—1960), verksam inom fackföreningsrörelse och Kooperation i Mölndal.

Fornvännen 1973. En av anonymmästarna bland de medeltida konstutövarna har benämnts Mustaschmästaren. Denne befanns ha lämnat efter sig en runsignatur i Torpa kyrka. Signaturen skärskådas av Elisabeth Svärdström.

Gamla latinare årsbok 1973, utgiven av Hvitfeldtska gymnasiet kamratförening i Göteborg. Per Nyström medarbetar med en artikel om den humanistiska traditionen sådan den förmedlades av Latinläroverket för 50 år sedan. — Carl-Martin Bergstrand har tagit en titt i gamla domböcker från 1600- och 1700-talen. — Korta data meddelas om ett stort antal "gamla latinare" som avlidit.

Genos 1973. Kaj Duncker beskriver ryttmästaren Fredrik Stålhjelmets släktkrets. Denne adlades 1649 och introducerades på Riddarhuset året därpå. Ätten levde endast en kort tid. — Uppgifter om en österbottnisk släkt Laurin lämnas av Johan Appelqvist. — För Sagerbrück, ett släktfragment, redogör Harald Hornborg. — Uppgifter om släkten Recharchts tidigare led har ställts samman av Bengt Utterström. Släkten intog länge en ganska bemärkt ställning i Torneå. — Släkten Rosenbom behandlas av Anita Tuurala. Dess stamfar, mönsterskrivaren Samuel Rosenbom, var född i Vadstena vid 1600-talets slut. Han hörde till en personalkontingent som 1721 överfördes till Björneborgs infanteriregemente. Släkten utgick på manslinjen 1879 och på kvinnolinjen 1921. — Jarl Pousar har undersökt den i Finland verksamma präst- och ämbetsmannasläkten Keppler(us). Han antar, att släkten numera är utdöd men har funnit att namnet fortlever i Sverige genom att det upptagits av några ättlingar på spinsidan. — Genealogiska samfundet i Finland publicerar i denna årgång anvisningar och råd för uppgörande av matriklar. — Några av de nämnda artiklarna i tidskriften är på finska språket. I sådana fall före-

kommer resuméer på svenska. Genos innehåller också en del smärre genealogiska meddelanden.

Gotländskt arkiv 1973. Naturaliesamlingarna vid Säveskolan i Visby har en mer än 150-årig historia som berättas av Bengt Rosén. Samlingarna som bildats genom gåvor och köp har varit till nytta vid undervisningen i biologi. Bland lärare som förestått samlingarna märks Gustaf Lindström (1829—1901), sedermera professor vid Riksmuseet.

Halland. Årsbok för kulturhistoria och hembygdsvård i Hallands län 1973. Viking Lanje visar fram en series pastorum-tavla från Hasslövs kyrka, utförd 1768 av klockaren i socknen Tue Falck (1703—1789). Tavlan tillverkades på beställning av dåvarande pastorn Pehr Osbeck. Den tillhör numera Hallands museum och har nyligen restaurerats. Falck förfärdigade talrika inventarier till kyrkor i Halland och Skåne. — Lennart Lundberg har utrett vilka förbindelser Artur Hazelius hade med Halland. Han har funnit att Hazelius vid fem tillfällen besökte landskapet för att göra inköp. Hans kontaktperson var kaptenen J. A. Lagergren (1820—1904) i Halmstad. Lagergrens brev till Hazelius från tiden 1873—1901 finns i Nordiska museet.

Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1973. År 1645 avstod Danmark från Halland på trettio år till Sverige. I landskapet fördes under den följande tiden befälet av en rad olika guvernörer. Sedan Halland 1658 blivit svenskt för gott utnämndes i stället landshövdingar. Den förste bland dem var Bengt Christoffersson Lilliehöök, i tjänst 1658—65. Han behandlas i årsboken av Christer L:son Lilliehöök. — De merkantila förbindelserna mellan Halmstad och Nederländerna var livliga under 1600- och 1700-talen. En holländsk köpman som slog sig ner i Halmstad för att sedermera bli brukspatron på Rössjöholm invid Hallandsås var Pieter Brouwer (1700—1742). Denne bodde 20 år i Sverige och grundade under tiden flera företag. Hans hustru blev Anna Margareta Lilliecreutz, född 1696 och änka 1733 efter en holländsk köpman. Sedan Pieter Brouwer gått bort blev hon maka till krigsrådet Gabriel von Seth, sedermera riksråd. Den holländske invandrarens karriär och släktförbindelser skildras i årsboken av Ingrid

Böhn-Jullander. — Några anteckningar rörande silversmeden i Halmstad Petter Hall (1738—1783) meddelas av Arne Andersson. Till Halls produktion hör en ringklocka som är fäst vid en kollektståv från Laholms kyrka. Håven förvaras i Hallands museum. — I årsboken ingår en nekrolog över skriftställarinnan Lotti Jeanneret (1887—1973).

Innehållet i *Hembygden 1973* kretsar kring hantverk och hemslöjd i Dalsland. Christer Järlgren skildrar krukmakarsläkten Hjobergs kakelugnstillverkning, bedriften i Frändefors socken. Släkten härstammar från Hjo. Den har varit verksam inom detta hantverk i åtminstone sex generationer. — Hemslöjden och Stenebyskolan är ämnet för en uppsats av Erik Wegraeus. Skolan leder sitt ursprung tillbaka till 1920-talet. Dess tillskyndare var rektorn Erland Borglund, som var en hängiven lärjunge av Carl Malmsten. Hemslöjdsrörelsen i landskapet växte emellertid, enligt vad Wegraeus finner, fram redan under 1860- och 1870-talen. För hemslöjden ivrade särskilt landshövdingen greve Erik Josias Sparre (1816—1886) som utverkade medel till slöjdverksamheten. En utbildningsanstalt för vävlärare på Dal var den vävskola som Johanna Brunsson (1846—1920) grundade 1889.

Historisk tidskrift 1973 innehåller bl. a. följande bidrag av intresse för svensk personhistoria. Meningsbytet bland specialisterna rörande midsommarkrisen 1941 förs vidare genom inlägg av Per G. Andreen, Krister Wahlbäck och Göran B. Nilsson. Gösta Baggés dagboksanteckningar är en av Andreens utgångspunkter, Wahlbäck har haft tillgång till Per Albin Hanssons anteckningar från tiden, som återges i hela sin utsträckning, under det att Nilsson knutit några källkritiska reflexioner till de förut nämndas sätt att handskas med tillgängligt material. — Bengt Audén analyserar en Gudlef Bilders testamente av 1337, intaget i Svenskt Diplomatarium. — Ulla Johanson, som studerat frihetstidens partiväsen, gör i en uppsats gällande att borgarståndet 1755 i själva verket bestod av tre partier — hattar och mössor samt en hovfraktion som vid några tillfällen samarbetade med mösspartiet.

Historisk tidskrift för Finland 1973. Jan Liedgren lämnar några meddelanden an-

gående Jöns Philpussons (Jägerhorn) gåva av godset Hulkis till Nådendals kloster i slutet av 1400-talet och de tvister angående äganderätten som sedermera följde. — Åke Backström söker klarlägga första ståndets sammansättning vid lantdagen i Borgå 1809. — Tidskriften uppstår nekrologer över två finlandssvenska historiker, Kurt Antell (av Berndt Federley) och John Erik Roos (av Jarl Gallén).

I *Jämten, Heimbygdas årsbok 1973*, skildras Mus-Olles samlingar i Ytterån av Gert Magnusson. Samlingarna har nyligen inventerats av läns museet i Östersund. Mus-Olle hette egentligen Per-Olof Nilsson. Han var född 1874 och avled 1955. Insamlingsarbetet bedrevs under sextio år och samlingens huvuddel utgörs av kulturhistoriska föremål. Mus-Olle har bl. a. samlat 400 olika märken, avsedda att bäras på rockslaget för att visa ideella eller politiska sympatier. — En fiolspelman vid namn Daniel Amkoff (1874—1955) och dennes insatser inom folkmusiken i Jämtland behandlas i en uppsats av Sigrid Amkoff Sundkvist. — Till landskapets konsthistoria hör målaren August Berg, född i Strömsund 1885 och död i Östersund 1924. Berg fick sin utbildning i Stockholm vid Konstakademien men återvände snart till hembygden. Kort före sin död gjorde Berg en studieresa till Paris som han skildrade i artiklar i den jämtländska lokalpressen. Artikeln om Berg är skriven av Gösta Rollin.

Kalmar län 1973. Ulf Hægermark har sökt fastställa vem upphovsmannen är till predikstolen i Kalmar domkyrka. Predikstolen tillhörde ursprungligen en annan kyrka i det gamla Kalmar. Den har tillskrivits Baltzar Hoppenstedt (1622—1699), en till Kalmar inflyttad tysk. Hægermark anser att dennes far, som möjligen hette Servaes Hoppenstede och var bildhuggare i Bremen, förfärdigat predikstolen. — Paul Wilstadius meddelar några utdrag ur en dagbok som fördes av regementsprästen Anders Bolinus om Kalmar och kalmарtrakten under skånska kriget 1675—1679. Denne var född smålänning 1642, gick i skolan i Växjö och studerade sedan i Rostock och Wittenberg samt slutligen i Uppsala. Han avled som kyrkoherde i Forsheda pastorat 1698. — Den svenska buteljglasindustrin omlokaliseras mot slutet av 1800-talet. Glashytt-

torna förlades till hamnstäderna i stället för som tidigare i inlandet. Torbjörn Fogelberg beskriver AB Westerviks Glasbruk 1896—1919. Initiativtagare var bruksägaren Axel Fagerholm (1844—1930).

Karolinska förbundets årsbok 1973. Sven Grauers beskriver i en artikel Narvas försvarare Henning Rudolf Horn af Rantzien och dennes militära dispositioner. Horn var född i Pommern år 1651 och var Narvas kommandant mellan 1695 och 1704. Han befann sig därefter under en tioårsperiod i rysk fångenskap. Efter återkomsten till Sverige utsågs han till generalfälttygmästare och senare till riksråd. Han kom dock enligt Grauers inte att spela någon politisk roll. Horn avled i Stockholm 1730. — Professor Gustav H. Karlsson har tagit upp kalabaliken i Bender till förnyad granskning och redovisar vad rumänska och grekiska källor har att meddela rörande kalabalikens förlopp.

I *Kronobergsboken 1973* beskriver Lars-Olof Larsson de äldsta småländska glashyttorna och deras tillkomst. Företagsmheten grundlades av Karl Karlsson Gyllenhielm. Glashyttorna i Trestenshult och Midingsbråte ingick i Gyllenhielms gods-komplex i trakten. Dess kärna utgjordes av Bergkvara som emellertid sköttes av förvaltare. Gyllenhielm vistades vanligen på Karlberg utanför Stockholm. — Åke Nisbeths bidrag handlar om Carl Gyllenstierna (f. 1649, † 1723) och den glasservis han införlivade med inventarierna på sitt slott Steninge i Uppland. Gyllenstierna eftersträvade högsta konstnärliga kvalitet, även vad slottets inredning beträffar. — Carl Hermelin tecknar minnet av Edvard Strömberg (1882—1946). Biskopssonen från Strängnäs kom att göra en betydande insats inom glashanteringen i Småland genom sin verksamhet vid Kosta, Orrefors och slutligen Strömbergshyttan. — Carl Hermelin berättar i ett annat avsnitt av årsboken minnen från sin tid som disponent vid småländska glasbruk.

Kulturen 1973. Universitetshuset i Lund, som är en skapelse av Helgo Zettervall, färdigställdes 1882. Universitetsplatsen hade då ännu inte fått sin slutliga utformning. Vid tidpunkten för universitetshusets invigning donerade fabrikören Carl Otto Borg och hans maka medel till en fontän. Axel Törje, som bidragit med dessa rand-

anteckningar till Lundauniversitetets historia, benämner den Borgs fontän, efter donator.

Kyrkohistorisk årsskrift 1973. Årgången är övervägande ägnad Birgitta och hennes tid. Hjalmar Sundén prövar en djuppsykologisk tolkning av förbindelserna mellan den heliga Birgitta och hennes biktfar Mathias. — Tore Nyberg har uppmärksammat Birgittas omsorger om sin klosterorden och studerar uppenbarelsernas föreskrifter angående ordensregeln. — Trygve Lundén beskriver den serie av latinska Marie-officier som författades av den heliga Birgitta tillsammans med en annan av hennes biktfäder, Petrus Olovsson, sedermera bekant som Petrus av Skänninge. — Birgittagillena i det medeltida Danmark har utretts av Curt Wallin. Han finner denna form för samvaro i den heliga Birgittas tecken vara en specifikt dansk företeelse. — Den första tryckta upplagan av Birgittas uppenbarelser på latin framställdes 1492 i Lübeck på beställning av klostret i Vadstena. Ett exemplar, vars tidigare ägare var kanslirådet Carl Reinhold Berch (1706—1777), befinner sig i Stifts- och landsbiblioteket i Linköping. Arnold Sandberg har utrett Berchs befattning med exemplaret. — En bibliografisk översikt över den svenska Birgittalitteraturen för tidsperioden 1945—1972 har tagits av Arne Sträng.

Malmö fornminnesförenings årsskrift 1973 upptar en redogörelse av Hans Ersgård för pesten i Malmö 1712. Läkaren Johan Jacob Döbelius utarbetade på uppdrag en s. k. pestkur, varmed avses en skrift med råd till allmänheten, hur den skulle bete sig i pesttider. Skriften distribuerades till olika myndigheter i Skåne. Döbelius' namn är knutet till Ramlösa hälsobrunn, vars grundare han var. Han adlades 1717 under namnet von Döbeln. Guvernör över Skåne vid tiden för pesten var Jakob Burenskiöld som genom olika åtgärder sökte begränsa spridningen. — Teaterlivet i Malmö under perioden 1809—1829 redovisas av Ragnar Gustafson. Malmö fick 1809 sitt första riktiga teaterhus. Artikeln redogör för de olika gästspelen. — Olle Svedberg lämnar ett bidrag till Malmö stadsplanehistoria 1860—1920 och dröjer i synnerhet vid stadsingenjören Anders Nilssons insatser. Till Svedbergs källor hör Nilssons minnen,

utgivna 1929. — Anders Grönvall har granskat Malmöpressen och opinionen omkring 1870. Grönvall har bl. a. anlitat dödsannonsen som opinionsmätare.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1973. Per-Ola Räf redogör för tillkomsten av Veterinärhögskolans bibliotek i början av 1820-talet. En bokgåva till veterinärinrättningen överlämnades av stallmästaren på Strömsholms stuteri, Fredrik Pontus Schensson. — Christian Callmer orienterar i en uppsats om drottning Christianas privata arkiv. Drottningen föreskrev att hennes förtrogne, kardinalen Decio Azzolino, vid hennes frånfalle skulle överta arkivet, som till vissa delar kom att stanna i familjen Azzolinos ägo. På 1890-talet utfördes ordningsarbeten i arkivet av diplomaten Carl Bildt och biblioteksmanen Karl Henrik Karlsson. I början av 1920-talet avled den siste manlige medlemmen av familjen Azzolino. På initiativ av arkivmannen Ludvig Bååth kunde arkivalierna några år därefter inlösas med fondmedel och överföras till det svenska riksarkivet. I samband därmed inventerades samlingarna ånyo av en annan arkivman, Ernst Nygren. Återstoden av arkivet har likaledes bevarats. Genom köp införlivades det 1804 med medicinska fakultetsbiblioteket i Montpellier, där det alltjämt befinner sig. En mikrofilm av denna samling finns på riksarkivet i Stockholm. — I årgången märks flera nekrologer över bortgångna biblioteksmän: Harald Holmberg (av Harald Bohrn), Folke Nosslin (av Hans Kuntzel) och Maria Widnäs (av Benita von Pruschewsky). Widnäs var knuten till Helsingfors universitetsbibliotek.

Norrbottnen 1973. I årsboken från Norrbottens museum medverkar Richard Tham med en uppsats om Johan Fredrik Höckerts vyer från Lappland. Höckerts landskapsbilder från 1850-talet utgör värdefulla bidrag till svensk landskapskonst. — Museet har samlat in levnadsberättelser avsedda som komplement till dess övriga dokumentation. Bland de bidrag som publiceras i årsboken märks minnen från Luleå av Karin Bedoire, f. Dahl 1884, för tiden fram till 1917.

Samfundet Sankt Eriks årsbok 1972/73. Gustaf Näsström har sett sig om i det gustavianska Stockholm med Carl Christoffer Gjörwell som följeslagare. — Erik An-

drén redogör för Melchior Jungs glasbruk i Stockholm 1641—1678. Glasbruket var Sveriges första mera betydande. — Henrik Ahnlund har studerat kvarteret Cepheus 25 i Gamla stan och dess ägarehistoria. Till de släkter som rätt om fastigheter i kvarteret hör Törne och Bartels. — Hans W-son Ahlmann berättar några minnen från konstnärskollektivet på Smedsudden, vilket huvudsakligen ägde bestånd mellan 1917 och 1922. Några brev skrivna av en av dess mindre bemärkta medlemmar, Gotthard Widing, f. 1883, återges och kommenteras av Hans Eklund. — Årsboken rymmer också en skildring genom Emil Schieche av källarmästaren Peter Hinrich Fuhrman, född i Hamburg 1714 och död i Stockholm 1773 som medlem av dess tyska församling.

Scandia 1973 innehåller Jerker Roséns sakkunnigutlåtande 1972 vid tillsättningen av professuren i historia vid Umeå universitet. Tjänsten söktes av nio svenska historiker. — Meningsbytet från föregående årgångar om Lauritz Weibull som historiker och litteraturhistoriker fortsattes med nya inlägg av Rolf Arvidsson, Birgitta Odén och Curt Weibull. — Michael Linton granskar de ekonomiska förutsättningarna för drottning Margaretas politiska program. Linton bemöter den kritik som Beata Losman riktat mot resultat som Linton nått vid tidigare forskning inom området. — Sven Anders Söderpalm har undersökt industriens hållning vid samlingsregeringens tillkomst 1939. En inflytelserik påtryckningsgrupp utgjordes av cheferna för några storföretag inom verkstadsindustrien, organiserade i Direktörsklubben, vilken ägde bestånd mellan 1933 och 1952. Söderpalm har haft tillgång till klubbens protokoll. Ordförande i klubben när den nya regeringen bildades var Aseas styrelseordförande Sigfrid Edström. Kommerserådet Sven Erik Österberg var anställd som sekreterare. — Venetianaren Alberto Vimina (1603—1667) och dennes skildring av Sverige på drottning Christinas tid är föremål för en kritisk granskning genom Curt Weibull. Viminaskriften om Sverige har hittills varit föga beaktad av svenska historiker.

Släkt och hävd 1973 inleds med Jan Eric Almquists uppsats Den jordbesittande adeln i Värmland och Dalsland 1562—63. Materialet sammanställdes av Joh. Ax.

Almquist; det har senare överarbetats inför utgivningen och ansluter sig till den utredning rörande adeln i Västmanland som publicerades i föregående årgång av tidskriften. — Sven Almquist lämnar en redogörelse för den småländska släkten Rålin, vilken var generalkonsul Axel Johnsons mödernesläkt. — Lars Lindblad har utrett organistsläkten Björling från Östergötland. — I en artikel om Snorre Sturlason som genealog jämför Sten Carlsson dennes tillförlitlighet som historisk källa med Adams av Bremen. Snorre befinns vara något bättre, Adam något sämre än sitt rykte. — Bertil Broomé har gjort en översikt över de kalendrar över borgerliga släkter som finns utgivna i Sverige. Han framhåller bl. a. att släktkalendrar för arkiv, bibliotek och museer utgör ett nödvändigt arbetsredskap. — Släkten Scholander skildras av Erik Scholander i en krönika som förs fram i tiden till sjätte generationen efter stamfadern. För släktens vidare öden hänvisas till Svensk släktkalender av 1943. — Lars Sjödin har i tidskriften gjort några anmärkningar om den i mitten av 1550-talet utslocknade frälsesläkt som brukar betecknas som Ödeby-släkten. — Alf Åberg uppmärksammar de svenska officerare som tjänstgjorde i 1700-talets Preussen och publicerar en lista över officerare som kunnat påträffas i de militära arkiven.

Småländska kulturbilder 1973. Årsboken från Jönköpings läns museum i Jönköping upptar en bibliografisk förteckning över småländska personverser utarbetad av Sven Almquist. Personverserna utgjorde en betydande del av de tryckalster som framställdes i landet under 1600- och 1700-talen. Almquists inventering omfattar verser som utgått dels från Visingsborgstryckeriet, dels från dess efterföljare i Jönköping. De redovisas fram t. o. m. år 1799. Motsvarande förteckningar avseende tryckerierna i Växjö och Kalmar återstår att publicera.

Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift 1973. Einar Ljunggren skildrar i årsskriften Carl August Ljunggrens skolhygieniska insats. Ljunggren levde mellan 1860 och 1934 och var verksam som lasarettsläkare i Trelleborg. — Gunnar Engleson har letat fram och redogör för de medicinska inslagen i Frithiof Nilsson Piratens verk. — Sjuksköterskeutbildningen

i Göteborg före 1900 ägnas ett lärdoms-historiskt studium av Inger Wikström. Material till ämnet samlades av Elisabet Dillner (1895—1971). — Bengt Lindskog presenterar i ett bidrag till årsskriften provinssiällkare i Skåne under 17:e och 18:e århundradena. — Bernd Sträter erinrar i en minnesartikel om att hundra år förflutit efter fysiologen Torsten Thunbergs födelse. Thunberg avled 1952. — Werner Möllers medicinhistoriska bibliotek inventeras av Anders Grönvall och Bengt Lindahl. Möller, som var född i Malmö 1887 och avled i Lund 1968, tjänstgjorde som överläkare, längsta tiden i Borås. Möllers bibliofila ambitioner var inriktade mot kirurgin och obstetrik. — Ett generalregister till årsskriftens tio hittills utkomna årgångar avrundar verket för denna gång.

Sörmlandsbygden 1973. Årsboken handlar detta år om stadsmiljön. Ella Hillbäck och Hans Granlid berättar om sina upplevelser av småstadslivet i Mariefred. — Carl-Gustaf Blomberg diskuterar de stadsplaner som varit gällande för Nyköping och dröjer särskilt vid 1700-talets. Det blir klart att Carl Gustaf Tessin under sin tid på Åkerö även var husägare i Nyköping. — Bankbygget i Södermanland går genom av Henrik O. Andersson och Fredric Bedoire. Flertalet byggen har varit ritade av arkitekter från Stockholm. En provinsiell anknytning i arkitekturen, olika för varje ort, eftersträvades särskilt av arkitekten Ernst Stenhammar.

Uppland 1973. I årsboken för medlemmarna av Upplands fornminnesförening ventilerar Rolf Thorén psykiatriska synpunkter på Sturemorden. Erik XIV:s verklighetsuppfattning var redan störd vid tiden för mordet. Dråpet på Nils Sture, den först dödade, framställs som psykologiskt avgörande för kungen, varefter våldet spreds genom hans följande handlingar. — En farsot i norra Roslagen 1826 skildras av Per-Ola Räf som beskriver den mjältbrand som bröt ut bland boskapen i Frösåkers härad. Larvet om farsoten slogs av brukspatronen på Forsmark, Gustaf af Ugglas (1784—1853). Sundhetskollegiets uppdrag att fastställa sjukdomens art och vidta åtgärder för dess hämmande gavs åt överdirektören vid Veterinärinrättningen Sven Adolph Norling (1785—1858).

I Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Årsbok 1973 ingår minnestal över fem ledamöter: Professorn Hjalmar Granholm (av Sven Olof Asp-lund), ärkebiskopen Erling Eidem (av Per-Olof Sjögren), rektorn Sven Em. Ohlon (av Tage Wikström), professorn Bo Eric Ingelmark (av Hjalmar Frisk) och museichefen Stig Roth (av Göran Axel-Nilsson).

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok 1973 innehåller nekrologer över ledamöterna konung Gustaf VI Adolf (av Dag Strömbäck), Mårten Stenberger (av Greta Arwidsson) och Hans Hansson (av Gösta Selling).

Värendsbygder (Norra Allbo hembygdsförening) 1973. Karl Bergström presenterar jordbruksarbetaren Johan Danielsson (1899—1970), bosatt i Bäckarslöv, Moheda. Denne studerade i många år ett femtontal olika språk och utarbetade på grundval därav ett etymologiskt lexikon, vilket som manuskript överlämnats till Uppsala universitetsbibliotek. — Sten Almqvist berättar om Johan Stenflycht, före adlandet Segersten, ”trossdrängen som blev general”. Stenflycht var född 1681 i Hovs socken i Östergötland. Han adlades av Karl XII efter olika krigiska bedrifter. År 1720 blev han generalmajor i holsteinsk tjänst, vilket orsakade att han tio år senare vid besök i Stockholm greps och förvisades ur landet. Stenflycht blev sedermera fransk generallöjtnant och rehabiliterades i Sverige. Vid mitten av 1740-talet slog han sig ner i Varend och brukade Oby säteri, uppbärande en årlig pension från franska staten. Han avled 1758 och begravs i Vederslöv.

Från bergslag och bondebygd 1973. Örebro läns hembygdsförbunds årsbok rymmer en uppsats av Axel Lidström som behandlar reformmötena i Örebro åren 1849, 1850 och 1853. Flera reformsällskap bildades vid denna tid ute i landet. Till de mest aktiva reformvännerna i Örebro hörde assessorn Nils Göran Dahlgren (1807—1876) och landskamreraren Johan Fredrik Stenqvist (1803—1849). Den senare var född på S:t Barthélemy, där fadern var konsul. En annan förgrundsfigur inom reformrörelsen i länet var brukspatronen Olof Gabriel Hedengren på Riseberga (1812—1870). — Länsmuseet i Örebro har av Einar Forseth mottagit skisser

och förberedelser till de monumentalverk som Forseth utfört i länet. Dessa presenteras i årsboken av Eva-Lena Ruhnbro. Forseth föddes i Linköping 1892 men var under en del år av sin uppväxttid bosatt i Örebro, där fadern — som var bördig från Norge — hade en litografisk anstalt.

Österbotten 1973. En militär trupp och

dess traditioner uppmärksammas i en historik över Gardesjägarbataljonen 1918—1934. Historiken har utarbetats av R.-E. Klockars. — En förutvarande gardesjägare, A. W. Kronman, redogör i en särskild artikel för sina minnen av militärlivet. — I årsboken har C.-B. J. Petander förtecknat och registrerat soldatnamnen vid Kungliga Wasa regemente.

Förkortningslista

ANF	Arkiv för nordisk filologi
BSÄK	Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria
DBL	Dansk biografisk leksikon
DS	Diplomatarium Suecanum
EAA	Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor
FMU	Finlands medeltidsurkunder
HH	Historiska handlingar
HSH	Handlingar rörande Skandinaviens historia
HT	Historisk tidskrift
KA	Kammararkivet
KB	Kungliga biblioteket
KrA	Krigsarkivet
KÅ	Kyrkohistorisk årsskrift
LUB	Lunds universitetsbibliotek
MRA	Meddelanden från svenska Riksarkivet
NTBB	Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen
PHT	Personhistorisk tidskrift
RA	Riksarkivet
RPB/RAP	Svenska riks-archivets pergamentsbref fr o m år 1351
RR	Riksregistraturet
SAT	Svenska autografsällskapets tidskrift
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SD	Svenskt diplomatarium fr o m år 1401
SMoK	Svenska män och kvinnor
SoH	Släkt och hävd
SRP	Svenska riksrådets protokoll
SRS	Scriptores rerum svecicarum
UFT	Upplands fornminnesförenings tidskrift
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
VgFT	Västergötlands fornminnesförenings tidskrift
VHAAH	Vitterhetsakademiens handlingar
VHAAÅ	Vitterhetsakademiens årsbok
ÄSF	Äldre svenska frälseläkter

Personregister

- Abraham Brodersson se tjurhuvud
Acelsius, Johannes, kyrkoherde 109
Adam av Bremen, tysk historieskrivare 156
Adlerbeth, Gudmund Göran, frih., statsråd
130 f, 134
Afzelius, Adam, professor i medicin 83, 85
— Johan (Jan), professor, kemist 80, 82 f, 85
— Pehr von, professor i medicin 80, 82, 85
Agneta Marcusdtr från Åbo 121
Ahlberg, Alf, rektor, filosof 144 f
Ahlin, Lars, fil. dr, författare 145
Ahlmann, Hans W:son, professor, ambassa-
dör 156
Ahlund, Nils, professor, historiker 63,
97, 126 f
Albrekt av Mecklenburg, konung 46, 111
Alenius, Elias Robert, finländsk prästman
148
Alexanderson, Nils, professor, justitieråd 140
Almgren, Carl, kapten 142
Almqvist, Helge, riksarkivarie 64
— Johan Axel, arkivråd 65 f
(Ama), Holmger Folkesson, riddare 58, 61
(—) Holmger Ulfsson riddare 61
(—) Ulf Holmgersson, riddare 58, 61
Amkoff, spelman 154
Anderberg, Algot, biskop 68, 71 ff
Anders Olsson, g.m. Elin Svensdtr 40 f, 43
— Svensson se Stråle av Ekna
— Svensson se Ödell
Andersson, Amos, fil. dr, finländsk chefred.
69
André, Harald, operachef 144
Andreas Olai, kyrkoherde 111
Anna Clemensdtr se Hogenskild
— Fickesdtr se Bülow
— Hansdtr se Tott
— Karlsdtr se Vinstorpa-ätten
— Lindormsdtr se Vingé
— Pedersdtr se Bielke
Annerstedt, Claes, professor, historiker 125
— Rudolf, fil. dr, rektor 83, 85
— Thure, biskop 83
Antell, Kurt, fil. dr, finländsk historiker 154
Anthoni, Eric, professor, finländsk histo-
riker 97
Arfwedson, Carl David, grosshandlare 24
Arnold, köpman i Strängnäs 55 ff, 60
Arp, släkten 107
(—) Erik Jönsson 121
(—) Schering Eriksson, rikskammarråd 108
Arvid Henriksson se Tavast
Arvid, Håkansson se Båt av Billa
Aschaneus, Martinus, kyrkoherde, antikvarie
111
Asle Eriksson, kanik i Växjö 41 ff
— Mattson se Båt av Billa
(Aspenäs-ätten), Knut Jonsson, drots 89
Asplund, Gunnar, professor, arkitekt 147
Atterberg, Kurt, tonsättare 144
Atterbom, Per Daniel Amadeus, professor,
skald 131
Aurivillius, Pehr Fabian, professor, biblio-
teksman 80, 83, 85
Azzolini, Decio, italiensk kardinal 155
Backman, släkten 124
Bagge, Gösta, professor, statsråd 153
— Jakob, amiral 92
— Johan, underamiral 92
(Balk av Billa), Nils Turesson 41 ff
(—) Ragvald Håkansson 41, 43
(Banér), Eskil Isaksson, riksråd 58, 81, 99
(—) Knut Eskilsson, riksråd 55, 58, 61
Bartels, släkten 156
Beck-Friis, Johan, frih., landshövding 133
Beckman, Natanael, professor, språkforskare
7
Bedoire, Karin, f. Dahl 155
Benedikta Ebbesdtr se Hvide
Bengt Birgersson, biskop 106
— Filipsson se Ulv
— Hafridsson, lagman 106
— Magnusson, biskop 106
— Magnusson i Stensta 98
— Nilsson se Schack
Bengta Olofdtr se Galle
Benzelius, Erik d.y., ärkebiskop 108
Berch, Carl Reinhold, chef för antikvitets-
arkivet, numismatiker 114, 155
Berdjajev, Nikolaj, rysk filosof 145
Berg, August, målare 154
— Christian, skulptör 147
— Sven, fil.dr, ordboksredaktör 6 f, 13 ff
Bergegen, Hinke, anarkist 142
Bergfalk, Pehr Erik, professor 79, 82, 85
Berggren, Ester, g.m. Hugo B. 68
— Gerda, syster t. Hugo B. 68
— Hugo, domkyrkosysselman 68, 71
Berglund, Fredrik, kommunalman 151
— Helge, borgarråd 151 f
Bergman (från Fröderyd), släkten 151
— Bo, författare 140
Bergsten, Carl Petter, brukspatron 81

- Bertil Larsson på Slädhammar, frälseman 108
 (Bese), Gunilla Johansdtr, g. Bielke 92
 Beurræus, Dionysius, läkare, diplomat 121
 Biberg, Nils Fredrik, professor, filosof 83 ff
 Bielke, ätten 52, 110, 118
 (—) Anna Pedersdtr, g. Liljesparre 88 f, 109
 — Carl Gustaf, greve, ämbetsman 97
 (—) Erik Turesson, riksråd 92, 109
 — Gunilla se Gunilla
 — Hogenskild, riksråd 88, 110
 (—) Kristina Stensdtr, g. Finvidsson (stjärna) 121
 (—) Margareta Pedersdtr 101
 (—) Nils Turesson, riksråd 98 f, 109
 (—) Peder Turesson, riksråd 101
 (—) Sten Bengtsson, riddare, lagman 59, 61
 — Sten d.y., frih., riksskattmästare 99, 104 ff, 109
 (—) Ture Turesson, riksråd 108
 Bielkenstierna, Charlotta Axelsdtr, g.m. Johan Casimir Fleming 111, 113 f
 Bildt, Carl, frih., envoyé 155
 Billing, Gottfrid, biskop 9
 Birger Birgersson se stjärna
 — Filipsson se Aspenäs-ätten
 — Karlsson se Vinäs-ätten
 — Magnusson, konung 55, 57, 59
 Birgitta Andersdtr, nunna 102
 — Birgersdtr (Den heliga Birgitta) se Finsta-ätten
 — Larsdtr se Tre rosor
 — Pedersdtr, g.m. Nils Turesson (Balk av Billa) 43
 Björkman, Emil, lektor 17
 Björling, organistsläkt 156
 Björn Olofsson se Ulvarp-ätten
 Björnlår, släkten 118
 Blanche av Namur, drottning 52
 Block, Carl, biskop 150
 Blom, Conny, fil. dr, historiker 119
 Blomquist, Anders, prost 68, 72 ff
 — Ragnar, docent, konsthistoriker 151
 Bloomfield, Benjamin, lord, engelsk diplomat 133 f
 (Bock av Näs), Lindorm Svensson 41
 (—) Sven Esbjörnsson 41
 Bode, Wilhelm von, tysk konsthistoriker 146
 Boëthius, Bertil, professor, riksarkivarie 63 ff
 — Jacob Edvard, professor, jurist 81, 85
 — Simon Johannes, professor i statskunskap 63
 Bolin, släkten 124
 Bolinus, Anders, kyrkoherde 154
 Bonde, Claes, greve, riksråd 117
 Bondeson, August, författare, läkare 139
 Bonnier, Eva, konstnär 139 f
 — Jenny 139
 — Kaj, bokförläggare 141
 — Karl Otto, fil. dr, bokförläggare 139 f
 — Lisen, f. Josephson 140
 — Tor, bokförläggare 141
 Bopp, Franz, tysk professor, språkforskare 138
 Borg, Carl Otto, fabriksör 154
 Borglund, Erland, rektor 153
 Boström, Christoffer Jacob, professor, filosof 84 f
 Bradford, Charles Angell, engelsk historiker 126 f
 Brahe, Abraham, greve riksråd 116
 — Per d.ä., greve, drots 88, 91
 — Sophia, dansk genealog, g. 1 Tott, 2 Lange 87, 104
 Branting, Agnes, textilkonstnärinna 68
 — Georg, advokat 143
 — Hjalmar, statsminister 65, 141 ff
 Brask, Hans, biskop 88, 90
 Bredberg, J. O., verkstadsselev 77 f
 Bringius, Israel, professor, jurist, 125
 Brita på Benhamra 108
 — Eriksdtr se lejon, halvt
 Broberg, släkten 124
 Brocman, Nils Reinhold, fornforskare 114
 Brotuff, Ernestus, tysk historieskrivare 94
 Brouwer, Pieter, brukspatron 153
 Bruhn, släkten 124
 Brulin, Herman, arkivråd 66
 Brunius, Carl Georg, professor, arkitekt 135 f
 — Pauline, teaterchef 144
 Brunsson, Johanna, vävlärarinna 153
 Bugge, Sophus, norsk professor, språkforskare 5
 Bur Erik Jansson, emigrant 28
 Bure, Johannes, riksantikvarie 111
 — Jonas, custos archivi 97, 100 ff, 109, 120
 Burenskiöld, Jacob, guvenör 155
 Burnouf, Eugène, fransk professor, orientalist 138
 (Bülow), Anna Fickesdtr, abbedissa i Vadstena 88, 102
 Bång, Jonas, assessor, genealog 111
 (båt), Holmger Torkelsson, riddare 58, 61
 (—) Iliana Åkesdtr g.m. Staffan Ulfsson (ulv) 59
 (—) Torkel Andersson, riddare 59, 61
 Båt av Billa, ätten 40 ff
 (—) Arvid Håkansson 40 f, 43
 (—) Asle Matsson i Ekna 42 f
 (—) Erik Matsson i Kråkenäs 42 f
 (—) Håkan Matsson 40 ff
 (—) Håkan Ragvaldsson 41, 43
 (—) Iliana (Elin) Håkansdtr, g. 1 m. Olof Hvit, 2 m. Peder Nilsson 41, 43
 (—) Katarina Ragvaldsdtr 41
 (—) Mats Håkansson 41 ff
 (—) Olof Arvidsson 40
 (—) Olof Håkansson 41, 43
 (—) Ragvald Håkansson se Balk av Billa
 (Båt), Märta (Margareta) Sunesdtr, g.m. Ulf Abjörnsson (sparre) 89
 (Båat), Carin Ulfödr, g. Bonde 127
 (—) Johan Pedersson, riksråd 91, 98, 122
 (—) Jöns Ulfsson, ståthållare 91 f, 107
 — Lennart Nilsson, major 40, 43
 (—) Lindorm Andersson i Rottne 40 f, 43
 (—) Nils Lindormsson till Aneby 40 f
 (—) Ulf Henriksson, ståthållare 126
 Bååth, Ludvig, arkivråd, 155
 Bölja från Uppland, släkten 107
 (—) Engelbrekt Larsson, frälseman 91
 Böttiger, Carl Wilhelm, professor, skald 138

- Carin se Karin
 Carleton, Dudley, viscount Dorchester, engelsk diplomat 127
 Carlsson, Ernst, fackföreningsman, kooperatör 152
 — Sten, professor, historiker 133 f, 149
 Carlsund, Otto E., major, skeppsbyggare 75
 Casparsson, Ragnar, landshövding 144
 Cassel, Peter (Per), lantbrukare, emigrant 18, 22, 28 f
 Cecilia, svensk kungadotter 126
 — Ebbesdr se Hvide
 — Haraldsdr se Gren
 Cederschiöld, Gustaf, professor, språkforskare 2, 5 f
 Cederström, Henrietta Elisabeth, g. von Rosenstein 83
 Celsius, Olof d.y., (adl. von Celse), professor, biskop 103
 Channing, W. E., amerikansk unitarisk präst 75
 Christina se Kristina
 Churchill, Winston, engelsk premiärminister 148
 Clase, släkten 124
 Clemens VI, påve 54
 Clewberg se Edelcrantz
 Corin, Carl-Fredrik, stadsarkivarie 65
 Corti, Egon Cäsar, italiensk greve, författare 133 f
 Coyet, Gilius (Julius), myntmästare 119
 Croeck, Antonius de, guldsmed 119
 Cruus, Jesper Matsson, skattmästare 96, 101
 Cullberg, släkten 124
 Curman, Sigurd, riksantikvarie 68
- Dahlgren, Nils Göran, assessor 157
 Dalin, Olof von, hovkansler, rikshistoriograf 97
 Danielsson, Axel, politiker, publicist 141 f
 — Johan, jordbruksarbetare 157
 Dannberg, släkten 124
 David, Marie, dansk väninna till Siri Strindberg 140
 De la Gardie, släkten 114
 — Magnus Gabriel, greve, rikskansler 110, 125 f
 Didrik, kanik i Strängnäs 59
 Dillner, Elisabet, med. dr 157
 (djur), Karin Ingelsdr 121
 (djurhuvud), Johan Holmgerrson 116
 Drake, Magnus (från Sunnerbo) 43
 Drummond, Eric, earl of Perth, engelsk generalsekreterare i NF 148
 Dubbe, Olof, landssekreterare 148
 Duffua, Olof, från Finland 96
 Du Puy, Eduard, operasångare 85
 Duræus, släkten 117
 Duse, Jeanette, g. Ridderbielke 138
 Döbelius (adl. von Döbeln), Johan Jacob, läkare 155
- Ebba Eriksdr se Vasa
 — Mänsdr se Lilliehöök
 Ebbe Sunesson se Hvide
- Edelcrantz, Abraham Niclas (före adl. Clewberg), frih., president 131
 Edelfelt, Albert, finländsk målare 140
 Edström, Sigfrid, industriman 156
 Edward III, engelsk konung 53
 Ehrenstråle, David Nehrman, professor, jurist 151
 Ehrenström, Marianne, hovdam, skriftställarinna 134
 Eidem, Erling, ärkebiskop 157
 (Eka-ätten), Gregers Magnusson, riddare 46
 Ekeblad, Johan, resident i Paris 109, 114 f
 Ekelund, Vilhelm, fil.dr, författare 146
 Ekholm, Erik, notarie 105
 Eklund, Johan Alfred, biskop 144
 — Pehr, domprost, professor 3
 Ekman, Gösta, skådespelare 140
 Ekmark, Karl Erik, boktryckare 85
 — Lars August, expeditionsskreterare, skald 83, 85
 Elin, g.m. Offe Erlandsson 89
 — g.m. Ragvald Håkansson 41, 43
 — Svensdr, g.m. 1 Mats Håkansson (Båt av Billa), 2 m. Anders Olsson 40 f, 43
 Elisabet, holsteinsk grevefrö 95
 Engberg, Arthur, statsråd, landshövding 143 f
 — Lydia, f. Carlsson 143
 Engelbrekt Engelbrektsson, rikshövitsman 44 ff
 — Larsson se Bölja från Uppland
 Engeström, Lars von, greve, utrikesstatsminister 114, 116
 Erengisle Nilsson se Hammersta-ätten
 Ericsson, John, uppfinnare 77 f
 — Sigurd, överstelöjtnant 149
 Ericus Olai, historieskrivare 44 f, 93
 Erik Eriksson, konung 56
 — av Pommern, unionskonung 45 ff, 50, 111, 120
 — XIV, konung 92, 107, 157
 — Axelsson se Tott
 — Birgersson se stjärna
 — Eriksson se Gyllenstierna
 — Gabrielsson se Oxenstierna
 — Glipping, dansk konung 56
 — Jönsson se Arp
 — Karlsson se Vasa
 — Matsson i Kråkenäs se Båt av Billa
 — Månsson se Ulfsparre
 — Nilsson se Gyllenstierna
 — Persson se Soop
 — Turesson se Bielke
 — Ångerman Sursill 148
 Eriksson, Herman, statsråd 148
 Eskil Isaksson se Banér
 Essen, Hans Henrik von, greve, fältmarskalk 134
- Fagerholm, Axel, bruksägare 154
 Fahlcrantz, Christian Eric, professor, biskop 82, 85
 Falck, Tue, klockare 153
 Fahlhem, Johanna, på Norslund 149
 Falk, Matts, kyrkoherde 83, 85

- Fersen, Axel von d.y., greve, riksmarskalk 148 f
- Filip VI, fransk konung 53
- Ingevaldsson se Örnsparre
- Ulfsson se Ulv
- Fillmore, Millard, president i USA 76, 78
- Fincke, släkten 114
- (Finsta-ätten), Birger Persson, lagman 91
- (—) Birgitta Birgersdtr (Den heliga Birgitta) 51 ff, 67 ff, 87, 91, 119, 155
- Fleetwood, Harald, frih., riksheraldiker 68, 72 f, 111
- Flensburg, Nils, professor, språkforskare 7, 13
- Fleming, Claes, greve, riksmarskalk 113
- Claes (Hermansson), ståthållare 98
- Georg (Göran), frih., assessor 113
- Ivar, riksråd 116
- Johan Casimir, frih., kammarråd 113
- Lars, ståthållare 110
- Flodberg, Johan Erik, konsistorienotarie, med. dr 83, 85
- Floderus, Manfred, fil. dr, rektor 2
- Matthias, teol. dr, prost 80
- Folke Gregersson se Lillia af Greger Matssons ätt
- Magnusson se ros i kvadrerad sköld (Folkungaättens lagmansgren), Ramborg Bengtsdtr 51
- (Folkungaättens oäkta gren), Ingeborg Magnusdtr, g.m. Karl Dansson (Stjärnbjälke) 59
- (—) Johan Magnusson, lagman 102
- (—) Karl Magnusson, fräseman 102
- (—) Knut Gregersson 59
- Forselius, Carl Adolf, lantbrukare 83, 86
- Per Olof, kyrkoherde 83, 86
- Forsell, John, operachef 144
- Forseth, Einar, professor, konstnär 157 f
- Forssander, släkten 151
- Hillevi, g. Karlsson 151
- Jan, fotograf 151
- Forsslund, Karl Erik, fil. dr, författare 149
- Franck, Sebastian, tysk historieskrivare och boktryckare 94 f
- Frans Josef, kejsare av Österrike 135
- Frantz Nilsson 109
- Fredrika Dorotea Vilhelmina, drottning 134
- Fredriksson, Gunnar, chefredaktör 151
- Frigel, Per, kompositör 85
- Fryxell, Anders, professor, historiker 38, 123
- Olof, kyrkoherde 79
- Fröderberg, släkten 151
- Fuhrman, Per Hinrich, källarmästare 156
- Fürstenheuser, Georg Ludwig, tyskt hovråd, bibliotekarie 110
- (Färila), Johan Karlsson, riddare 48
- (—) Orestes Keldorsson, riddare 102
- (—) Ake Bengtsson, riddare 89, 92 f, 98, 100 ff
- Gabriel Kristersson se Oxenstierna
- Gabrielsson, Samuel, prost 73
- (Galle), Bengta Olofsdtr 43
- Gardell, Sölve, fil. dr, konsthistoriker 119 ff
- Gathe, Anders Börgesson, skeppsredare 123
- Gathenhielm, Lars, sjöofficer, kaparredare 123
- Gedda, släkten 124
- Geijer, Erik Gustaf, professor, historiker 81, 86, 125, 132
- Gera, Jöran Holgersson, frih., riksråd 98
- Karl Holgersson 60
- Gilbert, Eliza se Montez, Lola
- Girolla, Fredrica Johanna, g. Upmark 79
- Gjörwell, Carl Christopher, publicist, biblioteksman 155
- Goldschmidt, Otto, tysk pianist g.m. Jenny Lind 78
- Gorges of Longford, Thomas, engelsk adelsman, g.m. Helena Ulfsdtr Snakenborg 126
- Gottschalk Bengtsson se Ulv
- Granhalm, Hjalmar, professor i byggnadsteknik 157
- Gregers Magnusson se Eka-ätten
- Svensson se Högnalövs-ätten
- (Gren), Cecilia Haraldsdtr, g. Banér 61
- (—) Harald Ernilsson 58, 61
- (—) Harald Stensson, riksråd 58, 61
- Magnus, riksråd 61
- (—) Sten Haraldsson 61
- Grenander, Alfred Fredrik Elias, professor, arkitekt 15, 17
- (Grip), Katarina Knutsdtr 58
- Margareta, g. Banér 91
- Grott, Antoni, guldsmed, myntmästare 119
- Grubbe, Samuel, professor i filosofi, statsråd 81, 86
- Gudlef Bilder (testamente 1337) 153
- Gudmar Magnusson se Ulvåsa-ätten
- (Gumsehuvud), Gustaf Karlsson, lagman 108 f
- Gunilla (Bielke), drottning 91 f, 107
- Johansdtr se Bese
- Gustav I, konung 40, 60, 90, 96, 103, 109
- III, konung 130, 132
- IV Adolf, konung 132 f
- VI Adolf, konung 157
- prins av Vasa 133 ff
- Algotsson se Sture
- Karlsson se Gumsehuvud
- Tunesson se Ving-ätten
- Gyllenanchor, Bengt, vicepresident 121
- (—) Henrik Arvidsson, amiral 121
- Gyllenhielm, Karl Karlsson, riksamiral 154
- (Gyllenhorn), Johan Olsson, häradsövding 114
- Gyllenkrok, Johan, revisionssekreterare 114
- Gyllenstierna, Carl, president 154
- (—) Christina Nilsdtr, g. Sture 88, 102
- (—) Erik Eriksson d.ä., riksråd 105 f, 120
- (—) Erik Nilsson, slottshövitsman 47 f
- Johan Nilsson, riksråd 104 ff
- (—) Magdalena Eriksdtr, g. Trolle 122
- Nils, drots 91, 104
- Sigrid, g. 1 Fleming, 2 Hastfer 113 f
- Gylta, släkten 114
- (—) Metta Bengtsdtr 122
- Hadorph, Johan d.ä., fornforskare, riksan tikvarie 90, 99, 104, 109, 112, 117

Hadorph, Johan d.y., antikvarie i antikvitetsarkivet 112
 Haeffner, Johannes Christian, musiker, tonsättare 85 f
 Hafström, Gerhard, professor, historiker 148 f
 Hagberg, släkten 124
 Hahn, Jonas Markus, kapten 39
 Hall, Peter, silversmed 153
 Hallenberg, Jonas, rikshistoriograf 113 (Halvhjort av Almtaryd), Ingrid Nilsdtr, g.m. Håkan Matsson (Båt av Billa) 41, 43
 Hama se Ama
 (Hammersta-ätten), Erengisle Nilsson d.y., riksråd, lagman 121
 (—) Nils Erengisleson, riksråd, lagman 58, 60, 121
 Hans Eriksson Arosiensis, skrivare 92
 Hansson, Hans, fil. dr, museichef 157
 — Johan, bokförläggare 152
 — Per Albin, statsminister 144, 153
 — Sigfrid, generaldirektör 145
 Harald Eriksson i Vällinge 121
 — Ernilsson se Gren
 — Karlsson se Stubbe
 — Stensson se Gren
 Hasselberg, Per, skulptör 140
 Hastfer, Jacob Johan, greve, generalguvernör 113
 Hazelius, Artur, fil. dr, museichef 137, 152 f
 Heckscher, Eli F., professor, historiker 65
 Hedberg, Herman, diakon 72
 Hedengren, Olof Gabriel, brukspatron 157
 Hedman, Rune, avdelningsdirektör 148
 Heidenstam, Verner von, fil. dr, författare 123
 Helena Ulfsdtr se Snakenborg
 Helgo Petri, domprost 120
 Hellquist, Carl Gustaf, justitieråd 12
 — Elof, professor, språkforskare 1 f
 — Ingrid, f. Zetterström 2
 Hemming, biskop i Åbo 52 ff
 Henrik av Gleichen, greve 106
 — Arvidsson se Gyllenanckar
 Herdin, Karl Wilhelm, rådmann 125 f
 Hermelin, Brita Svanhilda, stiftsjungfru 68, 71
 Hernlund, Hugo, fil. dr, rektor 7
 Hertzman, Anders Olof, kyrkoherde 75, 78
 Hesselblad, Elisabeth, abbedissa i birgittinerklostret i Rom 70 f
 Hesselgren, Kerstin, yrkesinspektris, riksdagsled. 145
 Hidemark, Elisabet, fil. dr, konsthistoriker 137
 Hierta, släkten 132 (jfr även Järta)
 — Carl till Lagmansholm, frih. 133
 Hildebrand, Bror Emil, riksantikvarie 137
 — Emil, riksarkivarie 63 f
 Hirdman, Gunnar, studierektor 145
 Hjelmqvist, Theodor, professor, språkforskare 7
 Hjöberg, krukmakersläkt 153 (Hjorthuvud), Peder Andersson, lagman 122
 Hjärke, Harald, professor, historiker 63
 — Urban, arkiater, författare 83 (Hogenskild) Anna Clemensdtr 101
 — Nils, frälseman 40

Holmberg, Harald, förste bibliotekarie 155
 Holmger Folkesson se Ama
 — Karlsson se Ulv
 — Knutsson, kungason 116
 — Torkelsson se båt
 — Ulfsson se Ama
 Hoppe, Otto, fil. dr, lexicograf 7, 13 f
 Hoppenstede, Servaes, tysk bildhuggare 154
 Hoppenstedt, Baltzar, bildhuggare 154
 Horn av Kanckas, Claes (Karlsson), riksråd 101
 — af Marienborg, Margareta, g. Soop 114
 — af Rantzien, Henning Rudolf, greve, riksråd 154
 Huitfeldt, Arild, dansk historieskrivare 102, 109
 Hult, Sigrid, f. Lindroth 68, 70
 Hultén, Anders, professor i dogmatik 80 f, 86
 — Anna Stina 81
 Hultin, släkten 124
 Hultman, släkten 124
 Huysmans, Camille, belgisk socialistledare 143
 — Sara, dotter t. Camille H. 143 (Hvide), Benedikta Ebbesdtr, g.m. Sverker d.y. 56
 (—) Cecilia Ebbesdtr, g.m. Jon Regmodsson 56
 (—) Ebbe Sunesson, dansk storman 56
 Hvit, Olof, g.m. Iliana Håkansdtr 43
 Hväsing, släkten 107
 Hyttén-Cavallius, Gunnar Olof, etnolog, författare 137
 — Ragnar, regissör 144
 Håkan VI Magnusson, norsk konung 52
 — Matsson se Båt av Billa
 — Ragvaldsson se Båt av Billa
 Hägerström, Axel, professor, filosof 143
 Hägglöf, Gunnar, ambassadör 147 f
 Höckert, Johan Fredrik, konstnär 155
 Höglund, Elsa, förlagsredaktör 151
 — Zeth, borgarråd 151 f (Högnalövs-ätten), Gregers Svensson 43
 Höjer, Torgny, professor, historiker 65
 — Torvald, professor, historiker 133 f
 Hökerberg, Manda 68

Iliana (Elin) Håkansdtr se Båt av Billa
 — Nilsdtr se Slette
 — Åkesdtr se båt
 Ingeborg Haraldsdtr, dtr t. Harald Eriksson i Vällinge 121
 — Magnusdtr se Folkunga-ättens oäkta gren och Ulvåsa-ätten
 — Nilsdtr se Balk av Billa
 Ingelmark, Bo Eric, professor i anatomi 157
 Ingemar Djäkn 118
 — Petri (Iilja), biskop 40
 Ingrid Nilsdtr se Halvhjort av Almtaryd
 Isberg, släkten 124
 Ivar Axelsson se Tott

Jacob Erlandsen, ärkebiskop i Lund 136
 Jacobsköld, Jöns Nilsson, ståthållare 100
 (—) Nils Jönsson, sekreterare 100

- Jaederholm, Gustaf A., professor i pedagogik 146
- Jakob Ulfsson, ärkebiskop 49, 90, 96
- Jansson, Erik, sektbildare, emigrant 18
- Jeanneret, Lotti, skriftställarinna 153
- Jesper Matsson se Cruus
- Johan III, konung 91, 95, 97, 118
- hertig av Östergötland 96, 100
- Gabrielsson se Oxenstierna
- Holmgersson se djurhuvud
- Karlsson se Färla
- Kristiernsson se Vasa
- Magnusson se Folkungaättens oäkta gren
- Pedersson se Bååt
- Johannes Magnus, ärkebiskop, historie-skrivare 93 f. 102
- Johansson, Kåre se Skredsvik
- Johnsson, Axel, generalkonsul 156
- Jon Little, danska kungens gälkare i Skåne 55 f, 60
- Nilsson se Balk av Billa
- Regmondsson, dansk adelsman 55 f, 60
- Joséphine de Beauharnais, fransk kejsarinna 135
- Joui, Paul, italiensk biskop, historie-skrivare 94
- Jung, Melchior, glasbruksägare 156
- Junker, släkten 124
- Juthe, släkten 124
- (Jägerhorn) Jöns Philipsson, syssloman vid Nådendals kloster 154
- Jägerskiöld, släkten 114
- Järta, Carl Thomas, professor skytteanus 149
- Hans, landshövding, riksarkivarie 131 ff, 149
- Jöns, biskop i Växjö 40
- Bengtsson se Oxenstierna
- Bodonis, kyrkoherde 121
- Olofsson, borgmästare 120
- Philipsson se Jägerhorn
- Ulfsson se Bååt
- Jöran Holgersson se Gera
- Åkesson se Tott
- Kafle, släkten 109, 115
- Karin Ingelstdtr se djur
- Nilstdtr se Balk av Bille
- Ulfstdtr se Bååt
- Karl Knutsson konung 45, 47 ff, 94, 104 ff, 111, 120 f
- IX, konung 96, 100, 118 f
- XIII, konung 148
- XIV Johan, konung 149
- Dansson se Stjärnbjälke
- Filip, hertig 118
- Filipsson se Ulv
- Haraldsson se Stubbe
- Holgersson se Gera
- Magnusson se Folkungaättens oäkta gren
- Ulfsson se Sparre av Tofta och Ulvåsa-ätten
- Karlsson, Harry, byggmästare 150
- Karl Henrik, fil. dr, biblioteksman 91, 96, 120, 155
- Karola (Karolina), drottning av Sachsen 135
- Katarina Jagellonica, drottning 95
- g.m. Sven Olofsson 59
- Gudmarsdtr se Ulvåsa-ätten
- Holmgersdtr se Ulv
- Knutsdtr se Grip
- Ragvaldsdtr se Båt av Billa
- Torsdtr, g.m. Lars Holmgersson 43
- Kellgren, Johan Henrik, publicist, skald 130 ff
- Keppler(us), släkten 152
- Kerstin Larsdtr, g.m. Ture Axelsson Balk av Billa 43
- Åkesdtr se Tott
- Key, Ellen, författarinna, pedagog 140
- Kinander, Johan Gustaf, komminister 76, 78
- Klemming, Gustaf Edvard, överbibliotekarie 44 f, 94
- Klint (Klinthe), Margareta Christina, g. Lagergren 36 f
- Carl, kapten 36 f
- (kluvan sköld med vänstra fältet schackrutat), Nils Ulfsson 120
- Knappe, släkten 124
- Knut den helige, dansk konung 94
- Eskilsson se Banér
- Gregersson se Folkungaättens oäkta gren
- Holmgersson (Knut Långe) konung 56
- Jonsson se Aspenäs-ätten
- (Canutus) Lagmansson 100
- Kock, Axel, professor, språkforskare 6
- Ernst, professor, språkforskare 7
- Kolmodin, Olof, professor skytteanus 80, 86
- Kosegarten, Johann Gottfried, tysk professor, orientalist 138
- Kossuth, Lajos, ungersk frihetshjälte 77 f
- Krantz, Albert, tysk historieskrivare 94 f
- Krauss, Wolfgang, tysk historieskrivare 94
- Krister Gabrielsson se Oxenstierna
- Kristiern från Öland, fogde 103
- Kristina, drottning av Sverige 155
- Bengtsdtr se Königsmarck
- Fastesdtr, g.m. Holmger Folkesson (Ama) 58, 61
- Magnusdtr, g.m. Folke Magnusson (ros i kvadrerad sköld) 109
- Nilstdtr se Gyllenstierna
- Nilstdtr (hjärta, krönt av kors) 120
- Stensdtr se Bielke
- Kråkhans Mats Persson, emigrant 28
- Per Persson, emigrant 28
- Kullberg, Anders Carlsson af, biskop 134
- Kullenberg, Jonas, dansmästare 84 ff
- Kurck, släkten 144
- Jöns, frih., riksråd 109
- Knut, frih., landshövding, president 113 f
- Kühn, Richard, tysk historiker 134
- Kyle, Gabriel, överste 113
- Påvel, lagman 111
- Kyrer, Eggard van, riddare 51
- Königsmarck, Henning, hövitsman på Raseborg 46
- (—) Kristina Bengtsdtr 96
- Körning, släkten 122
- Lagerfelt, Claës, frih., godsägare 68, 71 f
- Greta, f. Berg 68, 72
- Lagergreen, Johan, konstapel 38

- Lagergren, Alexander, major 36, 39
 — Carl Adolf, lantbrukare 75 ff
 — Carolina Gustafva, g. Schale 75
 — Catharina Charlotta, g. Ahlström 75
 — Eva Fredrika, g. Hahn 39
 — Fredrika Amalia, g. Nordström 75
 — Johan August, kapten 153
 — Johan, fänrik 39
 — Johan, major 36
 — Johan, sergeant 36, 38
 — Jonas, löjtnant 36 ff
 — Margareta Christina 38
 — Maria Lovisa, g. Hertzman 75
 — Nils, prost 75
 — Nils Gustaf, ingenjör 77 f
 — Olof, korpral 38
- Lagergrén, Alexander, kronolänsman 38
 — Alexander, hovrättsassessor 38
- Lagerkvist, Pär, fil. dr, författare 140
- Lamberg, släkten 124
- Landberg, Gunnel, f. Hammarskiöld 132
- Lars (Laurentius) Axelsson se Tott
 — Holmgersson Djäkn 43
 — Siggesson se Sparre
- Larsson, Hans, professor, filosof 16 f, 145
- Laurén, Clas Fredrik, generalkrigskommissarie 80
- Laurin, släkt från Österbotten 152
- Lazius, Wolfgang, tysk historieskrivare 94 f
- Leehuus, Hans, köpman 116
- Leffler (Läffler), Frits, professor, språkforskare 7
- (lejon), Bengt Hafridsson, lagman 106
 (lejon, halvt), Brita Eriksdtr, g.m. Olof Henriksson (stengavel) 122
- Leijonhufvud, Gustav, frih., disponent 113
 (—) Margareta Eriksdtr se Margareta
 (—) Sten Eriksson, greve, riksråd 91
- Lennart Nilsson se Bååt
- Lenngren, Anna Maria, författarinna 130
- Leuhusen, Peter, hovmarskalk 116
- Levertin, Oscar, professor, författare 140
- Lie, Trygve, norsk generalsekreterare i FN 148
- Liedgren, Carl August, bokhållare 75 ff
 — Lars Jan, sekreterare 75
- (Lillie af Greger Matssons ätt), Folke Gregersson, riddare 121
 (—) Mats Ödglason, lagman 59, 61
 (—) Ödgle Sunesson 59, 61
- (Lillie af Ökna), Agneta Knutsdtr 126
 (—) Knut Knutsson, riksråd 127
- Lillicreutz, Anna Margareta, g. Brouwer och von Seth 153
- Lilliehöök, Bengt Christoffersson, landshövding 153
 (—) Ebba Månsdtr, g.m. Sten Eriksson Leijonhufvud 91
- Linck, Knut, prebendat 121
- Lind, Jenny, operasångerska 76 ff
 — Rina, g. Tingsten 143
- Lindberg, Per, regissör 144
- Lindeberg, Hjalmar, skriftställare 133 f
- Linderdahl, Bengt, fil. kand. 149
- Lindgren, Henric Gerhard, kyrkoherde 83, 86
 — John, fil. dr 145
- Lindmark, Knut, civilingenjör, kapten 152
- Lindorm Andersson i Rottne se Bååt
 — Andersson se Stråle av Ekna
 — Björnsson se Vinge
 — Matsson se Läma
 — Svensson se Bock av Näs
- Lindroth, Ludvig, fil. dr, rektor 68
- Lindskog, Claes, professor, statsråd 144, 150
- Lindström, Gustaf, professor, biolog 153
- Ling, Pehr Henrik, skald, gymnast 131
- Linné, Carl von, professor, arkiater 138
- Ljunggren, Carl August, lasarettsläkare 156
 — Evald, överbibliotekarie 4, 6 ff, 16
- Losman, Beata, docent, historiker 156
- Ludvig I, konung av Bayern 78
- Lund, släkten 124
- Lundgren, Magnus Fredrik, fil. dr, lektor 2, 4, 6 ff, 15
- Lundvall, Carl Johan, professor, kyrkoherde 80, 86
- Lüders, Simon, prost 68, 71, 74
- Lysander, Albert, prost 68, 71 f
 (Läma), Lindorm Matsson 40 f
- Länna-ätten 118
- Lönnoth, Erik, professor, historiker 49 f
- Magdalena Eriksdtr se Gyllenstierna
- Magnus Ladulås, konung 55 ff
 — Eriksson, konung 51 ff, 94, 102
 — Bengtsson se Natt och Dag
 — Gudmarsson se Ulvåsa-ätten
 — Ingevaldsson, sakristan 60
 — Petri, generalkonfessor i Vadstena 51
- Magnus Marinassons ätt 59
 (—) Birger Magnusson, riddare 102
 (—) Nils Magnusson, domprost 60
- Malm, Anders, förste bibliotekarie 7
- Malmerfelt, Olof, stallmästare 85 f
- Malmsten, Carl, professor, möbelarkitekt 153
- Malmström, Bernhard Elis, skald, litteraturhistoriker 139
- Mandelgren, Nils Månsson, konst- och kulturhistoriker 136 f
- Marcus Jönsson, frälsman 121
- Margareta, unionsdrottning 46, 156
 — Björnsdtr se Ulvarps-ätten
 — Clausdtr, abbedissa i Vadstena 87, 102
 — Eriksdtr (Leijonhufvud), drottning 90
 — Pedersdtr se Bielke
 — Sunesdtr se Båt
- Mats Håkansson se Båt av Billa
- Ödglason se Lillie af Greger Matssons ätt
- Matthias, magister, heliga Birgittas bikt-fader 54, 155
- Mauritz Jöransson se Svan av Djula
- Maximilian, kejsare av Mexiko 135
- Mehr, Hjalmar, landshövding 151
- Melanchthon, Philipp, tysk reformator 94
- Mentzer, ätten 142
 — Carl von, överste 142
- Messenius, Johannes, historieskrivare 88, 94, 100, 103, 109
- Metta Bengtdtr se Gylta

- Mittag-Leffler, Gösta, professor, matematiker 7
- Moberg, Vilhelm, författare 140
- Montelius, Oscar Augustin, hovrättsråd 81, 86
- Montez, Lola (eg. Eliza Gilbert), irländsk dansös 78
- Montgomery, Arthur, professor, nationalekonom 65
- Muncktell, Johan Fredrik, kyrkoherde 105
- Münster, Sebastian, tysk historieskrivare 94
- Månesköld, släkten 118
- Måns Bengtsson, skrivare 107
- Olofsson se Stjärnbjälke
- Märta Bosdtr se Natt och Dag
- Gustafsdtr se Oxenstierna
- Sunesdtr se Bååt
- Möller, Anna Lucia, g. Lagergréen 38 f
- Werner, överläkare 157
- Napoleon I, fransk kejsare 135
- (II), hertig av Reichstadt 135
- III, fransk kejsare 135
- (Natt och Dag), Barbro Åkesdtr, g. 1 Bielkenstierna, 2 Kurck 113
- (—) Magnus Bengtsson 108
- (—) Märta Bosdtr 120
- Nauckhoff, Henrik Johan, frih., amiral 134
- Naumann, Erik, fil. dr, förste arkivarie 66
- Nenzén, Anders, borgmästare 84, 86
- Nerman, Ture, författare 149
- Nicander, Karl August, skald 84
- Nicolaus av Vingåker, kanik 121
- Nils Abjörnsson se Sparre av Tofta
- Birgersson se Rosenquist af Åkershult
- Erenghislesson se Hammersta-ätten
- Jönsson se Jacobsköld
- Lindormsson se Bååt
- Magnusson se Magnus Marinassons ätt
- Månsson, frälseman 96
- Turesson se Balk av Billa
- Turesson se Bielke
- Ulfsson se kluven sköld, vänstra fältet schackrutat
- Nilsson, Anders, stadsingenjör 155
- Piraten, Frithiof, författare 156
- Per-Olof (Mus-Olle), samlare 154
- Nobel, Ludvig, ingenjör 68
- Nolcken, Carl Adam von, frih., godsägare 136
- Norberg, Matthias, professor, orientalist 151
- Nordberg, Jöran, prost, hovpredikant 116
- Nordin, Carl Gustaf, biskop 99, 105, 108, 111
- Nordmark, Zacharias, professor i fysik 80, 83, 86
- Nordström, Gustaf Fredrik, godsägare 75 f, 78
- Gustaf Magnus, borgerskapssekreterare 75
- Nils Carl, postexpeditör 75 f, 78
- Vitalis, professor, filosof 150
- Noreen, Arvid, kapten 142
- Erik, professor, språkforskare 12
- Norling, Sven Adolph, överdirektör 157
- Nosslin, Folke, stadsbibliotekarie 155
- Nyberg, Henrik S., professor, orientalist 151
- Ingemar, bergmästare 2
- Nygren, Ernst, arkivråd 44 f, 91, 155
- Nyman, Carl, blind sångare 76
- Näsström, Gustaf, fil. dr, konsthistoriker 150
- Odencreantz, Johan, hovrättsråd 108
- Offe Erlandsson 89
- Ohlon, Sven Em., fil. dr, rektor 157
- Olaus Petri, reformator 93, 95, 102, 118
- Olof Arvidsson se Båt av Billa
- Björnsson se Ulvarp-släkten
- Claesson, sekreterare 110
- Henriksson se stengavel
- Håkansson se Båt av Billa
- Larsson, ärkebiskop 47
- Nilsson, landbofogde 96
- Olson, Emil, professor, språkforskare 7
- Olsson, Olga, f. Borgh 172
- Olof, statsråd 144
- Oscar, fil. dr, lektor 68, 72
- Orestes Keldorsson se Färila
- Osbeck, Pehr, teol. dr, prost 153
- Oskar, kronprins (sen. Oskar I) 134
- Ottelin, Odal, fil. dr, lektor 140
- Oxenstierna, ätten 98
- Axel Gabriel, greve, aktuarie, kabinettskammарherre 110
- Axel, greve, rikskansler 103 f, 110
- Carl Eriksson, custos archivi 104
- Erik, rikskansler 104
- (—) Erik Gabriellson, ståthållare 100
- Gabriel Bengtsson, greve, riksamiral 99
- Gabriel Gabriellson, greve, assessor, guvernör 110, 116
- (—) Gabriel Kristersson, riksmarsk 99
- Johan Gabriel, greve, kanslipresident, skald 130
- (—) Johan Gabriellson, riksråd 98 ff
- (—) Jöns Bengtsson, ärkebiskop 49
- (—) Krister Gabriellson, riksråd 97 f, 100
- Märta 116
- Märta Gustafsdtr, g. Kurck 109
- Paasche, Fredrik, norsk professor, litteraturhistoriker 145
- Palm, August, socialistagitator 141 f
- Palmlöf, Nils Robert, fil. lic., ordboksmedarbetare 7
- Palne Eriksson se Rosenstråle
- Panuinus, Onuphrius, italiensk historieskrivare 94
- Parr, William, markis av Northampton 126
- Paulsson, Gregor, professor, konsthistoriker 145 ff
- Peder, (Per, Peter) Andersson, skeppare 123
- Andersson se Hjorthuvud
- Börgeisen i Hjälmared 123
- Eriksson se Utter
- Finvidsson se Stallare
- Hellesen, skeppare 123
- Nilsson, kyrkoherde 43
- Nilsson i Fly 90
- Turesson se Bielke
- Peringskiöld, Johan, fornforskare, riksantikvarie 87 f, 104, 111 ff, 120

- Petersen, Johann, tysk historieskrivare 95
 Petersens, Carl af, överbibliotekarie 6
 Petrus, kyrkoherde 120
 — Bondonis, prebendat 121
 — Olavi (Per Olovsson), prior i Alvastra 53 f, 155
 Pfannenstill, Magnus, professor, domprost 3
 Philpus Olsson (Hjärta krönt av kors) 120
 Pinnow, Arent 101
 Plata, Nicolaus Magni, kanik 121
 Plomgren, Maria Charlotta, g. Järta 133
 — Tomas, kommerseråd 133
 Porse, Birgitta Magnusdtr 99
 Posse, ätten 92
 — Anna Maria 104, 107
 — Gabriel, kammarherre 97
 — Gustaf, frih., landshövding 107
 — Jöran Knutsson, riksråd 91
 — Knut, riksråd 91, 97 f
 — Knut, frih., president 107
 Puke, Erik, upprorsledare 44, 48 f
 Pålman, Wilhelm, läkare, emigrant 22
 Rabenius, Lars Georg, professor, jurist 80 ff, 86
 — Nils, prost, urkundsförfalskare 109 f, 114 ff
 Ragvald Gustafsson se Tre rosor av Hors-haga
 — Håkansson se Balk av Billa
 — Håkansson Rumpa 41, 43
 Ramborg Bengtsdtr se Folkungaättens lag-mansgren
 — Knutsdtr, änka efter Thuke Petersson 52
 — Staffansdtr se Ulv
 Ramel, Malte, frih., riksråd 134
 Rasmus Ludvigsson, genealog 88 ff, 107, 109 f, 112
 Rasmusson, Nils Ludvig, fil. dr, förste antikvarie 125
 Rechart, släkten 152
 Reuterholm, Esbjörn Kristian, frih., riksråd 105 f
 Reynolds, Birgittinernunna 70
 Rhyzelius, Andreas Olai, biskop 108
 Ribbing, Gerd, författarinna 134
 Richert, Johan Gabriel, häradshövding 125
 Ridderbielke, Fredrik, överdirektör 138
 — Sophie, g. Tullberg 138
 Ritterhusius, Nicolaus, tysk genealog 109
 Rodhe, Edvard, biskop 150
 — Emil, docent, språkforskare 16
 Roos, John Erik, fil. dr, finländsk historiker 154
 (ros i kvaderad sköld), Folke Magnusson 109
 Rosen, Carolina Edvardina von, anställd vid SAOB 7
 — Erik von, greve, forskningsresande 68 ff, 72
 — Mary, f. Fock 68, 70
 Rosenbielke, Magdalena, g. Lagergren 39
 Rosenblad, Charlotte, anställd vid SAOB 7
 Rosenbom, släkten 152
 — Samuel, mönsterskrivare 152
 Rosendalius, G., skrivare 116
 Rosenhane, Gustaf, frih., ämbetsman 107 f
 (Rosenquist af Åkershult), Nils Birgersson, fogde 40
 Rosenstein, Carl von, ärkebiskop 83, 151
 Rosenstråle, släkten 93, 116
 — Palne Eriksson, proviantmästare 93, 98
 Rosman, Holger, fil. dr, historiker 87, 89 ff, 96 f, 103, 110
 rosor 3 se Tre rosor
 Roth, Stig, fil. dr, museichef 157
 Ruda, Elias Wilhelm, skald 82 f, 86
 Rudbeck, Olof d.ä., professor, arkiater 125
 Rudling, Ingrid, fru 79
 Runell, Erik Larsson (adl. Palmskiöld) 90
 Ryning, släkten 109
 Rålamb, Claes, frih., riksråd 114
 — Åke, frih., överste 114
 Rälín, släkten 156
 Rääf, Leonard Fredrik, kammarjunkare, kulturhistoriker 108
 Rönqvist, Carl Axel, godsägare 83, 86
 — Per Fredrik Jacob, bruksägare 83, 86
 Röse, släkten 124
 Sagerbrück, släkten 152
 Sahlgren, Niklas, direktör i Ostind. kompaniet, donator 129
 Sahlin, Essie, g. Boëthius 63
 Salin, Hulda, fröken 68
 Sandklef, Albert, fil. dr, museichef 139
 Saxo Grammaticus, dansk historieskrivare 94 (Schack), Bengt Nilsson 60
 Schale, släkten 124
 — Henning, brukspatron 75 f
 Scheiding, Margareta von, g. Silfversparre 36 f
 Scheler, Max, tysk religionsfilosof 145
 Schelling, Friedrich Wilhelm von, tysk filosof 132
 Schensson, Fredrik Pontus, stallmästare 155
 Schering Eriksson se Arp
 Schilling-Upmark, Gun, fru 79
 Scholander, släkten 156
 Schröder, Johan Henrik, professor, biblioteksman 138
 Schwerin, Curt Filip Otto, greve, brukspatron 76
 Segersten se Stenflycht
 Selander, Edvard, läkare 140
 — Nils, överste 140
 — Nils Haqvin, professor, astronom 84, 86
 Sellén, Jonas, professor i latin 84, 86
 Seth, Gabriel von, greve, riksråd 153
 Sigge Magnusson (Vinstorpa-ättens vapen) 60
 — Ulfsson se Sparre av Hjulsta och Ängsö
 Sigismund, kontung 96 f
 Sigmund, biskop i Strängnäs 60
 Sigrid Karlsdtr se Stubbe
 — Tomasdtr se van Vitzen
 Silfversparre, Carl Isak, sekreterare 83, 86
 — Isaac Lars, generaladjutant 148
 — Johan Carl, överstelöjtnant 38
 — Knut, major 36 f
 Sjögren, Johan Magnus, konsistorienotarie 3
 Skredsvik, Kåre, kyrkoherde 73 f
 (Slatte från Frö), Ilina Nilsdtr, g.m.
 Asle Matsson i Ekna 43

- Snakenborg, Görvel 107
 — Helena Ulfsdtr 126 f
 Snorre Sturlasson, isländsk hävdatecknare 156
 Sohlman, Rolf, ambassadör 147
 (Somme), Sven Månsson 97, 99
 (Soop), Erik Persson 92, 111
 Sophie, ärkehertiginna av Österrike 135
 Spalatin, Georg, tysk reformator 94
 Sparre, ätten 110
 — Erik, riksråd 88
 — Erik Josias, greve, landshövding 153
 (—) Lars Siggesson, marsk 88, 93, 122
 Sparre av Aspås, ätten 118
 Sparre av Hjulsta och Ängsö, ätten 118
 (—) Görvel Fadersdtr 104
 (—) Märta Ulfsdtr 119 f
 (—) Sigge Ulfsson, biskop 119 f
 (—) Ulf Bengtsson 120
 (Sparre av Tofta) Karl Ulfsson, marsk 97
 (—) Nils Abjörnsson, drots 59, 97
 (—) Ulf Abjörnsson, riksråd 89, 97
 Spets från vänster se Stubbe
 Staffan Ulfsson se Ulv
 Stalin, Josef, rysk diktator 147
 (Stallare), Peter Finvidsson, riksråd 121
 (—) Sten Petersson, marsk 121
 Stavenow, Ludvig, professor, historiker 66, 129
 Steffenburg, släkten 149
 — Albrekt, lantmätare 149
 — Carl, kyrkoherde 149
 — Emilia, g. Ericsson 149
 — Jacob, gruvägare 149
 — Johan, magasinförvaltare 149
 Steinnordh, Johan Henrik Vilhelm, lektor 13
 Sten Bengtsson se Bielke
 — Eriksson se Leijonhufvud
 — Haraldsson se Gren
 — Petersson se Stallare
 Stenberger, Mårten, professor, arkeolog 157
 Stenflycht, Johan (före adl. Segersten), general 157
 (stengavel), Olof Henriksson 107, 121 f
 Stenhammar, Ernst, arkitekt 157
 Stenqvist, Johan Fredrik, landskamrerare 157
 Stenzler, Adolf Friedrich, tysk professor, indolog 138
 Stéphanie av Baden, storhertiginna 135
 Sterky, Fredrik, redaktör, arbetarledare 141 f
 Stierneld, Adolf Ludvig, frih., överkammarrherre, samlare 113
 Stiernhielm, Georg, skald, preses i antikvitetskollegium 132
 (stjärna) se även Stallare
 (—) Birger Birgersson 120
 (—) Erik Birgersson, biskop 120
 (Stjärnbjälke), Karl Dansson, riddare 59
 (—) Måns Olofsson, frälseman 91
 Stockhaus, Maria Catharina, g. Lagergren 75
 Stolpe, släkten 124
 Strindberg, August, författare 139 ff
 — Siri, f. von Essen 139
 (Stråle af Ekna), Anders Svensson 41
 — Lindorm Andersson 41
 Ström, Eric Hindrichsson, kämnär 105
 — Folke, biblioteksråd 151
 Strömberg, Edvard, glasbruksägare 154
 Strömbäck, Carl August, skriftställare 133
 Stuart, Anders på Hedenlunda 111
 (Stubbe), Harald Karlsson, riddare 59, 61
 (—) Karl Haraldsson 61
 (—) Sigrid Karlsdtr 59, 61
 Stumpf, Johann, tysk historieskrivare 94
 (Sture), Gustav Algotsson, riddare 119 f
 — Nils (Svantesson) 157
 — Sten d.ä., riksföreståndare 55, 58, 60, 96
 — Sten d.y., riksföreståndare 90
 (—) Svante Nilsson 87, 90
 Ståkkå Anders Andersson, emigrant 28
 Stålhjelm, Fredrik, ryttmästare 152
 Störla, Karl 120
 Sundahl, Eskil, arkitekt 147
 Sundberg, Anton Niklas, ärkebiskop 2
 — Halvar G. F., professor, jurist 64
 (Svan av Djula), Mauritz Jöransson 113
 Svanberg, Jöns, professor i matematik 81, 86
 Svante Nilsson se Sture
 Svantepolk Knutsson 106
 Sven Esbjörnsson se Bock av Näs
 — Håkansson, tullnär 123
 — Månsson se Somme
 — Olofsson, g.m. Katarina 59
 Svensén, Emil, fil. dr, publicist 14
 Sverker Karlsson, konung 111
 Svård, släkten 114
 Söderberg, Hjalmar, författare 140
 Söderblom, Nathan, ärkebiskop 72, 144
 Söderwall, Knut Fredrik, professor, språkforskare 3 ff, 9 ff
 Tamm, Fredrik, professor, språkforskare 11
 Tawast, släkten 116
 (—) Arvid Henriksson 114
 Teet, Henrik, hovrättsassessor 102
 Tegel, Erik Jöransson, historieskrivare 102, 109 f
 Tegnér, Elof, fil. dr, biblioteksman 3 f, 13
 — Esaias d.ä., biskop, skald 134
 — Esaias d.y., professor, språkforskare 2 ff, 10 ff
 Teit, Jacob, sekreterare 89
 Tempelman, Per Olof, kyrkoherde 114
 Tessin, Carl Gustaf, greve, kanslipresident 101, 157
 Thiis, Jens, norsk konsthistoriker 146
 Thomas se Tomas
 Thorild, Thomas, författare 132
 Thorsson, Fredrik Vilhelm, statsråd 142
 Thunberg, Carl Peter, professor i medicin och botanik 80, 82, 86
 — Torsten, professor, fysiolog 157
 Tieck, Johann Ludwig, tysk författare 138
 Tingsten, Herbert, professor, chefredaktör 142 f
 (tjurhuvud), Abraham Brodersson 97, 104 ff
 Tjäder, Brita Christina, g. Hultén 81
 Tomas Simonsson, biskop i Strängnäs 100, 119
 Torbjörn Nielsen, kustredare 123 f
 Tord Gunnarsson, biskop i Strängnäs 60

- Torkel Andersson se båt
 Tornberg, Carl Johan, professor, orientalist 138 f
 (Tott), Anna Hansdtr 105
 (—) Erik Axelsson, riksföreståndare 113
 (—) Ivar Axelsson, riksråd 106
 (—) Jöran Åkesson 92, 100
 (—) Kerstin Åkesdtr 91, 122
 (—) Laurens Axelsson, riksråd 113
 Tranér, Johannes, professor, kyrkoherde 82, 84, 86
 Tre rosor, ätten 110
 (—) Birgitta Larsdtr 110
 (Tre rosor av Horshaga), Ragvald Gustafsson, väpnare 58
 Trolle, Ture, riksråd 122
 Trolle-Bonde, Gustaf, greve, excellens 136
 Tullberg, Hampus, kyrkoherde 138
 — Otto Fredrik, professor, orientalist 137 ff
 — Tycho, professor, zoolog 138
 Tungel, Johan, assessor 115
 Ture Aslesson se Balk av Billa
 — Nilsson se Balk av Billa
 — Turesson se Bielke
 Törne, släkten 156
 Törner, Claes, prost 68
 — Ragnhild, f. Lange 68
 Törneros, Adolf, professor i latin 80, 84, 86
 Ugglas, Carl Hildebrandsson, kanslist i Riksarkivet 120
 Ugglass, Gustaf af, greve, statsråd 157
 — Samuel af, greve, statsråd 134
 Ulf Abjörnsson se Sparre av Tofta
 — Filipsson se Ulv
 — Gudmarsson se Ulvåsa-ätten
 — Henriksson se Bååt
 — Holmgerrson se Ama
 (Ulfsparre), Erik Månsson, ståthållare 110
 — Fredrik Bernhard, kammarherre 116
 Ulfstand, Thale, släktboksförfattare 104
 (Ulv), Bengt Filipsson, riksråd 61
 (—) Filip Ulfsson, riksråd 61
 (—) Gottschalk Bengtsson, riksråd 48, 59, 61
 (—) Holmger Karlsson 59, 61
 (—) Karl Filipsson 61
 (—) Katarina Holmgerrsdtr 59, 61
 (—) Ramborg Staffansdtr 61
 (—) Staffan Ulfsson, riksråd 59, 61
 (—) Ulf Filipsson 61
 (Ulvarp-släkten), Björn Olofsson, väpnare 41
 (—) Margareta Björnsdtr 41
 (—) Olof Björnsdtr 41
 (Ulvåsa-ätten), Gudmar Magnusson, lagman 106
 (—) Ingeborg Magnusdtr, g. Bielke 52
 (—) Karl Ulfsson, lagman 53
 (—) Katarina Gudmarsdtr, g.m. Gustaf Tunasson (Ving-ätten) 51
 (—) Katarina Ulfsdtr 51
 (—) Magnus Gudmarsson, riddare 51 f
 (—) Ulf Gudmarsson lagman 51 f
 Undén, Östen, professor, utrikesminister 147 f
 Unonius, Gustaf, präst, tullman 18, 22
 Upmark, Erik, generaldirektör 79 f
 — Frans Gustaf, kronofogde 79 f
 — Gustaf Mauritz, revisor, godsägare 79 ff
 Utter, Per Eriksson, slottssekreterare 96
 (—) Per Månsson, arkivsekreterare, genealog 40 f, 96 ff, 107
 Waale, upprorsledare 100
 Wachenfeldt, Margareta Johanna von, g. Söderwall 4,
 Walanger, David, länsnotarie 84, 86
 Valdemar Atterdag, dansk konung 51
 Wallerius, Adolf, prost 150
 — Ivar, prost 150
 Vallgren, Ville, finländsk bildhuggare 140
 Wallin, Johan Olof, ärkebiskop, skald 132
 Waltman, Karl Hybert, ordboksredaktör 7
 Warholm, Sophie, anställd vid SAOB 7
 Vasa ätten 118
 (—) Ebba Eriksdtr 90
 (—) Erik Karlsson, riksråd 90, 109
 (—) Johan Kristensson, riksråd 118
 Vedel, Anders Sörensen, dansk historiker 88, 94, 102
 Weibull, Lauritz, professor, historiker 87, 156
 — Martin, professor, historiker 3
 Weidenheim, Lars, major 36
 Wennæsius, Erik, aktuarie i antikvitetsarkivet 112
 Wenner-Gren, Axel, fil. dr, industriman 144
 Vergilius, Polidorius, italiensk historie-skrivare 94 f
 Wernstedt, Folke, fil. dr, major, riddarhus-genealog 89, 97
 Wiberg, Petter, vaktmästare 83, 86
 Wibom, C.G.O., godsägare 117
 Wickman, släkten 124
 Widing, Gotthard, konstnär 156
 Widnäs, Maria, finländsk bibliotekarie 155
 Wilhelm I, kung av Nederländerna 134
 Wilson, Horace Hayman, engelsk indolog 138
 — Woodrow, president i USA 148
 Vimina, Alberto, italiensk historieskrivare 156
 (Vinge), Anna Lindormsdtr 122
 (—) Lindorm Björnsdtr, riksråd 110
 (Ving-ätten), Gustav Tunesson, riksråd 51 f
 (Vinstorpa-ätten), Anna Karlsdtr, g. 1 Erik Karlsson Vasa, 2 Erik Eriksson Gyllenstierna 99
 (Vinäs-ätten), Birger Karlsson, väpnare 120
 Virgilius se Vergilius
 Vitzen, Arvid van 58
 — Sigrid Tomasdtr van 58, 61
 Wulff, Fredrik, professor, språkforskare 6
 Vult von Steijern, ätten 151
 Zeipel, Carl Samuel Fredrik, brukspatron, författare 84, 86
 Zetterström, Ingrid, g. Hellquist 2
 — Nikolas, bokhandlare 2
 Zettervall, Helgo, överintendent 154
 Ahlström, Johan, bokhållare 75
 — Olof, krigsråd, tonsättare 85

Åke Bengtsson se Färila
Åkerhjelm, Elise, friherrinna 68
Åmark, Ida, fru 68
— Mats, teol. dr 68, 71 f

Ödebysläkten 156
Ödell, Anders Svensson, diplomat 127
Ödgisle Sunesson se Lillie, Greger Matssons
ätt

Öhlin, C., visförfattare under pseud. Bondesson 76
Örnberg, Victor, landsarkivarie, genealog 87
Örnflycht, släkten 111
Örnhielm, Claudius, rikshistoriograf 108 ff
(Örnsparre), Filip Ingevaldsson 60
Österberg, Sven Erik, kommunalråd 156

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

SJUTTONDE ÅRGÅNGEN
1974

STOCKHOLM

Kungl. Boktr. Stockholm 1975.

UTGIVEN AV
PERSONHISTORISKA SAMFUNDET
GENOM
ÅKE LILLIESTAM

MEDEL TILL UTGIVNINGEN HAR ANSLAGITS AV
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

INNEHÅLL

Elof Hellquist: Om arbetsförhållanden och kolleger vid Svenska Akademiens ord- boksredaktion 1894. Red. av <i>Magdalena Hellquist</i>	1— 17
Svensk utvandring till Nordamerika 1820—1850. Av <i>Axel Friman</i>	18— 35
Släkten Lagergréen. Av <i>Hans Gilllingstam</i>	36— 39
Nils Lindormsson (Bååt, Lennart Nilssons ätt) till Aneby och ätten Båt av Billa ännu en gång. Av <i>Stig Östenson</i>	40— 43
Ericus Olai, Engelbrekt och Karl Knutsson. Av <i>Ann-Sofie Kälveborn</i>	44— 50
Två Birgittinska data. Av <i>Jan Liedgren</i>	51— 54
Den äldste kände strängnäsborgaren och andra medeltida jordägare i det sörm- ländska Länna. Av <i>Bjarne Beckman</i>	55— 61
Meddelande angående Personhistoriska samfundets årsmöte 1974	62
Bertil Boëthius. Av <i>Bertil Broomé</i>	63— 66
Birgittagestalten och svensk högkyrklighet. 1920-talets brytningstid. Av <i>Bengt Ingmar Kilström</i>	67— 74
Två brev från New York 1851—52. Utgivna och kommenterade av <i>Jan Liedgren</i>	75— 78
Lärare vid Uppsala universitet på 1820-talet. Anteckningar av <i>Gustaf Mauritz Upmark</i> utgivna av <i>Gösta Berg</i>	79— 86
Genealogiska manuskript från vasatiden och stormaktstiden som källor för svensk medeltidsforskning och äldre arkivhistoria. Av <i>Hans Gilllingstam</i>	87—117
Recensioner	
Det medeltida Sverige. Av <i>Hans Gilllingstam</i>	118
Medeltida gravmonument i Strängnäs domkyrka. Av <i>Jan Liedgren</i>	118—122
Bondesjöfart på västkusten. Av <i>Erik Grill</i>	122—124
Konsistorieprotokoll för Uppsala universitet 1641—1679. Av <i>Herbert Lundh</i>	125—126
Helena Snakenborg. Av <i>Bertil Broomé</i>	126—127
Svensk socialhistoria. Av <i>Bertil Broomé</i>	127—130
Lärd och skald. Av <i>Herman Schück</i>	130—131
Hans Järtas idéutveckling. Av <i>Örjan Lindberger</i>	131—132
Om Hans Järta som ämbetsman. Av <i>Olof Dixelius</i>	132—133
Prinsen av Vasa. Av <i>Ingegerd Hildebrand</i>	133—135
Arkitekt och konsthistoriker. Av <i>Bertil Broomé</i>	135—136
En banbrytare inom kulturminnesvården. Av <i>Gösta Berg</i>	136—137
Resor och lärdom. Av <i>Lennart Grönberg</i>	137—139
Släkten Bonnier. Av <i>Sven Rinman</i>	139—141
En världsman som socialist. Av <i>Erik Carlquist</i>	141—142
Halländsk regementshistoria. Av <i>Pontus Möller</i>	142—143
Publicist och politiker. Av <i>Åke Lilliestam</i>	143—144
Alf Ahlberg på Brunnsvik. Av <i>Åke Lilliestam</i>	144—145
Gregor Paulssons minnen. Av <i>Gösta Berg</i>	145—147
Gunnar Hägglöfs minnen. Av <i>Åke Kromnow</i>	147—148
Smärre recensioner	148—152
Tidskriftsöversikt	152—158
Förkortningslista	159
Personregister. Av <i>Erik Eriksson</i>	160—171

